

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

ABDULKERİM ZEYDAN VE FİKHİ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH GÜVEN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. PEHLUL DÜZENLİ

**YALOVA
EKİM 2024**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

ABDULKERİM ZEYDAN VE FİKHİ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH GÜVEN
228121018

DANIŞMAN: DOÇ. DR. PEHLUL DÜZENLİ

YALOVA
EKİM 2024

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “ABDULKERİM ZEYDAN VE FIKHÎ KİŞİLİĞİ” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Fatih GÜVEN

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimi danışmanım Doç. Dr. Pehlul Düzenli'ye, tez konumu tesbit etme ve motivasyon noktasında yanımda olan arkadaşım Doç. Dr. Mehmet Yaşar'a ve tez sürecince teknik ve akademik olarak bana yardımcı olan arkadaşım Edebiyat Öğretmeni Hasan Kocabağ'a teşekkür ederim. Yanımda oldukları ve benden desteklerini esirgemedikleri için de hususen aileme çok teşekkür ederim.

Ekim – 2024

Fatih GÜVEN

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu.....	2
1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırları	3
1.4. Araştırmanın Kaynakları	3
1.5. Literatür Değerlendirmesi	3
1.6. Kavramsal Çerçeve ve Tahliller	5
2. ABDULKERİM ZEYDAN'IN HAYATI VE KİŞİLİĞİ.....	8
2.1. HAYATI.....	8
2.1.1. Kimliği ve Nesebi	8
2.1.2. Doğumu	8
2.1.3. Ailesi.....	9
2.1.4. Evliliği ve Çocukları.....	9
2.1.5. Çocukluğu ve İlk Eğitimi.....	9
2.1.6. Öğrenim Hayatı ve Akademik Kariyeri.....	10
2.1.7. Hocaları.....	13
2.1.7.1. Şeyh Emced ez-Zehâvî	14
2.1.7.2. Abdulkerim es-Sâika.....	15
2.1.7.3. Necmeddin el-Vâiz	15
2.1.7.4. Muhammed Mahmud es-Savvâf.....	16
2.1.8. Öğrencileri	16
2.1.8.1. Ahmed Hasan et-Tâhâ	17
2.1.8.2. Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Cehmî el-Mısbâhî	17
2.1.9. Akran ve Arkadaşları	18
2.1.10. Görev Hayatı.....	19
2.1.10.1. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Görevleri	19
2.1.10.2. Diğer Görevleri	20
2.1.11. Vefâtı	21

2.2. KİŞİLİĞİ	22
2.2.1. İlmî Kimliği	22
2.2.1.1. İtikadî Mezhebi	22
2.2.1.2. Amelî Mezhebi	22
2.2.2. İrşad ve Tebliğci Kimliği.....	24
2.2.3. Siyasî ve İctimaî Kimliği	26
2.2.4. Sûfî Kimliği ve Ahlakî Yönü.....	28
2.2.5. Hakkında Yapılan Çalışmalar.....	29
2.2.6. Hakkında Yapılan Yorumlar.....	30
2.2.6.1. Dr. Salih en-Naîmî.....	30
2.2.6.2. Yusuf el-Karadâvî.....	30
2.2.6.3. Vasfî Âşûr Ebu Zeyd	31
2.2.6.4. Abdülmecid ez-Zindânî	31
3. ESERLERİ	32
3.1. Kitapları	32
3.2. Makaleleri ve Tebliğleri	34
3.2.1. Takrizleri.....	40
3.2.2. Reddiyeleri.....	42
3.2.3. Gazete Röportajları	43
3.2.4. Siyasî/Politik Yazıları	43
3.2.4. Vefeyât Yazıları ve Kurumsal Beyanları.....	44
3.3. Teliflerindeki Yöntemi	45
3.4. Eserlerinin Tasnifi	47
4. FIKHÎ KİŞİLİĞİ	49
4.1. Fıkha Dair Kitapları.....	49
4.2. Görüşleri ve Fikhî Metodu	61
4.3. Fikhî Kişiliği.....	62
4.3.1. Nikâh Akdiyle İlgili Düzenlemelere Dair.....	63
4.3.2. Talak ile İlgili Düzenlemelere Dair	70
Genel Değerlendirme.....	75
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	77
KAYNAKLAR.....	79
ÖZGEÇMİŞ	84
TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER.....	84

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm
akt.	: Aktaran
b.	: Bin, ibn
c.	: Cilt
bkz.	: Bakınız
bnt.	: Binti
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
dr.	: Doktor
ed.	: Editör
hz.	: Hazreti
h.	: Hicri
m.	: Miladi
mak.	: Makale
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radıyallahu anhu
r.anhâ	: Radıyallahu anhâ
r.aleyh	: Rahmetullahi aleyh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallahu aleyhi ve sellem
sad.	: Sadeleştiren
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzerleri

ABDULKERİM ZEYDAN VE FIKHÎ KİŞİLİĞİ

ÖZET

Abdulkerim Zeydan son asrın en mühim fakih, usulcu, hukukçu ve davetçilerindendir. İslam fikhı, usulü ve daveti başta olmak üzere muhtelif birçok alanda çok kaliteli eserler yazmış üretken bir alimdir. Irak'lı olan Zeydan, hem alim hem de akademik kimliği ile üst düzey bir şahsiyete sahip, muteber kabul edilen aksiyoner biridir. Biz de bu çalışmamızda, Abdulkerim Zeydan Hoca'nın hayatı, eserleri, ilmî, fikhî ve eğitimsel yönleri hakkında bilgiler sunup onun daha iyi tanınmasına ve kendisinden daha ziyade istifade edilmesine katkıda bulunmak istedik. Zeydan, ilmî yöntem olarak sık sık İslam hukuku ve modern hukuku karşılaştırmıştır. Ayrıca fikhî bakışı açısından birtakım yeni gelişmeleri, sosyal değişimleri, siyasi konuları, muhtelif mesele ve problemleri, ilmî ve maslahata uygun bir usulle ele almış, vakıyyla yüzleşmiştir. Sahih ilmî ve usulî temellere dayanmış, hakikate, gerçekliğe en uygun cevaplar ve çözümler için gayret etmiştir. Eğitim ve İslamî davet alanında da, yine ilmî bir yol çizmiş aktif bir konumda olmuştur. Bu bağlamda dört bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, giriş başlığıyla konunun önemi, amacı, yöntemi ve kaynaklarına değindik. İkinci bölümde, Zeydan'ın hayatı ve kişiliğini, üçüncü bölümde ise en mühim bazı eser ve makalelerini ele aldık. Dördüncü bölümde onun fikhî kişiliğini ve anlayışını aile hukukunun nikâh ve talak konuları çerçevesinde işledik ve son kısım ile sonuca vardık. Zeydan Hanefî mezhebinden olup, tabakatu'l-fukaha'dan tercih ve tahrir ehl-i bir fakihtir. Kendisi köklere bağlı gelenekçi bir alim olmakla beraber modern konularla da yüzleşen, yenilikçi yönü olan biri. Tabi bu “yenilikte” ifrat ve tefrite düşmeden, istikamet üzere bir yol izlediği görülüyor. Ayrıca çağdaş meseleleri ve sorunları iyi bir şekilde işleyip sadra şifâ olan isabetli çareler ve çözümler sunduğu, görüşlerinde ve fetvalarında, ictihad ve maslahat anlayışına riayet ettiği tesbit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdulkerim Zeydan, İslam Hukuku, Fıkıh, Usul, Aile.

ABDULKERİM ZEYDAN AND PERSONALITY RELATED TO FIQH

ABSTRACT

Abdulkerim Zeydan is one of the most important jurists, *usul al-fiqh*, jurists and *da'wah* of the last century. He is a productive scholar who has written very high quality works in many different fields, especially Islamic jurisprudence, *usul al-dawah* and *da'wah*. Zeydan, who is from Iraq, is a high-level figure with both his scholarly and academic identity, and a respected and active person. In this study, we wanted to contribute to the better recognition and benefiting from Abdulkerim Zeydan Hoca by providing information about his life, works, scientific, jurisprudential and educational aspects. Zeydan frequently compared Islamic law and modern law as a scientific method. In addition, from his jurisprudential perspective, he addressed some new developments, social changes, political issues, various issues and problems in a scientific and expedient manner and confronted the reality. He has based his work on authentic scientific and procedural foundations and has strived for the most appropriate answers and solutions for truth and reality. He has been in an active position in the field of education and Islamic invitation, again drawing a scientific path. In this context, in the first part of our study consisting of four parts, we have touched upon the importance, purpose, method and sources of the subject under the title of introduction. In the second part, we have discussed Zeydan's life and personality, and in the third part, we have discussed some of his most important works and articles. In the fourth part, we have processed his jurisprudential personality and understanding within the framework of marriage and divorce issues of family law, and we have reached a conclusion with the last part. Zeydan is from the Hanafi school of thought, and is a faqih of choice and interpretation from the *tabakatu'l-fuqaha*. Although he is a traditionalist scholar who is attached to his roots, he is also someone who has an innovative side, who confronts modern issues. Of course, it is seen that he has followed a path on the right path without falling into excess and understatement in this "innovation". It has also been determined that he handled contemporary issues and problems well, offered accurate solutions and remedies that were healing to the Grand Vizier, and adhered to the understanding of *ijtihad* and expediency in his opinions and fatwas.

Keywords: Abdulkerim Zeydan, Islamic Law, *Fiqh*, Principles, Family.

1. GİRİŞ

Abdulkerim Zeydan son asrın en önemli ve önde gelen fakih, usulcu ve hukukçularından olup İslam fikhî ve usulü başta olmak üzere muhtelif birçok alanda çok kaliteli eserler yazmış üretken bir alimdir. Biz de bu çalışmamızda Abdulkerim Zeydan Hoca'nın hayatı, eserleri, ilmî ve fikhî yönleri hakkında bilgiler sunup böylesi değerli bir alimin daha iyi tanınmasına ve ondan daha ziyade istifade edilmesine katkıda bulunmak istedik. Fakat gördük ki; Abdulkerim Zeydan'ın kendisi hakkında ve hayatını anlatan müstakil bir eseri yoktur. Yani kendisi, diğer bazı ulemanın hilafına otobiyografi veya hatırat çalışmasında bulunmamıştır.

Bu araştırmayla ilgili ana kaynak olarak Abdulkadir Seyyid Abdurrauf'un hazırlamış olduğu “*Cuhûdu Doktor Abdulkerim Zeydan fî Hidmeti 't-Da 'veti 'l-İslâmiyye*” isimli doktora tezi bize ışık tutmaktadır. Abdulkadir Seyyid Abdurrauf bu tezin bir kısmında Zeydan'ın hayatını yazmak istemiş, bu sebeple Zeydan'a, cevap vermesi için hayatı hakkında bazı sorular yazarak göndermiş ve Zeydan da bunlara cevap vermiştir. Bunun yanında Zeydan'ın talebeleri “drzedan.com” adlı bir internet sitesi oluşturmuşlardır. Bu sitede Zeydan'ın hayatı, eserleri, şahsiyeti ve çeşitli yönleri hakkında dağınık bir şekilde bulunan malumatları toplayıp düzenli ve sistemli bir şekilde takdim etmişlerdir. Binaenaleyh, bu internet sitesi gerek Arap âleminde, gerek diğer çalışmalarda gerekse de bizim hazırlamış olduğumuz bu tezde birinci ve aslî kaynak olarak yer almaktadır.¹ Gerek bu zikrettiğimiz temel kaynaklar olsun gerek diğer kaynakların geneli olsun yabancı dil kaynaklı yani Arapçadır. Tezimizde genel olarak yabancı dil kaynaklı bir çalışmada bulunduğumuzu belirtmek isterim.

Velhasıl; Zeydan hakkındaki bilgiler sınırlı olup dağınık bir durumdadır. Biz de bu durumdan hareketle, öncelikle aşağıda zikri geçen muhtelif kaynaklarda mevcut olan hayatı hakkındaki bilgiler çerçevesinde ve bazı -farklı kaynaklarla birlikte- onlardaki eksiklikleri de giderme gayesiyle hayatına yer verip sonrasında eserleri ve fikhî kişiliğini inceleyeceğiz. Konuyu daha ayrıntılı ve özel bir biçimde ele alıp arz etmeye çalışacağız.

Çalışmamızın hem ilim dünyasına ciddi katkısı olacağına inanıyor hem fıkıhçılar ve eğitimciler için çok önemli bir örneklik teşkil edeceğini umuyor hem de onun mutedil ve isabetli bir fıkıh anlayışını ortaya koyacağını temennî ediyoruz.

¹ İlgili sitenin adresi: <http://www.drzedan.com>

1.1 Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusunu Abdulkerim Zeydan'ın hayatı ve eserlerinin tanıtımı, fıkıh ve usul anlayışı oluşturmaktadır. Fıkıhçılığını ele alacağımız alan ise, Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde Hanefî mezhebi dışına çıkılan bazı mevzularda tercih edilen fetvalar ve bu fetvalara Zeydan'ın mutabık veya farklı olduğu noktaları tesbit etmek ve değerlendirmektir.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Bir ilmî çalışmada o ilim dalının tarihi önemli olduğu gibi o ilmi alana dair biyografiler de mühim bir yer teşkil eder. Fıkıh ve İslam Hukuku için de doğal olarak bu böyledir. Genelde mütekaddimin dönemi alimler, işin aslını ve kökünü oluşturduğundan öne çıksa da, müteahhirin/muasır dönemi alimler de büyük önemi haizdir ve gereken ehemmiyet verilmelidir. Nitekim yeni dönemdeki alimler hem asıllara/geleneğe hakim olup hem de yeni şartlarla muhataptır. Dolayısı ile karşılaştıkları vakıa ve problemlere getirmiş oldukları ilmî yöntemler/çözümler, ilim dünyasına çok büyük şeyler katmakta ve rehberlik etmektedir. Bu yüzden onlar hakkında yapılan çalışmalar, zikrettiğimiz bu olanakları bize sunacak ve ilmî metotları bize ışık olacaktır. Ayrıca fikhî bakış ve çalışmalar konumunu, onların getirdiği noktadan devralıp sürdürebilme fırsatını bize verecektir.

Tezimizin ana omurgasını oluşturan Abdulkerim Zeydan, son dönem Irak'lı bir alimdir. Gerek komşu ülke olma yakınlığı gerekse de Bağdat'ı içinde barındıran kadîm bir ilim beldesi olması hasebiyle Irak önemli bir merkezdir. İşte böyle bir diyarda yetişmiş, ehl-i sünnet metodu ve Hanefî mezhebi üzerine olan bir fakihi ve aksiyoner bir davetçiyi tanımış olacağız.

Zeydan hem bir alim hem de başarılı bir akademisyendir. Fıkhın birçok alanında telif ettiği eserler ve akademik çalışmalarla, bu ilme büyük katkıları olmuştur. Onu ve benzerlerini hususî kılan bir diğer nokta ise, İslam dünyasının son asırdan beridir içine düşmüş olduğu zorlu, karanlık ve karışık süreçtir. Birçok yeni mesele ve sorunlarla yüzleşip bunlara dosdoğru ve doyurucu çareler ve cevaplar vermek gibi çetrefelli bir konumda olma durumlarıdır. Zeydan'ı konumuz seçmemizin son bir nedeni de, onun çok yönlü, etraflı kişiliğidir. O bir fakih ve usulcü olmanın yanı sıra diğer İslamî ilimlere de vukufiyet sahibi ayrıca davetçi ve siyasi bir kimliktir. Yine İslam'ı bütüncül olarak ele alması, mutedil duruşu ve bir alim ahlakını hakkıyla taşıması, bizi onu çalışmaya sevk eden etkenlerdendir.

Netice olarak tezimizin önemini şöyle ifade edebiliriz:

- 1- Usul, fıkıh ve hukuk gibi hayatın tam ortası ve her alanı ile olan bağı.

- 2- Son asrın en önemli usulc ve fakihlerinden birini yakından görmek.
- 3- Muasır dönemde olan mutedil ve saēlam fıkıh anlayışını ele almak.

Bu bilgiler ışığında tezimizin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Abdulkerim Zeydan gibi deēerli bir alimi ve mktesabatını tanıtmak, kendisinden ve ilminden istifadeyi ziyadeleştirmek.
- 2- Aile hukuku baēlamında onun fikhî yönlerini ortaya çıkarıp fıkıh ilmine katkılarını sunmak.
- 3- Bütüncül ve örnek bir alimin zorlu modern şartlara ve vakıaya, ilmî ve fikhî yaklaşımını, çözümlerini görmek.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırları

Öncelikle tezimize konu olan Abdulkerim Zeydan'ın hayatı kısmını ele aldık. Bu kısımda detaylı bilgiler içeren bir yol izledik. Yine bu kısımda yazılı ve sözlü bilgileri derlemenin yanında, şu an hayatta olan oēlu ile bizzat görüşerek birinci aēızdan malumatlar kaydettik. Hayatı ve kiřiliēi hakkında yeterince bilgi sunduk. Daha sonra eserlerini ve tüm makalelerini/bildirilerini tek tek ele alıp yakından inceledik. Tabi bu bölümde, Fıkıh dışı eserleri ve makalelerini serdedip fıkha dair eserlerini ve fikhî kiřiliēini daha sonraki bölümde hususiyetle işledik. Fikhî kiřiliēi noktasında ise, aile hukukunun nikâh ve talak bahisleri çerçevesinde konuyu işledik. Sonuç ve nerilerimizle çalışmayı tamamladık.

Tanımlayıcı yöntem ve tümevarım metodunu kullandığımız tezimizde dipnot ve kaynakça olarak İSNAD 2 atıf formatı kullanılmış ve ne uzun ne de kısa olan orta ve öz bir yol izlenmiştir.

1.4. Araştırmanın Kaynakları

Zeydan ile ilgili Türkçe kaynaklar son derece sınırlı olup Türkçe de yok denilecek kadar azdır. Dolayısı ile çalışmamızın kaynaēını daha çok Arapça kaynaklar oluşturmaktadır. Bu baēlamda Zeydan için oluşturulan Arapça internet sitesi başta olmak üzere birçok tez ve makaleden yararlandık. Yine Zeydan'ın eserleri, öncelikli kaynaklarımızdan olmuştur.

1.5. Literatür Deēerlendirmesi

Abdulkerim Zeydan, ne çıkan bazı eserlerinin Türkçeye kazandırılması vesilesiyle ülkemizde meşhur biri olsa da literatüre bakıldığında hayatı, eserleri ve ilmî yönleri hakkında etraflı ve derin bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısı ile Arap dünyası kapsamlı bazı çalışmalar,

tezimizi hazırlamamızda bizi beslemiştir. Araştırmamız neticesinde, Zeydan hakkında ülkemizde tespit edebildiğimiz çalışmaları şöylece zikretmek mümkündür:

1- Dr. Hüseyin Çiftçi'nin Abdülkerim Zeydan'ın 2014 senesinde, vefâtı sırasında kaleme almış olduğu bir vefeyât yazısı (kişinin vefâtı sonrası hakkındaki tanıtım) mevcuttur. Çiftçi, Zeydan'ın Irak yıllarında kendisine talebelik yapma imkânını elde etmiş ve kaleme aldığı bu yazı, ülkemizde bu açıdan yazılmış ilk makale olmuştur. Lakin vefeyât üslubu nedeniyle çok kısıtlı bilgileri içermektedir.²

2- Muhammed Usame Onuş tarafından kaleme alınan Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinin EK-2. Cildinde bulunan “Zeydân, Abdülkerim” maddesidir. Bu da özet bilgi şeklinde ve konuyu yüzeysel bir bakışla ele alan kısa bir yazı olmuştur.³

3- Doç. Dr. Muhammed Tayyib Kılıç'ın kaleme almış olduğu ve Abdülkerim Zeydan'ın hayatı ve eserlerinden bahseden makale çalışmasıdır.⁴ Kendisinden de istifade ettiğimiz bu çalışma, tez konumuza yakın bir içeriği olsa da bir makale olarak kaleme alınmıştır. Dolayısı ile bizim tezimiz hem çok daha geniş ve etraflı olmakta hem de Zeydan'ın sadece hayatı ve eserleri değil; ilmî, fikhî ve muhtelif yönlerini detaylı bir biçimde de ihtiva etmektedir.

4- Kamal Hashim Ameen Alkurd tarafından yazılmış olan ve Dr. Öğr. Üyesi Moneer Gomaa Ahmed Mohamed'in danışmanlığında tamamlanan “*Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir Alanındaki Çalışmaları*” adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışma da, 124 sayfadan müteşekkil olup Zeydan'ın tefsir ilmindeki görüş ve gayretlerini detaylı bir şekilde ele almıştır.⁵

5- Doç. Dr. Adnan Algül ve Cemal Zenkâh tarafından kaleme alınan “*ed-Doktor Abdülkerim Zeydân ve İhtiyârâtuhu'l-Usûliyye fî Kitâbihi el-Vecîz fî Usûli'l-fıkıh*” isimli eserdir ki; Zeydan'ın daha çok el-Vecîz kitabındaki usulî tercihlerini ve bakışını işlemektedir.⁶

Abdülkerim Zeydan hakkındaki yerli kaynaklar tümüyle böyle olup bunlara belki Wikipedia ve internet ortamı/sosyal medyayı da ekleyebiliriz. Bunun dışındaki kaynaklar, Zeydan'ın eserleri

² Hüseyin Çiftçi, “Vefeyât: Prof. Dr. Abdülkerim Zeydân (1921-2014)”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 23, (2014), 471-476.

³ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinin EK-2. Cildinde Muhammed Usame Onuş tarafından kaleme alınan “Zeydân, Abdülkerim” maddesidir.

⁴ Muhammed Tayyib Kılıç, Son Dönem İslâm Hukukçularından Prof. Dr. Abdülkerim Zeydân (1921-2014), Hayatı ve Eserleri, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 9, 59, (Ağustos 2022), 69-86.

⁵ Kamal Hashim Ameen Alkurd, *Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir Alanındaki Çalışmaları*, (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁶ Adnan Algül - Cemal Zenkâh, *ed-Doktor Abdülkerim Zeydân ve İhtiyârâtuhu'l-Usûliyye fî Kitâbihi el-Vecîz fî Usûli'l-fıkıh*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021).

(kitapları, makaleleri vb.) başta ve dışında olmak üzere tamamıyla Arap dünyası kaynaklıdır ve yelpazenin genelini bu kaynaklar oluşturmaktadır.

1.6. Kavramsal Çerçeve ve Tahliller

Bu bölümde, çalışmamızın temelini oluşturan ve konumuza ışık tutan üç kavramı kısaca tanıyacağız.

a) Fıkıh

Fıkıhın lugavî manası, bir şeyi iyi bilmek, derin anlamak demek olup konuşan kişinin maksadını fehmetmek de fıkıh olarak ifade edilmiştir.⁷ Nitekim ayetlerde geçen “*Böyleyken onlara, o kavme ne oluyor ki (kendilerine söylenen) hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar*”⁸ ve yine “*Dediler ki; Ey Şuayb ! Biz senin söylemekte olduklarının çoğunu iyice anlamıyoruz*”⁹ ifadeleri bu anlamı kastetmektedir.¹⁰

İslam fikhı, ilk dönmlerde ıstılâhen “itikat/inanç, ibadetler, muameleler ve ahlak ile ilgili tüm hükümler için kullanılmıştır. Zaten Ebu Hanife’nin fikhı tarifte “insanın lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir”¹¹ şeklindeki ifadesi bu ıstılâhî manaya matuftur. Bu tarifinde o, imanî kapsamda olan Allah’a inanmanın gerekliliğini, amele/muamelâta ait namaz, oruç, evlilik ve akitler gibi ibadet ve fiilleri, ahlakî yaşama dair güzel davranışlar, doğruluk ve dürüstlük gibi eylemlerin hepsini içine alan bir mefhumdan bahsetmiştir.¹²

“Fıkıh kelimesi ilim, fehim gibi yakın anlamlı diğer kavramlara göre daha özel bir anlam taşır. Fakîh de (çoğulu fukahâ) “bir konuyu derinden kavrayan, ince anlayış sahibi kimse” demektir. Kur’an’da, hadiste ve İslâm’ın ilk dönemlerinde fıkıh kelimesinin kullanımı bu sözlük anlamı çerçevesinde kalmış olmakla birlikte, Kur’an ve hadisin İslam toplumunun iki temel bilgi kaynağı olması sebebiyle kelime genelde Kur’an ve hadis merkezli dinî bilgiyi ve anlayışı ifade eden kavramlardan biri olarak kullanılmış, İslam toplumunda dinî bilginin gelişip alt ilim dallarının oluşmasına paralel olarak II. (VIII.) yüzyılın sonlarından itibaren İslam’ın ferdî ve içtimaî hayata dair amelî hükümlerini bilmeyi ve bu konuyu inceleyen bir ilim dalını ifade eden

⁷ Abdülkerim Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş: Genel Hükümler ve Müesseseleri*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1985), 109.

⁸ *Kur’an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Risale Yayınları, 2005), en-Nisâ 4/78.

⁹ Hûd 11/91.

¹⁰ Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 109.

¹¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 1/14.

¹² Sa’duddin Taftazani, *et-Telvîh Şerhu’t-Tavzih*, (Mısır: 1909), 1/10-11.

bir terim halini almaya başlamıştır. Kelimenin terim anlamının netleşmesi ise daha ileriki yüzyıllardadır.”¹³

Daha sonraki dönemlerde ise, fıkıh kavramının anlamında değişiklikler oluştu ve daha hususî bir mana için istihdam edildi. Farz, vacip, haram, akitlerin sıhhat ve butlanı, ibadetlerin kaza ve eda edilmesi gibi mükellefin fiil ve amellerine mahsus konulara ve bu fiillerin ahkâmını bilmeye fıkıh denir oldu.¹⁴ İslam hukukçuları ahkâm, ichtihad ve reyde bulunma usulü ile fikhî hükümlerin bilinirliğini de şart koştular. Binaenaleyh bazı ilim ehli, fikhî “istidlal metoduyla şer’î tafsîlî delillerden amelî hükümleri bilmektir” biçiminde tarif etmişlerdir.¹⁵ Bizatihi bu hükümlerin asıllarına da fıkıh demişlerdir. Yine İslam hukuku ifadesiyle de kastedilen şey fıkıhtır.¹⁶

Fıkıhın son tarifi ve anlamıyla, istidlal yöntemiyle tafsili delillerden araştırma ve inceleme yapmadan ve ichtihad etmeksizin elde edilmiş hükümler de fıkıhın işlem sahası dışında olmuştur. Buna göre başkalarının görüşleriyle amel eden mukallitlerin ahkâma dair bilgilerine gerçek manasıyla fıkıh denilemez. Çünkü bu bilgi ichtihad, rey ve tedkik yoluyla elde edilmemiştir. Bu şekildeki ilim ehline “fakih” yani “İslam hukukçusu” da denilemez.¹⁷

b) İslam hukuku

İslam hukuku ifadesiyle de kastedilen şey fıkıhtır.¹⁸ Bu tabir yine aslında fıkıh ilmi kapsamında olan bir terim olsa da, özellikle müteahhirin döneminde ortaya çıkmış ve bir anlam daralmasıyla daha çok muâmelât, ukûbât, ahkâmü’s-sultâniyye ve devletler hukukuna dair hükümler gibi konulara, akitler, ticaret, aile (evlilik, boşanma) ve miras gibi bahislere mahsus bir mefhum olmuştur. İslam hukuku, modern ve beşerî hukukun tüm konularını İslam hukukunun kaynaklarını esas alarak ortaya koymuştur.

c) Usûl-i fıkıh

“Sözlükte “kök, esas, kaide” anlamındaki asl kelimesinin çoğulu olup usûl kelimesinin fikh kelimesine izâfe edilmesiyle oluşturulan ve temel İslamî ilimlerden biri olarak usûlü’l-fikh “icmâlî delilleri ve fıkıh istinbatına ulaştıran kaideleri bilmek” şeklinde tanımlanır. İcmâlî deliller, dinî hükümlerin meşruiyet kaynağını teşkil eden delillere toplu bakışı, fıkıh istinbatına

¹³ Hayreddin Karaman, "Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 1 Nisan 2024).

¹⁴ Ebu Hamid Muhammed el-Gazâlî, *el-Mustasfâ*, (Bulak: 1917), 1/4-5,

¹⁵ Taftazani, *et-Telvîh*, 1/12-13; Muhammed Selam Medkur, *Mebahisü'l-hükm inde'l-usuliyin* (Kahire: 1964), 12.

¹⁶ Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 110.

¹⁷ Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 111.

¹⁸ Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, 110.

ulaştıran kaideler de bu delillerden fikhî hükümlerin çıkarılmasında izlenecek metotları (menhec-menâhic) ifade eder. Ayrıca usûl-i fikhın amacı, delillerden hüküm elde etme yollarının bilinmesi, usul faaliyetiyle ulaşılmak istenen sonuç da şer'î hüküm olduğundan hüküm kavramının incelenmesi ve buna ilişkin temel meselelere ait teorinin ortaya konulmasıdır ki; işte bunu usûl ilmi üstlenmiştir. Belirli kaynaklardan belirli yöntemlerle hüküm elde edecek kişiyle (müctehid) ilgili meseleler de, fikh usulünde genellikle ele alınan ana konulardan biri olmuştur. Fakihin kaynak ve yöntem bilgisi mahiyetindeki usûl-i fikh, İslam ilimleri içinde çok önemli bir yer tutar.”¹⁹

¹⁹ Asım Cüneyd Köksal, İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i Fikh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim10 Nisan 2024). (Usûl-i fikhın tanımlarından örnekler ve analizler için bakılabilir).

2. ABDULKERİM ZEYDAN'IN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

2.1. HAYATI

Bu bölümde Zeydan'ın biyografisini ve hayat hikayesini ele alacağız. Eğitim hayatı, hocaları, öğrencileri, görev hayatı ve kişiliği de inceleyeceğimiz konular arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda öncelikle onu daha iyi tanımış olup yaşamına ve ilmî hayatına dair yol haritasını görmüş olacağız. Böylece onun ilmî hayatı, fikhî kişiliği ve eserlerine geçmeden önce nasıl bir hayatî süreç ve aşamalardan geçtiğini görerek, bahsettiğimiz noktaları daha iyi anlayabilmemiz için hazırlık mahiyetinde bir zemini elde etmiş olacağız.

2.1.1. Kimliği ve Nesebi

İsmi tam olarak Abdulkерim Zeydan Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî'dir. Behîc (Bîc), babası tarafından olan dedesinin ismidir. el-Ânî nisbesi baba ve dedesinin doğmuş olduğu Enbâr iline bağlı olan Âne beldesine nisbetinden dolayı verilmiştir. el-Kehlî nisbesi ise Kehliyyun ailesine mensup olması sebebiyledir. Kehliyyun ailesi Mehâmide aşiretine bağlı bir aile olup el-Muhammedî nisbesi de Mehâmide aşiretine mensubiyetini ifade eder. Bu Kehliyyun ailesi ve Mehâmide aşireti, Irak'ın orta kısmında bulunan Enbâr ilinde yaşamaktadırlar.²⁰

Tam adı ve nisbesi böyle olsa da, Abdulkерim Zeydan kendi ismiyle beraber herhangi bir lakap kullanmadığını hatta Kehliyyun ailesine, Mehâmide aşiretine veya Âne beldesine mensubiyetini zikretmeksizin sadece ismini kullandığını ifade eder. Ve hatta dedesinin ismini yazmayı gerektirecek resmî evraklar dışında kendi ismini dedesinin ismiyle bile kullanmadığını söyler.²¹ Künyesi ise Ebu Muhammed'dir.²²

2.1.2. Doğumu

Abdulkерim Zeydan, m.1917 yılında Bağdat'ın Kerh bölgesindeki Sûkulhamâde semtinde doğmuştur. Doğum tarihi resmî belgelerde bu şekilde kayıtlı olsa da gerçek olan h.1339/m. 1921'dir. Zeydan bu ihtilafın sebebinin, o zamanlar mevcut olan doğum kaydı yapma usulünden kaynaklandığını söyler. Şöyle ki: Çocuklar doğduktan kısa veya uzun bir müddet sonra bir vakit bölge muhtarı ve nüfus kayıt memurları mıntıkaya gelir ve ailelerin getirmiş olduğu çocukları karşılırlarına alırlar. Şöyle yüzeysel bir bakış ve tahminle yaşını takdir edip o şekilde kaydederler.

²⁰ Abdulkерim Zeydan (AZ), "Anî's-şeyh" (Erişim 20 Nisan 2024).

²¹ AZ, "Anî's-şeyh".

²² İsa Ahmed Mahal el-Felâhî - Ahmed Muhyiddin er-Râvî, "el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye ve'l-Usûliyye li'l-'Allâme ed-Doktor Abdulkерim Zeydân", *Irak Üniversitesi Külliyyetü't-Terbiyyetü lil-Benat, el-Buhûsu'l-Muhakkeme*, 3/2 (2016) 176-181.

İşte doğum tarihindeki üç aşağı beş yukarı farklılık olması, o dönemde yaygın olan bu uygulama nedeniyledir.²³

2.1.3. Ailesi

Abdulkerim Zeydan üç yaşındayken babası, yetişkin bir birey olduğunda da annesi vefât etmiştir. Dört kardeşirler ve kendisi erkek kardeşlerinin en küçüğü olup bir de kız kardeşi vardır ve o hayattayken kardeşlerinin hepsi vefât etmiştir.²⁴ Yani Zeydan'ın iki erkek bir kız olmak üzere üç kardeşi vardır. En büyüğünün adı Hüseyin, sonra gelen Abbas, sonra Abdulkerim Zeydan ve en küçüğü ise Zehra'dır.²⁵ Bağdat'ta bulunan mütedeyyin ve nezih bir ailede yetişmiştir.²⁶

2.1.4. Evliliği ve Çocukları

Abdulkerim Zeydan'ın üçü kız biri erkek olmak üzere dört çocuğu vardır. Hanımının ismi Sabiha Reşid Hamid olup bir lisede Arap Dili öğretmeni idi. Bağdat'ta muharrem ayı 1429/2008 yılında vefât etmiştir. Oğlunun ismi Muhammed Abdulkerim Zeydan, mühendistir. Kızlarından Susen Abdulkerim Zeydan diş doktoru, Nihâl Abdulkerim Zeydan kimya mühendisi, Emine Abdulkerim Zeydan ise iktisadî ve idarî bilimler fakültesi mezunudur.²⁷

2.1.5. Çocukluğu ve İlk Eğitimi

Bağdat'a bağlı Kerh taraflarında sade bir ailevî ortamda yetişmiştir. Küçüklüğünde Küttâb mekteplerinde “Molla”²⁸ denilen ve küçük çocuklara Kur'an'ı Kerim'in tamamının veya bir kısmının ezberletilmesini öğreten hocaya gönderilmiştir. Ailenin küçüğü olduğu ve babası üç yaşında öldüğü için evin kıymetli ve sevimli çocuğuydu. Annesi ve kardeşleri onu çok severdi. Öyle ki; yetim olduğunu hissetmeyecek derecede ona bu derin sevgi ve duygu yoğunluğunu yaşatırlardı. Gençlik zamanlarına kadar bu şekilde evinde annesi ve kardeşleri ile kalmıştır.²⁹

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere o vakitler küçük çocukların Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek için Molla denilen hocaya gönderilmesi geleneksel bir durum idi ve bu Molla'nın eğitimi oldukça ciddi ve düzenli idi. Kendisi yüksek bir koltuğa oturur ve talebelerini gözetirdi. Hoşuna gitmeyen işler yapan küçükleri işaretle uyarıverirdi. Bu mektepte çocuklar hocalarına sevgiden

²³ AZ, “Ani's-şeyh”.

²⁴ AZ, “Ani's-şeyh”.

²⁵ MAZ1, Kişisel Görüşme, 4 Mart 2024.

²⁶ el-Felâhî - er-Râvî, “el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye”, 176-181.

²⁷ MAZ1, Kişisel Görüşme, 4 Mart 2024.

²⁸ Molla (müderreslikten daha üstün bir ilmiye rütbesinde, mevleviyet veya büyük kadılık payesinde bulunan kimse, alim, hoca, medrese öğrencisi. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı, 2010). 831.

²⁹ AZ, “Ani's-şeyh”.

değilse de, korkudan itaat eder ve saygı gösterirlerdi. Zeydan der ki: “Her halukârda bu hocamdan Allah razı olsun ki; ondan ve mektebinden ciddiyeti ve disiplini öğrendik. Buradaki eğitimde sertlik ve ciddiyet vardı ama talebelerin faydasına oldukça önem verilirdi. Öyle ki; öğrencilere verilen ihtimam sebebiyle, yüzmeye gitmelerine engel olmak için ayaklarının altına mürekkep ile mühür basılırdı. Burada hoca, kur’an okuma ve ezberinde gözde olan öğrencileri seçer ve onları yeni gelen küçük çocuklara hoca tayin ederdi. Kur’an ezberinde ileride olanlar, yeni talebelere kısa sureleri öğretirdi.”³⁰

2.1.6. Öğrenim Hayatı ve Akademik Kariyeri

Molla eğitiminden sonra Kerh İlkokulu’na kaydolmuştur. Burada altı yıllık eğitim sürecini tamamlayan Zeydan, Kerh’de tek olarak bulunan ve üç yıllık olan Kerh Ortaokulu’na girmiştir. Bu kısımdaki dersler, güzel ve geniş ders konuları ile düzenlenmişti. O derece ki; şu an bu dersler lise kısmında okunmaktadır. Burayı da tamamladıktan sonra o vakitler Bağdat’ta tek olan liseye başladı. Sözel ve sayısal olarak iki şubeden oluşan bu lisenin sözel bölümünü seçti. Sonra iki yıllık bu bölümü de bitirdi. Liseyi tamamlayıp diplomayı aldıktan sonra ailesinin de ihtiyaç içinde olması hasebiyle, ilkokul öğretmenliğini tercih etmiştir. Böylece 1930’ların ortasında Bağdat’ın dışındaki Diyâlâ bölgesinde muhtelif okullarda dört yıl görev yapmıştır. Daha sonra Bağdat’a nakil olmuş ve sonrasında Kerh İlkokulu’na muallim olarak geçmiştir.³¹

Irak Eğitim Bakanlığı, 1946 yılının başlarında önceden lise mezunu olanların devlet memuru olsalar bile, hukuk veya ticaret fakültelerinde öğrenci olarak kabul edilebileceklerine dair bir karar yayımlamıştı. Buna binaen Zeydan, Bağdat Üniversitesi Hukuku Fakültesi’ne kaydoldu.³² Fakat aynı zamanda ilkokul öğretmenliğine devam etmesi hasebiyle, ikinci öğretime (akşam eğitimi kısmı) yazıldı. Zeydan, Hukuk Fakültesi’ne kuvvetli bir bağlılığı olması sebebiyle ve iki farklı merhale yaşadığı bu okuldaki sürecin ilkinde talebe olarak, ikincisinde de hoca olarak bulunduğu için bu bölümün kendisine büyük bir tesiri olduğunu zikreder.³³

Zeydan, bu öğrenim sürecine dair şunları ifade eder: “Hocaların, talebelerin iyi yetişmesi için çırpındığı ve benim de iyi bir talebe olduğum bu okulda şunları fark ettim: Hocaların dersleri açıklamadaki üslubu, karışıklıktan ve konuyu dağıtmaktan uzak, gayet kolay bir şekilde idi. Talebeler de, hocalarının dersteki ciddiyet ve disiplinine aynı oranda hatta daha kapsamlı olarak mukabele ederlerdi. Derslerde hazır bulunma konusunda çok azimli idiler ve dersteyken

³⁰ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

³¹ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

³² Algül - Zenkah, *ed-Doktor Abdülkerîm Zeydân*, 14.

³³ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

hocaların dersi açıklaması esnasında, sanki başlarında bir kuş varmışçasına hiçbir gürültüde veya konuşmada bulunmaksızın hocaya odaklanırlardı. O derecede ki; sanki ders salonu bir mahkeme salonuna dönüşür ve öğrenciler hiç konuşmadan duruşmanın seyrine kilitlenip mahkeme reisi ile davacılar arasındaki konuşmaya dikkat kesilirlerdi. O vakitler Hukuk Fakültesi’nde bazı şer’î derslerde okunurdu ki bunlar: İslam hukukuna giriş dersleri, nikâh, boşanma, miras, usûl-i fıkıh ve Osmanlı Devleti zamanında çok iyi bir şekilde ifa edilen Hanefî fikhına uygun muâmelât dersleri idi. Tüm bu dersler, 1851 maddeyi içeren “*Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*” adıyla yayınlanmıştı. Bu Mecelle o zamanlar Irak’taki medenî kanun olarak icra ediliyordu. 1951 yılına kadar da geçerli kanun olarak devam etti. Bu tarihten sonra artık kanunî bir şekilde, sıralı maddeler halinde bulunan bu Mecelle yürürlükten kalktı. Fakülte’deki bu şer’î dersler beni muhtelif İslam fikhî kitaplarını okumaya teşvik etti. Çünkü bunlar benim için okulda okutulan şer’î derslerin şer’î kaynaklarıydı.”³⁴

Abdulkerim Zeydan’ın İslam fikhî ve usulü üzerine birçok özel dersleri olmuştur. Yine Kahire Üniversite’si İslam Şeriatı Okulu’na girmeden önce ve sonra, ilim erbabı kimselerle fikhî meseleler üzerine beraber dersleri ve münakaşaları vardır.³⁵

Zeydan, hayatını ilim sevdalısı olarak ve bu uğurda tüm gücüyle çalışarak geçirmiştir. İlme önce taleb ve tahsil cihetinden sonra ders verme ve öğretme daha sonra da eser verme, tasnif edip yayma yönüyle pek çok hizmetlerde bulunmuştur. O ilmî çalışmalarında şöyle bir yol izlerdi: Nasları ezberleme, hazırlama ve müzakeresi noktasında örneklendirmeler yapma şeklinde çalışırdı. Böylece tekrar bakması gerektiğinde kolaylık olur ve bu yöntemle verdiği fetvalar titiz ve isabetli olurdu. Bu yüzden akranları ve arkadaşları onun bu şaşırtıcı hafızasına, getirmiş olduğu nakilleri hazırlamasına ve istinbattaki (hüküm çıkarma) mükemmelliğine imrenirlerdi.³⁶

Zeydan öğrenim hayatına şöyle devam eder: “1950 yılında Hukuk Fakültesi’nden mezun olup bu okuldaki dört yıllık sürecin en önde gelen başarılı talebelerinden oldum ve her senede mezuniyet derecem ceyyid (iyi) olduğu gibi lisans mezuniyetimi de ceyyid (iyi) derecesiyle tamamladım ki; bu derece hiç de kolay olmayıp, ulaşılamayan zor bir dereceydi.”³⁷

Zeydan daha sonra ilköğretim öğretmenliğinden, ortaokul ve lise okullarında din dersi hocalığına geçmiş ve kısa bir müddet Azâmiyye okulunda daha sonra Kerh lisesinde görevine devam

³⁴ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

³⁵ Nişvân Ali Abdullah el-Hulyânî, *Cuhûdu’d-Doktor Abdulkerim Zeydân fi’s-Siyâseti’s-Şer’iyye* (Yemen: Câmi‘atü Endülüs, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 21.

³⁶ el-Felâhî - er-Râvî, “el-Cuhûdu’l-Fıkhiyye”, 176-181.

³⁷ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

etmiştir. 1953 yılında önce Necibiyye lisesi müdürlüğüne atanmış, sonra Vakıflar Bakanlığı'nda müfettişlik görevinde çalışmış, daha sonra Diyâla Vakfiyeleri müdürlüğüne geçmiş ve sonrasında dinî eğitim veren bir liseye müdür olmuştur.³⁸

Zeydan bu noktadan sonra Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bağlı İslam Şeriatı Enstitüsü'ne kaydolmuş, bu okulu iki senelik süre zarfında başarıyla tamamlamış ve İslam fıkhi alanında “*Eseru'l-Kusûd fî't-Tasarrufât ve'l-'Ukûd / Niyetlerin Akit ve Tasarruflara Etkisi*” başlıklı çalışması ile 1958 yılında bu enstitüden “imtiyaz” derecesi ile diplomasını elde etmiştir.³⁹ O vakitler böyle mümtaz derecesi ile alınan bir diploma, master derecesine eşit görülmekteydi. Bu süreçte ona ve arkadaşlarına ders veren bazı hocalar şunlardır: Muhammed Ebu Zehra, Ali el-Hafif, o vakitler Ezher Şeyhi olan Hasan Me'mûn, Muhammed el-Zafzâf ve Muhammed es-Senhûrî gibi meşhur âlimler ve diğerleri...⁴⁰

1960 yılında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne öğretim elemanı olarak tayin edilen Zeydan, birinci sınıf öğrencileri için *el-Medhal li Dirâseti's-şerî'a'ti'l-İslâmiyye*, dördüncü sınıf öğrencileri için de *el-Vecîz fî Usuli'l-Fıkh* adlı eserlerini yazmış ve bu kitapları okutmuştur. Daha sonra Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslam Şeriatı Bölümü'ne doktora için kaydolmuş ve Profesör Muhammed Sellâm Medkûr danışmanlığında hazırladığı “*Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fî Dâri'l-İslâm / İslam Ülkesinde Yaşayan ve Güvence Verilen Gayr-ı Müslimlerin Hükümleri*” başlıklı tezini sunarak 1962 yılında Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden doktora mertebesini onur derecesi ile elde etmiştir.⁴¹ Zeydan Kahire'deki eğitim zarfında, aynı üniversitede İslamî Araştırmalar Entitüsü'nde İslam Mezhepleri dersi veren Muhammed Ebu Zehra'nın yine İslam Düşüncesi dersi veren Ali el-Hafif'in derslerine de katılmış ve Muhammed el-Zafzâf'ın evinde de kendisiyle birçok görüşmelerde bulunmuştur.⁴²

1960'lı yıllarda Kuveyt İslam İşleri ve Vakıflar Bakanlığı, *el-Mevsu'âtu'l-Fıkhîyye el-İslâmiyye* adlı bir fıkıh ansiklopedisi çıkarmış ve Zeydan'dan bazı konuları/maddeleri yazması istenmiş o da bunları yazmıştır. 1969 yılında da, Bağdat'ta düzenlenen Siyasal Bilimler ve Kanun konulu bir sempozyuma katılmış ve “*İslam Şeriatında Uluslararası Kanun*” isimli araştırmasını sunmuştur.⁴³

³⁸ AZ, “Ani's-şeyh”.

³⁹ el-Ukah, (U) “Abdulkerim Zeydan” (Erişim 25 Nisan 2024).

⁴⁰ Bedr, *Abdulkerim Zeydân ve İhtiyârâtuhu'l-Fıkhîyye el-Mu'âsıra* (Kudüs: Câmî'atu Kuds, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 3.

⁴¹ Kılıç, “Son Dönem”, 72.

⁴² AZ, “Ani's-şeyh”.

⁴³ Arapçası: eş-Şerî'atü'l-İslâmiyye ve'l-Kânûnû'd-Devliyyü'l-Âmm, AZ, “Ani's-şeyh”.

Zeydan, daha sonra Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Edebiyat Fakültesi'nde bulunan Din bölümüne naklolmuştur. Kariyerinde kademe kademe yükselerek profesörlüğe kadar ulaşmıştır. 1978 senesinde zorunlu olarak emekli olunca, Bağdat Üniversitesi kendisine çok nadir verilen Üstaz Mütemerrris (emeritus profesör)⁴⁴ ünvanını vermiştir.⁴⁵ Ayrıca Bağdat Üniversitesi, Irak tarihinde daha önce bir başkasına verilmemiş olan “Özel Başarı Ödülü” ile kendisini ödüllendirmiştir.⁴⁶

2.1.7. Hocaları

Bu kısımda, Zeydan'ın Irak ve Mısır'da ders alıp ilim tahsil ettiği bazı hocalarından bahsedip önde gelen bu hocalarından bazısını kısaca da olsa tanıtacağız. Dolayısıyla, bu vesile ile hem bazı değerli alimleri de tanımış olacak hem de Zeydan'ın nasıl bir ilmî silsilede yetiştiğini, üzerinde eseri olan bazı meziyetlerin kaynağını görmüş olacağız. Önemine binaen bu kısmı biraz detaylı ele alacağız.

Abdulkерim Zeydan, hocaları için şunları söylemiştir: “Ben hiçbir dinî ilmi, Kahire Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü'nün değerli hocaları hariç, bizzat herhangi bir hocadan almış değilim. Daha önce de işaret ettiğimiz üzere o üniversitenin talebelerinden biriydim. Bunun yanı sıra, bazı İslami ilimleri Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde bize usûl-i fıkıh dersi veren Şeyh Hamdi el-Âzamî'den okudum. Fakat ben, Irak'ın Allâme'si ve Râbıdat'ul Ulemâ'nın Başkanı olan Şeyh Emced ez-Zehâvî'ye çok sık gidip gelirdim. Bana zor gelen bazı fikhî meseleleri, kamuyu ilgilendiren birtakım işleri ve onların şer'i hükmünü ona sorardım. Zeydan, bu hocasının takvası, verâsı ve kimseden korkmadan hakkı haykırması yönleri ile kendisinde büyük bir tesir bıraktığını ifade eder. Çünkü “Allah korkusu, kişiyi başkasından korkmaz hâle getirir, bu kişi kim olursa olsun” der ve sözünü şu şekilde tamamlar: “Gerçek olan şu ki; verâ ve ihlas hususunda ben onun gibisine şahit olmadım. Allah ona rahmet eylesin ve cenneti ile müşerref kılsın.”⁴⁷ Buradan şunu anlayıp çıkarabiliriz ki; Zeydan'ın en sevdiği, etkilendiği ve örnek aldığı hocası, Şeyh Emced ez-Zehâvî'dir.

Abdulkерim Zeydan Irak'lı ve Mısır'lı birçok alimden ve hocadan ders almıştır. Irak'lı hocalarından bazıları: Emced ez-Zehâvî, Abdulkadir el-Hatib, Necmeddin el-Vaiz, Muhammed Mahmud es-Savvâf, Abdulkерim es-Sâika'dır. Mısır'lı hocalarından bazıları ise: Yukarıda da

⁴⁴ Bu lakap, profesör derecesinde bulunan, üniversitedeki ilmi sahada büyük emek ve hizmetleri geçmiş olan ve göze çarpan ilmî ürünler vermiş emekli kimseye verilir. Bu lakap sahibi kişi, üniversitede bizzat ders veren hoca gibi birçok hususî niteliklere haizdir. AZ, “Anî'ş-şeyh”.

⁴⁵ Onuş, “Zeydân, Abdülkerim”.

⁴⁶ Çiftçi, “Vefeyât”, 472.

⁴⁷ AZ, “Anî'ş-şeyh”.

geçtiği üzere Muhammed Ebu Zehra, Ali el-Hafîf, o zamanlar Ezher Şeyhi olan Hasan Me'mûn, Muhammed el-Zafzâf ve Muhammed es-Senhûrî gibi dönemlerinin meşhur alimleridir. Burada tüm hocalarının hayat hikayesini vermemiz mümkün olmayacağından, Zeydan'da en çok etkileri olan Irak'lı hocalarından kısaca bahsetmeye çalışacağız.⁴⁸

2.1.7.1. Şeyh Emced ez-Zehâvî

Yukarıda da kendisinden bahsettiğimiz Zehâvî, Zeydan'ın en sevdiği ve yakınlık duyduğu hocasıdır. Irak alimlerinden olup çağının Hanefî fakihidir. Babası, Bağdat müftüsü İmam Muhammed Said, dedesi ise İmam Muhammed Feyzi ez-Zehâvî'dir.

Zehâvî, 1883 senesinde Bağdat'ta doğmuştur. Hem ilmî bakımdan zengin hem de kültürlü ve seviyeli bir ailede yetişmiştir. Babasından ve birtakım hocalardan eğitim görmüş, Bağdat'taki Rüşdiye İlkokul ve Ortaokulu'nda okumuştur. Daha sonra el-Feza Külliyesi'nde eğitimini tamamlamış ve birincilikle mezun olmuş ayrıca 2. Abdulhamid tarafından başarı madalyasına layık görülmüştür.

Yargının birçok kademesinde bulunmuş, son olarak Bağdat Şer'î Temyiz Meclisi Başkanı olmuştur. Emeklilik sonrasında bir müddet avukatlık yapmış, sonra da kendini İslamî davete ve çalışmalara hasretmiştir. Irak'ta birçok İslamî vakıf kurup bunların başkanlığını icra etmiştir. Bunlardan bazısını şöylece misal verebiliriz.⁴⁹

Zehâvî, 17 Kasım 1967 senesinde vefât etmiş, düzenlenen merasimle cenaze namazı İmam-ı Azam Cami'sinde kılındıktan sonra aynı yerin mezarlığına defnolunmuştur.⁵⁰

Zehâvî, Abdulkerim Zeydan'ın üzerinde en çok tesir bırakan alim olup uzun bir vakit onun derslerine iştirak etmiştir. Zeydan hocası hakkında şunları söyler: “Şeyhu'l İslam Zehâvî ile aramızdaki alaka ve bağ, zühd, dua ve ibret cihetiyle hayatımın akışında apayrı bir yer tutmaktadır. Çünkü, hayatımda gözlerimle şahit olduğum insanlar bakımından, hocam Zehâvî'nin ben de bıraktığı tesiri bırakan olmadı. O kadar çok sayıda tanıdığım insan olmasına ve bunca kimse görmeme rağmen bu gözlerim onun benzerini görmedi. Ben onda çok vakittir gözle müşahade etmek, elle tutmak istediğim, amel ve ahlak olarak temsil edilmesini

⁴⁸ el-Felâhî - er-Râvî, “el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye”, 176-181.

⁴⁹ el-Edebu'l İslamiyye, İnkazu'l Filistin, et-Terbiyetu'l İslamiyye, el-Uhuvvetu'l İslamiyye, Râbıdatu Ulemau'l Irak, el-Lecnetu'l Ulya li Nusreti'l Cezayir.

⁵⁰1 Abdullah El-Âkil, *Min Alami'd-Da'veti ve'l-Hareketi'l-İslâmiyyeti'l-Muasira*, b8, (Daru'l-Beşir, 2008), 1/146. Bkz. Yunus eş-Şeyh İbrahim Sâmîrrâî, *Tarihu Ulema Bağdat fi'l-Karni'r-Rabi aşar el-Hicri*, (Irak Vakıflar ve Dini İşler Matbaası, 1982) 102 akt. Kamal Hashim Ameen Alkurd, Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir Alanındaki Çalışmaları, (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

arzuladığım şeyleri buldum. Onun şahsında istediğim ihlas, Allah'tan korkmak ve müslümanların halleriyle dertlenmek faziletlerini gördüm.”⁵¹

2.1.7.2. Abdulkerim es-Sâika

Abdulkerim es-Sâika'nın asıl ismi, Abdulkerim b. es-Seyyid Abbas el-Ezciyyü eş-Şeybânî el-Hasanî'dir. Irak'ın muhaddis alimlerindendir. 1867 senesinde, Bağdat'ın Şeyh mahallesinde doğmuştur. Osmanlı döneminde Bağdat'ta çıkarmış olduğu es-Sâika isimli haftalık siyasi gazete sebebiyle es-Sâika lakabını almıştır.

Es-Sâika'nın birçok ilmî dalda icazeti mevcuttur. Bunlar arasında Hint'li alim Yusuf el-Hanfûrî'den almış olduğu Kütüb-ü Tis'a ve Mustalah icazetleri zikredilebilir. İslam alemi ve Irak'tan birçok alim kendisinden ders almıştır. Bunlar arasında başta Abdulkerim Zeydan, Abdulmunim Salih el-Ali, Muhammed Ahmed er-Raşîdî olmak üzere daha pek çok alim bulunmaktadır.

Abdulkerim es-Sâika, ilim ve irfana hizmetle geçen 92 yıllık yaşamının ardından yakalanmış olduğu hastalığı nedeniyle 7 Aralık 1959'da Bağdat'ta vefât etmiş ve el-Gazzâlî mezarlığına defnedilmiştir.⁵²

2.1.7.3. Necmeddin el-Vâiz

1880 senesinde Bağdat'ın Kerh mıntıkasında yer alan Sûkulhamâde kazasında doğmuştur. Necmeddin b. Molla Abdullah ed-Dusûkî adıyla tanınmıştır. Irak'ın batısında bulunan Enbar iline tâbi Anh semtinde hayat süren el-Meadî aşiretine mensuptur. Kendisi fakih ve müftü olmasının yanı sıra, farklı ilim dallarında da ihtisası olan önemli bir ilim adamıdır.

Şeyh Necmeddin, Bağdat'ın meşhur alim ve hocalarından ilmi temellerini almış olup bunlar içinde Şeyh Abbas el-Kassab da bulunmaktadır. Ardından Şeyh Gulam Rasul el-Hindî'de ilmî seyrine devam etmiş ve kendisine bu süreçte “vâiz” lakabı verilmiştir. Daha sonra Şeyh Abdulvehhab Naib'in yanında eğitimini tamamlamış ve kendisinden makul ve menkul birçok ilmî sahada icazet almıştır. Ayrıca Şam'da mukim bulunan Muhaddis Bedreddin el-Mağribî'den de, dirâyeten ve rivâyeten olmak üzere hadis icazetlerini almıştır.

⁵¹1 Bkz. Emced ez-Zehavi, “Abdulkerim Zeydân anma töreni”, *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye Dergisi*, 2, (1967), <https://drzedan.com/content.php?id=131> akt. Ameen Alkurd, *Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir*, 23.

⁵²1 Yunus eş-Şeyh İbrahim Sâmîrrâî, *Tarihu Ulema Bağdat*, 437 akt. Ameen Alkurd, *Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir*, 23-24.

7 Şubat 1976 yılında vefât etmiş, kalabalık bir cemaatin katılmış olduğu cenaze namazı sonrasında, Bağdat'ta bulunan Maruf el-Kerhî kabristanına defnolunmuştur.⁵³

2.1.7.4. Muhammed Mahmud es-Savvâf

es-Savvâf Irak İhvan-ı Müslimin cemaatinin ilk genel başkanıdır ve 12 Ağustos 1914 yılında Musul'da doğmuştur. Nisbet olarak meşhur Şemmer kabilesi'nin Tay kolundandır.

Savvâf, ilmî bir ünsiyet içinde yetişmiştir. Babası, Savvâf'a küçüklüğünden itibaren ihtimam göstermiş, küçük yaşta Hafız yapmış ve Musul'da el-Câmiu'l Kebir'de bulunan özel bir ilkokula kaydettirmiştir. Burada öne çıkan Savvâf, bölgenin önde gelen alimlerinin riâyetindeki mescidlerde bulunan medreselere geçmiştir. Bu okullarda okuma yazmayı öğrenmiş, nahiv ve siyer dersleri almıştır.

Savvâf, muallim, eğitimci ve ıslahçı bir kimse idi. Sadece talebelerine ders vermekle kalmamış, diğer yandan işgalci İngilizlere karşı halk direnişini yönetmiştir. Diğer taraftan cami ve derneklerde, İslamî ve toplumsal çalışmaları yürütmüştür. Müslüman Gençler Derneği'ne üye olmuştur. Emr'i Bi'l Maruf Derneği'ni kurmuştur. Aynı zamanda Emced ez-Zehâvi ile birlikte Irak'ın dört bir yanında İslamî davet konusunda öncü bir rol oynayan İslam Kardeşliği Derneği'ni kurmuştur. Tüm bunların yanında ilmî teliften de geri durmayan Savvâf, fıkıh, davet, şer'î siyaset vb. muhtelif alanlarda 25 civarında eser kaleme almıştır.

Savvâf, 11 Ekim 1992 Cuma günü İstanbul havaalanında vefât etmiştir. Naaşı, Mekke'de bulunan Muallâ Mezarlığı'na taşınmış ve sahâbe-i kiramın önde gelenlerinden Abdullah bin Zübeyr'in kabrinin yakınlarına defnedilmiştir.⁵⁴

Abdulkerim Zeydan'ın çok değerli hocalarından bazıları bunlardır. İşte Zeydan, böyle alimlerin riayetinde ve terbiyesinde yetişmiştir.

2.1.8. Öğrencileri

Doksan küsür yıllık hayatını ilim ve irfan hizmetine vakfetmiş, bunun büyük bölümünü üniversitelerde hoca olarak geçirmiş bir ilim adamının öğrencilerini saymak elbette özel bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı biz bu kısımda Abdulkerim Zeydan'ın ders vermiş ve yetiştirmiş olduğu, öne çıkan bazı talebelerinden söz edip ilim dünyasında isim

⁵³1 Yunus eş-Şeyh İbrahim Sâmîrrâî, *Tarihu Ulema Bağdat*, 686 akt. Ameen Alkurd, *Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir*, 24).

⁵⁴1 Abdullah Âkil, *Min Alami'd-Da'veti*, 2/1040. Ahmed Alavne, *Zeylu'l-Alam*, (Cidde: Daru'l-Menar, 1998), 1/200; Muhammed Meczub, *Ulemâ ve Müfekkîrîn araftuhum*, b4, (Daru's-Şevvaf, 1992) 2/295; akt. Ameen Alkurd, *Abdülkerim Zeydân'ın Tefsir*, 25.

yapmış, dolayısıyla Zeydan'ın öğrencileri vasıtasıyla ilmî çevrelerdeki etkisi hakkında fikir verebilecek birkaç tanesini tanıtmakla yetineceğiz.

Abdulkerim Zeydan'a Arap ve İslam aleminden çok fazla sayıda kişi öğrencilik yapmıştır. Bunlar arasında akademik süreçte kendisinden ders alanlar olduğu gibi, master ve doktora tez danışmalığını yaptığı öğrencileri de olmuştur. Bazısı da, akademik ortamın dışında olarak Zeydan'ın ders halkasında bulunmuşlardır. Bunlardan bazılarını şöylece zikredebiliriz: Allâme Dr. Abdülmelik es-Sâ'dî, Dr. Ahmed Hasen et-Tâhâ, Dr. Muhammed Rızâ el-Ânî, Dr. Sâmi el-Cennâbî, Şeyh Mahmud el-Cebûrî Ebu Hâmid, Muhammed Ahmed el-Mısbâhî, Dr. Kazım ez-Zevbâî, Üstad Abdülmunim Salih el-Ali er-Râşid.⁵⁵

Bununla birlikte ülkemizden de Zeydan'a talebe olmuş hocalarımız bulunmaktadır. Bunların en önde gelenlerden biri, Abdulkerim'in Zeydan'ın eserlerini Türkçe'ye çevirerek Türkiye'de tanınmasına büyük katkılarda bulunmuş, 1985 yılında bir trafik kazasında vefât etmiş olan Ruhi Özcan'dır.⁵⁶

2.1.8.1. Ahmed Hasan et-Tâhâ

Tâhâ, 1936 senesinde Sâmerî ilinde doğmuştur. Irak alimlerinden olan Tâhâ, 2003 yılından beri İmam-ı Azam Cami'nin imam-hatipliğini yapmaktadır. Ayrıca, Davet ve Fetva Alimleri Akademisi yüksek meclis üyesidir.

Bağdat Fetva Meclisi Başkanlığı'na geçtikten sonra Bağdat'taki fetvaları kendisi vermeye başlamıştır. Şuanda da Irak Fıkıh Akademisi yüksek meclis üyesi olup ülke içinde ve dışında tertip edilen birçok konferansa iştirak etmiştir. Bununla birlikte, Irak Fıkıh Akademisi yüksek meclisince verilen oy çokluğuyla Irak Ehl-i Sünnet Kurumu referans mercîi olmuştur. Bu kurum, Irak'taki sünnileri temsil eden dini bir kurumdur.

Tâhâ, doğruluk ve dürüstlüğüyle, nasihatlarındaki açık sözlülüğüyle ve savunmuş olduğu ilkelerdeki sağlam duruşuyla maruf olmuştur. Talebeleri, sevenleri ve kendini tanıyanları üzerinde çok tesiri olan bir kimsedir.⁵⁷

2.1.8.2. Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Cehmî el-Mısbâhî

Mısbahî, 8 Mart 1976 yılında dünyaya gelmiştir. Suudi Arabistan'ın Necran şehrinde yaşamaktadır. Suudi Arabistan Krallığı Necran Üniversitesi Şeriat ve Usulü'd-Din

⁵⁵ el-Felâhî - er-Râvî, “el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye”, 176-182.

⁵⁶ Kılıç, “Son Dönem”, 73.

⁵⁷1 Bkz. Ahmed Hasan et-Taha, el-Fıkıh, “Ahmed Taha” (Erişim 30.4.2024), akt. Ameen Alkurd, *Abdülkerîm Zeydân'ın Tefsir*, 26-27.

Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Burada fıkıh usulü ve karşılaştırmalı fıkıh dersleri vermektedir. Doktora diplomasını, 2006 yılında karşılaştırmalı fıkıh ve usûl-i fıkıh alanlarında -birincilikle tamamlayıp onur derecesi ile- Yemen’den almıştır. Ayrıca ikinci bir doktora diplomasını da, 2001 yılında “fıkıh usulü” alanında imtiyaz derecesi ile Sudan’dan almıştır.

Zeydan onu kendi yerine, master ve doktora öğrencilerine Hanefî fikhî ve çağdaş fetvalar dersleri vermesi için vazifelendirmiştir. Hocası Zeydan kendisine, usûl-i fıkıh, karşılaştırmalı fıkıh, İslam hukuku ve medeni hukuk mukayesesi vb. daha birçok alanda icazetler vermiştir.⁵⁸

Abdulkerim Zeydan, talebesi Ahmed’i kendi evlatlarından biri gibi severdi. Mısbahî de hocasının yanından ayrılmazdı. Zeydan onun için şunları söylemiştir: “Dünyada beş arkadaşım varsa Ahmed onlardan biridir. Dört tane varsa Ahmed onlardan biridir. Üç kişiye onlar, Ahmed onlardan biridir. İki tane varsa, Ahmed onlardan birisidir. Eğer benim bir tane arkadaşım varsa, o kişi Ahmed’dir.” İşte bu iltifat, talebesi Mısbahî’yi ne kadar çok sevdiğini gösteren bir vesikadır. Yine bu, kendisinden ilim, amel ve ahlak öğrenen bir talebe ile hocası arasındaki bağı ve alakayı gösteren en sağlam alamettir. Buna mukabil Mısbahî de, hocasına aynı iltifatlarda bulunmuş ve kendisinden bahsederken babam, hocam, rehberim, imamım, şeyhim ve başımın tacı ifadelerini kullanmıştır.⁵⁹

2.1.9. Akran ve Arkadaşları

Bu meyanda da şunları kayda düşebiliriz: Abdulkerim Zeydan’ın Irak, Mısır ve Yemen’deki hocaları ve talebelerini, ilmî bir bağ ve beraberlik cihetinden akran ve arkadaşları olarak zikredebiliriz. Bunun yanı sıra aynı asrı paylaştığı ve belki de ilmî bir ağ olarak, görüştüklerini bildiğimiz zamanın bazı uluslararası alimlerini de bu bağlamda söyleyebiliriz: Mısır’dan Yusuf el-Karadâvi, Suriye’den Vehbe Zuhayli, Yemen’den Abdulmecid Zindânî vd. Ayrıca Zeydan iki defa hacca gitmiş, ilki 1950’lerde olan bu haccın dönüşünde Şam ve Kudüs’ü Şerif’i ziyaret etmiş, buralarda Şeyh Elbânî gibi birçok ilim ehli ile görüşme fırsatı bulmuştur. Dolayısıyla zikri geçen bu hocalarımız için Zeydan’ın geniş çaptaki akran ve arkadaşları diyebiliriz.⁶⁰

⁵⁸1 Ahmed el-Mısbahî’nin biyografisi, Necran Üniversitesi, Suudi Arabistan, el-Mısbahî, “Biyografi” (Erişim tarihi: 30.4.2024), akt. Ameen Alkurd, *Abdülkerîm Zeydân’ın Tefsir*, 27.

⁵⁹1 Ahmed b. Muhammed Misbahî, “el-Lu’lu ve’l-Mercan fi Mesireti Sahibi’l-Fadile el-Allame el-Iraki Abdulkerim Zeydân”, Makale, (Ağustos 2015), www.amalmesbahy@nu.edu.sa akt. Ameen Alkurd, *Abdülkerîm Zeydân’ın Tefsir*, 28).

⁶⁰ AZ, “Anî’ş-şeyh”.

2.1.10. Görev Hayatı

Zeydan ilimle dolu geçen hayatında, birtakım görevlerde bulunmuştur. Bunların geneli eğitim ve akademi alanında olup bir kısmı da idarî ve diğer vazifelerdir. Bu başlık altında Zeydan'ın icra etmiş olduğu işleri, daha derli toplu bir şekilde ve iki kısımda görmüş olacağız.

2.1.10.1. Eğitim ve Öğretim Alanındaki Görevleri

Zeydan yukarıda bahsi geçtiği üzere 1930'ların ortasında Bağdat'ın dışındaki Diyâlâ bölgesinde muhtelif okullarda dört yıl görev yapmıştır. Daha sonra Bağdat'a nakil olmuş ve sonrasında Kerh İlkokulu'na öğretmen olarak geçmiştir.

İlkokul öğretmenliğinden ortaokul ve lise okullarında din dersi hocalığına geçmiş ve kısa bir müddet Azâmiyye okulunda daha sonra Kerh lisesinde görevine devam etmiştir. 1953 yılında önce Necibiyye Lisesi müdürlüğüne atanmış, bir müddet sonrada dinî eğitim veren bir liseye müdür olmuştur.

Abdulkerim Zeydan'ın icra etmiş olduğu ilmî ve akademik görevlere gelirse: Bağdat Üniversitesi Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri'nde hocalık ile beraber bazı yerel fakültelerde de dersler vermiştir. Bu okullarda İslam fikhî ve hukukunun çeşitli dallarında dersler vermiş ve hâlâ Bağdat Üniversitesi ve diğer bazı okullarda okutulan kitapları kaleme almıştır. *el-Medhal li Dirâseti's-şerî'a'ti'l-İslâmiyye*, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh* ve Zeydan'ın en değer verdiği kitap olan *Usûlü'd-Da've* eserleri bunların başında gelmektedir. Bunlardan ilk olanları ise, Bağdat Hukuk Fakültesi'nde ders okuturken kaleme aldığı *el-Medhal* ve *el-Vecîz* kitaplarıdır. Yine İslam Araştırmaları Fakültesi'nde İmam Tahâvî'nin *el-Âkidetu't-Tahâvî* isimli eserini okutmuştur. Kendisi bu ders için şunu zikreder: “Bu kitabı okuturken mutezile ve diğerleri gibi birtakım kelamî fırka öncülerinin bazı kelamî bahislerini, tartışmalarını kırpım ve okutmadan geçtim. Çünkü ben ilk aşamada talebelerin bu tarz kelamî tartışmalarla muhatap olmadan saf akîdeyi öğrenmesi ve Kuran, sünnet ve sahâbe-i kirâm, tabiin gibi selef-i salihinden gelen akîdeye tam bir şekilde odaklanmaları gerektiği görüşündeydim.”⁶¹

Zeydan, 1970'li yıllarda Medine İslam Üniversitesi Mütevelli Heyeti'ne üye seçilmiş, 1998 yılında edebiyat ve fen alanında Merhum Said Hâil Enum ödülünü kazanma hakem heyetine üye olmuş, 1999 yılından beri Yemen'de bulunan İman Üniversitesi Mütevelli Heyeti'ne ve

⁶¹ AZ, “Anî's-şeyh”.

2000 yılından itibaren de Mekke-i Mükerrreme’de bulunan Râbıdatu’l- Âlemi’l-İslâmî’ye bağlı olan Mecmau’l-Fıkhı’l-İslâmî’ye üye seçilmiştir.⁶²

Zeydan, Bağdat Edebiyat Fakültesi’ndeki Din Bölümü Başkanlığı’nı icra etmiştir. Irak İhvân-ı Müslimîn teşkilâtının kurduğu Hukuk Fakültesi’ndeki İslâmî Araştırmalar Bölümü Başkanlığı’nı da yapmıştır.⁶³ Sonrasında 11 ciltlik geniş hacimli eseri olan *el-Mufasssal fî Ahkâmi’l-Mer’e ve’l-Beyti’l-Müslim fî’ş-Şer’ati’l-İslâmiyye*’yi yazmaya kendini hasretmiş ve 1997 yılında Uluslararası Melik Faysal ödülünü kazanmıştır.⁶⁴

Zeydan, 1992 yılında Yemen’e gelmiş ve San’a Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Araştırmaları Bölümü’ne tayin olmuştur. Burada çeşitli şer’î dersler hocalığı yapmıştır. Aynı şekilde İman Üniversitesi’nde yüksek lisans öğrencilerine muhtelif şer’î dallarda ve Hanefî fıkıhı üzere dersler vermiştir. Zeydan, Yemen’deki resmî ve özel birçok üniversite ve fakültede kendisinin *el-Vecîz fî usûli’l-fikh*, *Usûlü’d-da’ve*, *Nizâmu’l kazâ* ve *el-Medhal* eserlerinin ders kitabı olarak okutulduğunu ifade etmektedir. Yine İslam Araştırmaları Bölümü’nde master öğrencilerine Fıkhu’l Mukâran (Mukayeseli Fıkıh) dersleri vermiş, konu olarak kısas ve diyetleri seçmiş olduğu bu derse kaynaklık edecek kitabı da kendisi kaleme almıştır.⁶⁵

2.1.10.2. Diğer Görevleri

Yerine getirmiş olduğu idarî vazifeler ve diğer işler ise; ilk olarak daha evvelde zikri geçtiği üzere Vakıflar Bakanlığı’nda müfettişlik görevinde çalışmış daha sonra Diyâlâ Vakfiyeleri müdürlüğüne geçmiştir.

Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrenci işleri başkan yardımcılığı, Bağdat İslam Araştırmaları Fakültesi Dekanlığı⁶⁶ ayrıca Bağdat Edebiyat Fakültesi Din Bölümü Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.⁶⁷

Bunun yanı sıra Zeydan, çeşitli ilmî kurumlarda üyelik görevlerini de icra etmiştir. 1970’lerde Medine İslam Üniversitesi Mütevelli Heyeti’ne seçilmesi buna bir örnektir. Ayrıca bu durum Zeydan için hususî bir başarıyı ifade eder. Nitekim sert bir neoselefi/vehhabî düşüncesine sahip bulunan Suud yönetimi, bu gibi tercihlerde daha çok kendi düşüncelerine yakın kimseleri

⁶² Muhammed Uşame Onuş, “Zeydân, Abdülkerim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/691-693.

⁶³ Onuş, “Zeydân, Abdülkerim”, 692.

⁶⁴ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

⁶⁵ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

⁶⁶ Burası Yüksek Öğretim Bakanlığı’nın onayıyla kurulmuş, şer’î derslerin okutulduğu 2. Öğretim olan yerel bir okuldur.

⁶⁷ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

seçmiştir. Bunun yanı sıra Suud yönetimi, İhvan-ı Müslimîn Hareketi'ni ilk zamanlardan itibaren kendisi için bir rakip ve tehdit olarak görmüştür. Zeydan ise bu hareketin aktif bir mensubu hatta Irak başkanıdır. Tüm bunlara rağmen bu kurula seçilmiştir. Bir diğer örnek ise onun Mekke-i Mükerreme'deki Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî'ye üye seçilmesidir. Bu da aynı şekilde özel bir başarıdır. Nitekim bu kuruma muhtelif İslam beldelerinden üye seçimi yapılırken, ilmî potansiyelden daha çok tanınmış/bilinmiş olmak göz önünde bulundurulur. Fakat Zeydan, bu heyete herhangi bir ülke kapsamından değil heyetteki bütün üyelerin oybirliğiyle özel/bireysel olarak seçilmiştir.⁶⁸

17 Temmuz 1968 yılında Irak'ta Baas Partisi'ne bağlı askerler, kansız bir darbeyle iktidara geçmiş ve Abdürrezzak en-Nâyif başkanlığındaki yeni hükümet Zeydan'ı kendisiyle müzakere edilmeden ve kendisine danışmadan Evkaf Bakanlığı'na tayin etmiştir. Fakat darbeciler arasındaki anlaşmazlıklar, karşı darbeyi doğurmuş ve 30 Temmuz 1968'de yeni bir darbe olmuştur. Bu son devrimde kurulan yeni hükümet, Zeydan'ı görevinden azletmiştir. Binaenaleyh Zeydan, on üç gün süren bir kısa dönem de olsa bakanlık vazifesinde bulunmuştur. 1978 yılında zoraki emekliye ayrıldığı vakit, Bağdat'taki Mütenebbi Caddesi'nde bulunan ofisinde kısa bir süre de olsa avukatlık da yapmıştır.⁶⁹

2.1.11. Vefâtı

Abdulkerim Zeydan, Saddam Hüseyin ve Baas yönetiminin Irak'taki sıkı baskıları sebebiyle memleketinden ayrılmak mecburiyetinde kalmış, 1992 senesinde Yemen'e gitmiş ve yirmi yıllık zaman zarfında burada mukim olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 tarihinde Irak'ı işgal etmesinin akabinde, muhtelif vesilelerle Irak halkına birlik ve beraberlik çağrısı yapmış, Irak'la olan bağını hiçbir zaman bırakmamıştır.⁷⁰

Zeydan 27 Ocak 2014 yılında pazartesi günü 93 yaşında, Yemen'in başkenti San'a'da vefât etmiştir.⁷¹ Cenaze namazı, önce el-İman Üniversitesi Cami'sinde binlerce alim, davetçi ve ilim talebesinin iştirakiyle kılınmış daha sonra cenazesi özel bir uçakla Bağdat'a taşınmıştır. Orada da Irak'lı ulema ve ilim ehlinin, akraba ve sevenlerinin katılmasıyla el-Âzamiyye Cami'sinde bir daha cenaze namazı kılınıp Şeyh Marûf-i Kerhî Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁷²

⁶⁸ Kılıç, "Son Dönem", 74.

⁶⁹ AZ, "Ani's-şeyh".

⁷⁰ Kılıç, "Son Dönem", 75.

⁷¹ Nişvân Ali Abdullah el-Hulyânî, *Cuhûdu'd-Doktor Abdulkerim Zeydân fi's-Siyâseti's-Şer'îyye* (Yemen: Câmi'atu Endülüs, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 34.

⁷²1 Abdulkerim Zeydan (AZ), "İslamweb Vefâtı Allametu'l-Irak Abdulkerim Zeydân" (Erişim 30 Mayıs 2024), akt. Ameen Alkurd, *Abdülkerîm Zeydân'ın Tefsir*, 20.

2.2. KİŞİLİĞİ

Zeydan ilmî şahsiyetli biri olmasıyla beraber vasıflı, donanımlı ve çok yönlü bir kişiliktir. Yani kişiliğini farklı kimliklerle de donatmış çaplı bir kimsedir. Kimi insanlar öne çıkan kişiliğinden başka artı bir kimlik meziyetine sahip değildir. Ya da bir iki kimliği daha haizdir. Örneğin: Eğitim ve öğretim alanında ise ya sade bir öğretmen ya da buna ek olarak davetçi bir kimliktir. İlâhiyat camiasında ve akademik dünyadaysa ya sade bir akademisyen veya artı olarak siyasî-sosyal bir kişiliktir. Abdulkerim Zeydan ise nadir kimselerde bulunan çok yönlü bir kişiliktir. Yani alim kimliğinin yanı sıra akademisyen, davetçi, sûfî, aksiyoner ve siyasî kimlikleri kendisinde toplayabilmiş bir şahsiyettir. Dolayısıyla Zeydan'ın kişiliğini inceleyeceğimiz bu bölümde onun bu muhtelif kimliklerini de ele almaya çalışacağız.

2.2.1. İlmî Kimliği

Esasen Zeydan'ın ilme olan iştiağı, akademik süreci, eğitim-öğretimi, yetiştirdiği talebeler, yazdığı eserler ve ilmî makaleler onun ilmî seviyesini ve ilmî derinliğini açık bir şekilde gösteriyor. Bununla birlikte onun ilim alanındaki farklı yönlerine temas etmek yerinde olacaktır.

2.2.1.1. İtikadî Mezhebi

Abdulkerim Zeydan itikatta selef-i salihin akidesini benimsemiş ve bu minvalde yol almıştır. Zira o, ilmen beslenip kendini yetiştirmek istediğinde müracaat ettiği kaynak, ya Kur'an ve sünnet ya sahâbe kavilleri/görüşleri ya da kendisinden önce yaşamış ümmetin selef alimlerinin ictihadları olmuştur. Onun bu yönü, *Akîdetü't Tahâvî* eseri üzerine yaptığı şerhinde daha net olarak görülmektedir. Onun kitaplarının üzerine ismini yazdığında "selefiyyü'l-akîde/akidede selefi" kaydını düşmesi, bu husustaki bir başka açık delildir. İleride ayrıca temas edileceği üzere o, hayatının başlarında tasavvufa bir meyli olmuş fakat daha sonrasında biraz mesafeli durmuştur. İbn-i Teymiyye ve onun talebesi olan İbn-i Kayyım el-Cevziyye'nin bütün eserlerini okumuş olması, onun bu çizgide olmasını etkileyen önemli unsurlardan sayılabilir.⁷³

2.2.1.2. Amelî Mezhebi

Zeydan'ın Irak'taki talebelerinden ve çağdaşı olan Dr. Sami el-Cenabî bu konuda şöyle demektedir: "Zeydan 1940'lı yıllarda İbn-i Teymiyye'nin bazı kitaplarını mütalaâ ettikten sonra kendisinden çok etkilenmiş, bu vakitten itibaren İbn-i Teymiyye'nin okumadığı kitabını bırakmamıştır. Böylece İbn-i Teymiyye'ye aşırı sevgisi sebebiyle de Hanbelî mezhebini

⁷³ Abdullah el-Hulyânî, "Cuhûdu'd-Doktor", 22.

kendisine mezhep olarak yol edinmiştir. Ve artık kitaplarına şöyle yazmıştır: “Abdulkerim Zeydan, selefiyyü’l-akîde-hanbeliyyu’l-mezheb (selefi akideli-hanbelî mezhebli).” Fakat bu kaydında Zeydan kendisini Hanbelî mezhebine mensup olarak tanıtmış ise de, onun kitaplarının üzerinde iyice düşünen ve tümevarım yoluyla görüş ve tercihlerine bakan kimse, onun gerçek mezhebinin Hanefî mezhebi olduğunu görecektir. Nitekim bazı alimler de zaten bu yönde şahitlik etmiştir. Mesela, Yusuf el-Karadâvî bu meyanda onun Hanefî olduğunu vurgulayarak şöyle bir ifade de bulunur: “Abdulkerim Zeydan -Hanefî mezhebli olsa da- tüm mezheplere bakar, aralarında karşılaştırmalar yapar ve onlar içinden en sahih ve tercihe şayan olanını seçerdi.” Yani Hanefî mezhebindendir lakin sadece kendi mezhebiyle de mukayyed olmayıp yerine ve duruma göre tercihe uygun görüşe de tabi olur demektir.⁷⁴

Buradan şu çıkarımı yapabiliriz: Zeydan bir zaman Hanbelî mezhebine yakın olsa da ve daha sonra Hanefî mezheb üzerine ağırlıklı bir yol izlese de, gerçekte o, bir konuda tüm mezheplere açık bir şekilde meseleye bakar, iyice düşünür ve en doğru gördüğünü tercih ederdi. Bu da genelde Hanefî mezhebi olurdu. Dolayısıyla Zeydan, Hanefî mezhebine mensub biri ama diğer mezheplere de ilmen ve amelen açıktı.

Onun ilmî konumuna dair şunları da ekleyebiliriz: Gerek Arap dünyası gerek uluslararası arenada düzenlenen ilmî-kültürel toplantılar, Abdulkerim Zeydan’ı -ilmî konumundaki seviyesi nedeniyle- sempozyumlarında ve çalışmalarında ağırlama gayretinde olmuşlardır. Zeydan bu sebeple muhtelif ilmî toplantılar ve programlara iştirak etmek ve alimlerle görüşmek için ülkeler arası yolculuklar yapmıştır. Kendileriyle görüşüp istifade ettiği ve ondan istifade edenler cihetiyle, yüzlerce alimle görüşmeleri olmuştur. Etrafında toplanıp onun engin ilminden faydalanmak isteyen yüzlerce ilim talebesi, önünde diz çöküp ders alan birçok öğrencisi olmuştur. Danışmanlığını yaptığı onlarca master ve doktora çalışmalarının yanı sıra çok sayıda ilmî sempozyum ve toplantıya katılmış, çok kıymetli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca birçok ilmî heyet ve kuruma da mensubiyeti vardır.⁷⁵

Yine onun dünyanın muhtelif yerlerinde katıldığı sempozyumlarda vermiş olduğu çok değerli ilmî tebliğleri ve sunumları olmuştur.⁷⁶

Zeydan’ın ilmî konumu ve yeri hakkında özetle bunları söyleyebiliriz. O kelimenin tam anlamıyla alim bir zattı.

⁷⁴ Abdullah el-Hulyânî, “*Cuhûdu’d-Doktor*”, 23.

⁷⁵ el-Felâhî - er-Râvî, “*el-Cuhûdu’l-Fıkhiyye*”, 176-181.

⁷⁶ Kılıç, “*Son Dönem*”, 84.

2.2.2. İrşad ve Tebliğci Kimliği

Abdulkerim Zeydan aynı zamanda çok kıymetli bir davetçi idi. Bu alandaki kaliteli çalışmaları ve değerli eserleri buna şahitlik etmektedir. Zeydan'ın irşad ve tebliğci yönünü, böyle aktif ve donanımlı bir davetçi olmasını, onun İhvân-ı Müslimîn ile olan ilişkisi üzerinden tespit edebiliriz. Nitekim o bu konularda şunları söylemektedir:

“İhvân-ı Müslimîn cemaatine katılmam -daha öncede zikrettiğim üzere- 1950’li yıllarda gerçekleşmiştir. Tam olarak ise, 1950 senesinin yaz ayında hukuk fakültesinden mezun olduktan sonradır. Mustafa el-Vehbî isimli kardeşim bana İhvân-ı Müslimîn ve onların davet yöntemleri hakkında bazı kitapçıklar vermişti. Beğenimi celbeden bu kitapçıklar sonrasında, bu mübarek cemaate katılmaya karar verdim ve genel sorumlu olan Mahmud es-Savvâf’a gittik. İşte İhvân’a mensubiyetim bu vakitten itibaren. Bu vakitten sonra İhvân’ın Âzamiyye’deki merkez şubesine gidiyor ve orada o zamanlar şeriat fakültesinde talebe olan kardeşim Numan es-Samerrâi ile buluşuyordum.”⁷⁷

“İhvan’ın Genel Başkanı Değerli Şeyh Muhammed Mahmud es-Savvâf, rejim ve komünizm tarafından ölümle tehdit edilmesi nedeniyle Irak’tan Arabistan’a hicret etmişti. 1960 yılında Irak İhvân-ı Müslimîn merkezi istişare meclisi tarafından İhvân-ı Müslimîn hareketinin genel başkanı seçilmiş oldum. Her ne kadar cemaatin gidişatında şer’î ve doğru olmayan bazı girişim ve teşebbüsler olsa da; yeni bir başkan seçilene dek bu sıfat üzerine devam ettim.”⁷⁸

Zeydan 1950’li yıllarda makalelerini İslam Kardeşliği⁷⁹ adlı dergide yazıyor ve neşreliyordu. Burada İhvân-ı Müslimîn’in davetinin sahih İslam daveti olduğunu belirtiyor ve İslam’ın tüm zamanlar ve mekânlardaki Müslümanların bütün işleri için her yönüyle kuşatıcı bir düzen/nizam, tam bir program/yol ve hareket metodu olduğunu dillendiriyordu. Zeydan, 1960 yılında başlamış olduğu İhvân genel başkanlığını -zor şartlara rağmen- 1990’lı yıllara kadar sürdürdü. Fakat kendisi, o vakitler mevcut olan çetin gerçeklikle ilişki ve muamelesinde daha ihtiyatlı ve gizli bir hale bürünmüştü. 1992 senesinde ise Irak’tan ayrılmış ve vefâtına kadar Yemen/San’a’da yaşamıştır.⁸⁰

Kendisi davet çalışmaları meyanında şunları zikreder: “İslamî davet alanında da elimden geldiğince çalışmalarda bulundum. Bu da 1950’li yıllarda İhvân-ı Müslimîn cemaatine katılmam sebebiyle olmuştur. Mescidlerde dini dersler vermek, cuma namazları sonrası hatibin

⁷⁷ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

⁷⁸ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

⁷⁹ Arapça adı: Uhuvvetu’l-İslâmî.

⁸⁰ Bedr, *ed-Doktor Abdulkerim Zeydân ve İhtiyârâtuhu’l-Fıkhiyye*, 4-5.

o haftaya dair verdiği hutbeyi ele alma şeklinde davet çalışmalarım oldu. Yine İslamî Terbiye Cemiyeti, İslam Kardeşliği, Müslümanlar⁸¹ isimli mecmualarda ve daha birçok dergilerde yazılar kaleme alarak davet alanında katkılarım oldu. Dinî cemiyetlerin özel dinî gün ve programlarda tertip etmiş olduğu merasimlerde ve genel toplantılarda konferanslar verdim. Özellikle, Dr. Abid Tevfik el-Haşimî, Dr. Fazıl es-Samerrâi, Dr. Müslim el-Hadisî, Dr. Hüseyin el-Ceburî ve diğerlerinden oluşan bir grup ile İslamî araştırmalara yoğunluk veren bir fakülte kurma girişimimiz oldu. Bu girişim, Bağdat'ta İslamî risâlet emanetine sahip çıkmak ve İslamî mirası muhafaza etmek sadedinde, İslam fikhî/ahkamı ve akaid ilimlerinde yükseköğretim veren bir fakülte kurmayla taçlandı. Buradan, İslamî dersler ve davet çalışmaları suretiyle İslamî alanda yüksek bir ilmî yeterliliğe sahip, ilmiyle amel alimler mezun verilmiştir. Yine burası, fert ve toplumun yaşantısını İslamî ilkeler ile bütünleştirmeye muktedir olan bir seviyeye ulaşmıştır.”⁸²

Zeydan'ın, davet ve usulü alanında da ehliyetli olduğu açıktır. Bu alanda da *Usûlü'd-da've, el-Müstefâd min kasasi'l-kur'an li'd-da've ve'd-du'ât ve es-Sünenü'l-ilâhiyye fi'l-ümem ve'l efrâd ve'l cemâ'at fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye* gibi Irak ve Arap aleminde ders kitabı olarak okutulan nadide eserleri vardır. Bunun yanı sıra, Suudî Arabistan'da bulunan Kuran-ı Kerim Radyo'sunda, geniş bir halk kitlesine yönelik birçok program, ders ve sohbetleri olmuştur.⁸³

Arap dünyasında onun fikhî yönü kadar davetsel yönüne de temas edilen birçok çalışma olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: *Cuhudu Doktor Abdulkerim Zeydan fi hidmeti'da'veti'l-İslamiyye*, (Hüseyin Ivad/Mısır, doktora tezi), *Cuhudu Doktor Abdulkerim Zeydan fi hidmeti's-sekâfeti'l-İslamiyye* (Abdulaziz Sehmi/Suud, yüksek lisans tezi), *Menhecu Doktor Abdulkerim Zeydan ve cuhuduhu fi'd-da'veti ilallah*, (Fatıma el-Hamadî/Malezya, yüksek lisans tezi), *Abdulkerim Zeydan ve menhecuhu fi't-ta'sılı'd-da'va min hilali kitabihi usulu'd-da'va* (Bertime Hâkime/Cezayir, yüksek lisans tezi).⁸⁴

Bunlardan hareketle Zeydan'ın ilmî kişiliğine ek olarak iyi bir davetçi ve aksiyoner biri olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim o, hem İslam daveti ve davetçiler noktasında eserler telif etmiş hem de Irak olsun Yemen olsun cami, üniversite, konferans ve sempozyumlarda aktif bir şekilde halka vaaz ve irşadlarda bulunmuştur.

⁸¹ Arapça adları: Cemiyetü't-Terbiyetü'l-İslâmî, Uhuvvetü'l-İslâmî, el-Muslimun.

⁸² AZ, “Ani's-şeyh”.

⁸³ Wikipedia (AZ), “Abdulkerim Zeydan” (Erişim 20.5.2024).

⁸⁴ AZ, “Ani's-şeyh”.

2.2.3. Siyasî ve İctimaî Kimliği

Abdulkerim Zeydan'ın yaşadığı zaman siyasî kargaşaların olduğu, devamlı değişen olaylar ve iktidar kavgalarının var olduğu çalkantılı bir dönemdir. Buna ilaveten, yabancı güçlerin ülkenin zenginliklerine göz koyduğu bir zaman dilimidir. Ülke, özellikle petrol olmak üzere maddi kaynaklarından nemalanma amacı güden yabancı devletlerin işgal ve istilasından ve buna bağlı olarak sık sık yönetimlerin değişip durmasından muzdariptir. Ülke, geçen asrın kırklı senelerinden beri “hür subaylar” önderliğinde krallığın düştüğü 1958 darbesine kadar, hep art arda gelen darbelere maruz olmuştur. Bu darbeler zinciri, 1979'ta Ahmed Hasan el-Bekir tarafından Saddam Hüseyin'e yönetimin tevdi edilmesine kadar sürmüştür.⁸⁵

Zeydan, bu siyasî hengameye yabancı olmayıp bilâkis olayların ve değişimlerin tam merkezinde bulunmaktaydı. Nitekim kısa bir süre vakıflar bakanı olmuş, yeni yönetim geldiğinde azledilmiştir. Çünkü Zeydan'ın fikriyatı, onların siyasî düşünceleriyle ve dışlayıcı tavırlarına örtüşmüyordu. Bu yüzden onu istemediler ve değiştirdiler.⁸⁶

“Zeydan gerek müstakil eserlerinde gerekse makale ve tebliğlerinde İslam'ın sistem halinde bir bütün olarak anlatılması gerektiğine, İslam'ın sadece iman ve ibadet boyutundan ibaret olmadığına, ahlakî ve içtimaî yönlerinin de bulunduğu özellikle vurgu yapmıştır. İslam'ın bir sistem olduğuna inanan Zeydan, bu sistemin yaşanabilir olmasının devletin varlığına bağlı olduğunu, İslam'da devlet mefkûresinin mutlak surette olması gerektiğini, Allah ve Resulünün emir ve yasaklarının sadece okunmak için değil aynı zamanda tatbik edilmek için gönderildiğini, bunun da ancak devlet gibi müesses bir otoritenin varlığıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁸⁷ Nitekim bu düşüncenin bir sonucu olarak Hukuk fakültesinden mezun olduğu 1950 yılında Irak Müslüman Kardeşler Hareketine katılmış, uzun yıllar bu hareketin etkili bir neferi olmuştur.”⁸⁸

Zeydan ileri görüşlü, ufuk sahibi biriydi. Müslüman Kardeşler'in ilke ve fikriyatını benimsemekle birlikte cemaatin ve Müslümanların faydasına olacak bir durum ve girişimde, farklı açılımlara giderdi ve birileri muhalefet etse de görüşünü açıklamaktan geri durmazdı. Nitekim o, hareketin eylem metodunda, riskli olan toplu hareket planından daha az riskli olan, hareket yönünden daha esnek olan bireysel hareket planına geçmiştir. Böyle bir karar, cemaatin bazı müntesiplerince hareket fiiliyatını dondurmak, durdurmak olarak değerlendirilip birtakım

⁸⁵ Kemal Dîb, *Mu'cez Tarihu'l-Irak*, (Lübnan: Daru'l-Fârâbî, 2013), 54-112.

⁸⁶ Hunaaden, “Alimu Ehli'l-Irak Abdulkerim Zeydân biyografisi” Cenâbi, Sami, (Erişim 20.5.2024).

⁸⁷ Abdulkerim Zeydan, *el-Ferd ve'd-Devle fi's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, (Bağdat: Matbaatu Selman el-Azamî, 1965).

⁸⁸ Kılıç, “Son Dönem”, 84.

tepkilere sebebiyet verse de, Zeydan durumu şöylece izah etmiştir: “Baas rejimi iktidarı ele aldığı ve Müslüman Kardeşlere yönelik baskıyı yoğunlaştırdığında, eylem planı olan toplu eylemden bireysel eyleme geçme gereğine dair bir karar çıkartıp bunu tüm cemaate yaydım. Bu girişim, maalesef bazılarınca hareketi dondurma ve durdurma olarak algılanmıştır. Gerçek ise şu ki; İslamî davet ve çalışmalar asla durmaz lakin Müslümanların düçar oldukları şartlara ve durumlara göre metodu ve yolları değiştirilebilir.”⁸⁹

Zeydan, Irak’taki siyasî atmosfer hakkında şunları ifade eder: “O zaman ki kralın yönetimine, buna devam eden 1958 yılı temmuz ayı inkılabından itibaren baş gösteren askerî darbelere, bunu izleyen ve 2003 yılındaki Amerika tarafından Irak’ın işgaline ile sonuçlanan askerî inkılapların hepsine şahitlik ettim. Bu zaman zarfında olanları toplumsal değişim-dönüşüm açısından ve göze çarpan hadiseler olarak özetleyecek olursak; uygulanmakta olan şer’î kuralları iyice uygulanmaz olmuş, toplumsal ilişkiler hususunda kendisine sınırsız bağlanması gereken şer’î kurallara bağlılık zayıflamış idi. Din ve dinî hayatla ilgili yol gösterici konumda olan ben ve akranlarımla rolü ise, toplumsal ve diğer konulardaki İslam ahkâmını beyan etmek ve böyle yeni durumlar hakkındaki şer’î hükmü açıklamak olmuştur.”⁹⁰

Son olarak şunları da ekler: “Yaşadığım dönemki yönetim, en uygun iktidar veya en az kötü olanı olarak nitelendirilebilirdi. İç kargaşa ve ayaklanma zamanlarını saymazsak, kişilerin özgürlüğü gayet aşikârdı. Fakat bu dönemden sonra değişik zamanlarda ve farklı şekillerde olarak, çeşitli askerî inkılapların olmasıyla benim üzerimde ciddi bir baskı ve daraltma oluşmuştu. Artık benim için istediğim gibi rahatça dolaşma, gidip gelme ve sefer hürriyeti kalmamıştı. Zaten emekliliğim de tamam olmuştu, dolayısıyla Irak’tan ayrıldım ve Yemen’e taşındım. Şu ana kadar da (ve hayatının sonuna kadar) Yemen’de karar kıldım ve yaşadım.”⁹¹

Görüldüğü üzere Zeydan, ilmî kimliğinin yanı sıra siyasî-ictimai alanda da aksiyoner ve aktivist kimliğe sahip bir kişi. Sosyal hayatta da, kanaat önderliği konumunda olan liderlik vasfına haiz bir şahsiyet. Bu yönleriyle o sadece ilmî ve akademik hayatla sınırlı kalmamış, hayatın içinde aktif ve yol gösterici bir rol oynayarak farklı sahalarda da etkili olmuştur.

⁸⁹ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

⁹⁰ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

⁹¹ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

2.2.4. Sûfî Kimliği ve Ahlakî Yönü

Zeydan'ın ahlâkî kişiliğini onunla ilgili yapılmış olan değerlendirmeler üzerinden tespit etmeğe çalışacağız. Gerek hakkında yapılan tez ve yazılan makaleler ve gerekse internet sitelerinde onun ahlâkî kişiliği hakkında şu değerlendirmelerde bulunulmuştur:

Zeydan tasavvufî yönü hakkında kendisinden şöyle bahseder: “Ben fıkıh kitaplarını mütalââ etmeye, alimlerin meclisinde bulunmaya ve Ramazan ayında vaaz-sohbet dinlemeye büyük bir şevkle bağlıydım. Ömrümün bir aşamasında tasavvufa ve tasavvuf meclislerinde bulunmaya ciddi bir rağbetim oldu. Öyle ki; tasavvufî tarikatlardan biri olan (Ebu hamza tarikatına ki; Rufaî tarikatının bir koludur) intisab ettim. Tasavvuf kitaplarından çok etkilendim. Özellikle iki kitabın bende olan tesiri büyüktür. Bunlar; *İhyau Ulûmi'd-dîn*/İmam-ı Gazali ve *Medaricu's-Salikin*/İbnu'l Kayyım el-Cevziyye'dir. Medaric, tasavvufun önde gelenlerden birinin kitabının metnine şerh olarak yazılmıştır. İbnu'l Kayyım bu eserinde, mutasavvıfların metotları ve sözleri hakkında sadır olan ve söylene gelen şeyleri, şer'î kaideler ile ortaya koymaya ciddi bir çaba göstermiştir. Aynı şekilde bu kitabın, şer'î kaidelerle temellendirilmiş sûfiliğe olan meyil ve arzum hususunda büyük bir etkisi olmuştur.⁹²

Buradan hareketle; Zeydan'ın tasavvufa (hak tasavvuf) yakınlığının, sûfî ehliyle irtibatının olduğu, onlardan etkilenip istifade ettiğini ve son tahlilde ehli tasavvuf biri olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte -ilmî kişiliğinden bahsettiğimiz bölümde kayıtlı olduğu üzere- İbn Teymiyye'ye de hayran olup ilminden beslenmiştir. Buradan da şunu çıkarabiliriz: Zeydan selefî ve sûfî meşrebi hak üzere cem etmiş, ikisinden de istifade etmiş, çatışma yerine bunların birlikte ele alınabileceğini göstermiştir. Yine bu ilmî ve geniş perspektifiyle, yazıları ve görüşleri daha geniş bir yelpazede yankı bulmuş, farklı düşünce kitleleri nezdinde kabul görmüştür.

İlmî bir şahsiyet olmakla öne çıkan biri olarak çok zeki, muhakkık idi. İlmî emanete nakillerde dikkat eder, alimleri övgü ile anardı. Allah'a olan bağı kuvvetli, tevekkül ehli, yumuşak huylu, ihlâşlı, tevazulu, açık sözlü ve cesur biriydi. Onunla beraberliği bulunan birçok kimsenin ittifak ettiği öne çıkan yönleri şunlardır: Tevazulu, kimsenin kınamasına bakmaksızın hakkı söylemede cesur, naslara sağlam vukufiyetli ve şaşkınlık verici hafızaya sahip biri. Vakti hep ilimle geçirdi. Ya kuran okur ya talebelerin tezlerini inceler ve evde onun üzerine münakaşa eder ya kitap yazar ya alimleri ve talebeleri ağırlar ya da ders verirdi. Salih amelsiz vakti geçmezdi. İlmî derinliğine rağmen başkasını dinleme ve müzakere yapma hususunda kibirli

⁹² AZ, “Ani's-şeyh”.

davranmazdı. Yine ahlakının önde çıkan bir yönü de, zenginlik ve şöhrete uzak durmasıydı. Çok zahid idi. Önüne serilen birçok maddî ve şöhretsel imkanı reddetmiştir. Fetva verme konusunda da ilmî açıdan çok titiz davranırdı. Aldığı bir karara çok bağlıydı lakin kendisine hak olan beyan edilirse hak olana uyardı. Bir diyalog esnasında ise mütevazı ve yumuşak mizaçlı olurdu. Irak ve dışındaki yerlerde olan İslamî çalışmaları takip etme konusunda çok gayretliydi.⁹³

Abdülkerim Zeydan, bir ilim ve Kur'an ehlinin ahlakı nasıl olması gerekiyorsa öylece Kur'an ahlakıyla ve büyük alimlerin vasıflarıyla ahlaklanmış biriydi. Makam ve mevki heveslisi biri değildi. Şan şöhret noktasında, devlet adamlarına ve siyasîlere yakınlık konusunda son derece zâhid biri olup böyle şeylerden uzak dururdu. Yapmacık ve gösterişe girme gibi hallerden çok uzak biriydi. Bulunduğu mecliste gıybet olmaz ve birinin gıybetinin yapılmasına müsaade etmezdi.⁹⁴ Reklamının yapılması ve öne çıkma gibi şeylerden geri dururdu. Bu yüzden tv kanalları, gazete ve dergilerden gelen birçok görüşme teklifini reddederdi. Kendisi ancak artık ona nisbet edilen bazı şeylerin doğrusunun bilinmesinin gerekliliğinde ve yine ilmî açıdan ve hayır namına güzel şeyler olabileceğine ikna edildiğinde bu tür faaliyetlerde bulunmuştur.⁹⁵ Daha öncede bahsettiğimiz üzere Zeydan birçok ilmî konferans, sempozyum ve ilmî çalışmalara katılmakla birlikte İslam dünyasında öne çıkan ilmî heyet ve kuruluşlara da üye olarak seçilmiştir. Onun bu başarısı, ilmî vukufiyeti olduğu kadar sağlam şahsiyeti, erdemli oluşu ve onurlu duruşu sebebiyledir.⁹⁶

Bunun yanı sıra Zeydan, makam mevki heveslisi biri değildi. Şan ve şöhretten, başkan ve yöneticilere yakınlıktan, gösteriş ve riyadan son derece uzak biriydi.⁹⁷

Bu noktada sonuç olarak şunları diyebiliriz: Zeydan, tam bir alim ahlakına sahip ilmiyle amil bir zattı. İhlas, samimiyet ve gayreti kuşanmış, tevazu ve zühd değerlerine bürünmüş bir kişiydi.

2.2.5. Hakkında Yapılan Çalışmalar

Abdülkerim Zeydan'ın -ilmî yönleri- hakkında birçok ilmî ve akademik çalışma yapılmıştır. Bunlar, yüksek lisans ve doktora tezleri başta olmak üzere, kitap telifi, makale, sempozyum ve internet ortamı çalışmalarıdır. Böyle etraflı bir çalışma ve araştırmaya mevzu olmasında Zeydan'ın son asrın en mühim usulcû ve fakihî olmasının yanı sıra ilmî vukufiyeti, davetçi

⁹³ el-Felâhî - er-Râvî, "el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye", 176-181.

⁹⁴ El-Ukah, "Alimu Ehli'l-Irak Abdülkerim Zeydân biyografisi" Cenâbi, Sami, (Erişim 25.5.2024).

⁹⁵ AZ, "Anî'ş-şeyh".

⁹⁶ Kılıç, "Son Dönem", 74.

⁹⁷ Hunaaden, "Alimu Ehli'l-Irak Abdülkerim Zeydân biyografisi".

kimliği ve aksiyoner yönünün varlığı ciddi bir etkindir. Aynı şekilde Zeydan'ın sadece Irak değil İslam dünyasının geneline tesirinin ve ümmete mâl olmasının etkisi büyüktür.

Bu çalışmaların ve özellikle tezlerin kapsamına bakacak olursak bunlar; Zeydan'ın kısa bir biyografisi sonrası, onun fıkıhçı ve usulcu yönü başta olmak üzere bazı fıkhi tercihleri, çağdaş fetvaları, aile fıkhi, siyasetu's-şer'iyyeye ve makasidu's-şer'iaya bakışı, davet ilmine katkıları ve davetçi kişiliği, tefsir, akaid çalışmaları, farklı alanlardaki kıymetli kitapları ve eserlerindeki bazı yönlerin tahlili gibi muhtelif araştırma ve çalışmalardır.⁹⁸

2.2.6. Hakkında Yapılan Yorumlar

Abdülkerim Zeydan hakkında muhtelif vesilelerle gerek onu daha iyi tanımak için olsun gerek onu medh ve taltif için olsun gerekse de ona dair beyanatta bulunma olsun, birçok konuşma, izahat ve sunum olmuştur. Bunların başında Yusuf el-Karadâvî, Salih el-Naimî, talebesi Sami el-Cenâbî, Ahmed Hasan Tâhâ ve Vasfî Âşûr Ebu Zeyd olmak üzere birçok alimin söylem ve beyanları gelmektedir. Buna ilaveten, Zeydan hakkında yapılan sempozyum bildirileri de bulunmaktadır. Burada hepsini zikretmek mümkün olmayacağından birkaçını kaydedeceğiz.

2.2.6.1. Dr. Salih en-Naîmî

“Bu adam kendini ilme adanmış, ilimle yaşamıştır. Bu ilmiyle insanlara ve nesillere hakkı, izzeti ve hür olmayı tebliğ etmiştir. Boynunda bulunan ilmî emaneti tam bir sadakat ve sabır ile taşımıştır. Hasedçi ve müfterilerin okları onu sarsmamıştır. Dünya metaından, şöhretten ve öne çıkmaktan uzak durmuş, makam sahiplerine yaranmaya çalışmamıştır. Bu sebeple böyle örnek bir alimi iyice tanıtmalıyız ki; nesiller onun ilminden ve ahlakından daha çok istifade etsinler.”⁹⁹

2.2.6.2. Yusuf el-Karadâvî

“O, hem hayattayken hem vefâtından sonra Allah'ın kendisiyle insanlara rahmet ettiği bir alimdir. Irak ve etrafındaki ülkelere Allah onunla rahmet etmiştir. İslam ve Arap aleminde en önde gelen İslam fıkhi alimlerinden. Biz onun kaybıyla tam bir ‘adamı’(racul) kaybettik. O bu dünyadaki nadir bulunan alimlerden biriydi. Mensubu olduğu İhvân hareketi öncülerinden bazıları, kitap telif eder bazıları insan telif ederdi. O ise bu iki büyük hasleti cem etmişti. Başkanı olduğu hareket mensuplarını hem usul üzere fıkhen yetiştiriyor, hem de irşad ile terbiye ediyordu. Hem alim hem davetçi idi. Farklı meşrepteki birçok kesim onda ittifak içindeydi. Hakkı haykıran bir mücahitti. Nice davetçi vardır ki; cihadı anlatmaya korkarlar. 90 üstü

⁹⁸ AZ, “Anî's-şeyh”.

⁹⁹ El-Ukah, “Abdülkerim Zeydân biyografisi”.

yaşlarda olmasına rağmen ruhen genç ve gayretliydi. İslamî hizmetin her alanında var gücüyle koşturuyordu. İlim, fıkıh, davet, cihad ve adamlığı (rucûlet) kendisinde toplayan az kimselerdendi.”¹⁰⁰

2.2.6.3. Vasfı Âşûr Ebu Zeyd

“Onun kitapları ilmî derinlik, şer’î delillendirme ve sağlam bir metod içeriyordu. Fıkhi melekесinin yanı sıra vakıayı/hayatı çok iyi okuyordu. İlmî temellere dayanarak olaylara çok isabetli fetvalar veriyor, ayrıcalıklı bir bakış sergiliyordu. Şuna şahitlik ederim ki; ben okuduğum çağdaşları arasında usul ve fıkıh alanında onun kadar derin olanını görmedim. Buna rağmen onun çalışma ve gayreti sadece fıkıh ve usul ile sınırlı kalmıyordu. Çalışmaları davet, Kur’an dersleri, siyaset, akaid, nizam ve kanun alanlarına da uzanıyordu.”¹⁰¹

2.2.6.4. Abdülmecid ez-Zindânî

Yemen’li Şeyh Abdülmecid ez-Zindânî onu Şeyhu’l İslam olarak tavsif ve taltif edip şöyle demiştir: “Bu asrın Şeyhu’l İslam’ı şu zat (birini zikrediyor), onun vefât etmesiyle de bu asrın Şeyhu’l İslam’ı Abdülkerim Zeydan’dır.”¹⁰²

¹⁰⁰ Alqaradavi, “Abdülkerim Zeydan anma töreni” Karadavi Yusuf, 9 Şubat 2014, (Erişim 20.5.2024).

¹⁰¹ AZ, “Ani’ş-şeyh”.

¹⁰² Mısbahî, “el-Lu’lu ve’l-Mercan”.

3. ESERLERİ

Bu bölümde Zeydan'ın birbirinden kıymetli eserlerini, araştırma ve çalışmalarını zikredip eserlerini tek tek tanıtacağız. Kendisi bir fakih ve usulcü olmasına rağmen muhtelif İslamî ilimler alanlarında da birçok eser ve telifleri bulunmaktadır. Dolayısıyla biz bu kısımda fıkıh ve İslam hukuku dışındaki eserlerini ele alacağız. Fıkha dair eserlerini ise kendine mahsus dördüncü bölümdeki fikhî kişiliği başlığı altında özellikle inceleyeceğiz.

Zeydan'ın eserlerini hacim, muhtevâ ve yöntem bakımından üç başlık altında toplayabiliriz: Kitapları, makaleleri ve tebliğleri.

3.1. Kitapları

1- *Muhtasar Şerhi Akîdeti't-Tahâviyye (Tahâvî Akaidi Şerhi'nin Kısaltılmışı)*

Yukarıda da zikri geçtiği üzere Zeydan, 1966 yılında Müslüman Kardeşler'den bazı arkadaşları ile Bağdat'ta İslamî ilimler üzerine ve İslam mirasını da muhafaza etme, kaliteli nesiller yetiştirme gayesiyle bir fakülte/külliyeye açmayı düşündüler. Gerekli girişimler ve işlemler yapıp izin çıktıktan sonra okulu açtılar. Sıra okulda okunacak İslamî derslerin tesbiti ve bu derslerde okunacak kitapları hazırlamaya gelmişti. Akaid/itikad alanında okunacak kitabın hazırlanması görevi Zeydan'a yüklenildi.¹⁰³ Zeydan da, meşhur Hanefî fakih Ebu Cafer et-Tahâvî'nin (ö. 321/933) *el-Akîdeti't-Tahâviyye* eseri üzerine mühim şerhlerden biri olan İbn Ebi'l-İzz'in *Şerhu Akîdeti't-Tahâviyye* isimli eserini temel almıştır. Lakin bu eser 600 küsur sayfa olup çok geniş olduğundan Zeydan bu eseri hem muhtasar bir hale getirmiş hem de talebenin anlayacağı bir ders formatında sade bir dille telif etmiştir. Bu kitap takriben 348 sayfa olup ehl-i sünnetin itikadını ve yolunu yalın bir üslupla beyan etmektedir.¹⁰⁴

2- *Ulûmü'l-Hadîs (Hadis İlimleri)*

Bu eser de 203 sayfa olup üç ana kısımdan oluşmaktadır. Lakin Zeydan bu eseri yalnız başına değil Abdulkahhâr Davûd el-Ânî ile beraber 1986 yılında kaleme almışlardır. Kitabın birinci kısmında ulûmü'l-hadîsin/hadis ilimlerinin tanımı ve önemine yer verilmiş, Kur'an ve sünnet arasındaki ilişkiye, bağa değinilmiştir. İkinci kısımda ise isnad, cerh ve tadil ilimleriyle râvîde bulunması gereken şartlar işlenmiştir. Üçüncü ve son kısımda ise hadisin peygamberimiz zamanı ve sonrasındaki tedvini ile önde gelen hadis eserleri ele alınmıştır.¹⁰⁵

¹⁰³ Abdulkerim Zeydan (AZ), “el-Muellefat” (Erişim 1 Haziran 2024).

¹⁰⁴ Abdulkerim Zeydan, *Muhtasar Şerhi Akîdeti't-Tahâviyye* (Bağdat: Mektebetu Daru'n-Nezir, ts.).

¹⁰⁵ Abdulkerim Zeydan, *Ulûmü'l-Hadîs* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2002).

3- *Usûlü'd-Da've (Davet Usulü)*

Bu eser bir giriş ve dört ana bölümden müteşekkildir. Kitabın 1975 yılı üçüncü baskısında Zeydan, bazı ilaveler ve düzenlemelerde bulunduğunu ifade eder. Bu eser, genel olarak İslamî davet ve tebliğ alanındaki temel esasları, usulleri ihtiva etmektedir. Zeydan bu eserinde, İslam'ın sadece iman ve ibadetten ibaret olmayıp ahlakî, ictimai ve diğer yönlerinin de olduğunu işlemiştir.¹⁰⁶ Eserin sonraki baskılarında bulunan ekleme ve düzenlemeler müellifin kitap üzerinde hâlâ kafa yorup daha bir iyileştirmeye çabaladığını göstermektedir. Örneğin, kitabın sonraki baskılarına beşinci kısım diye yeni bir ekleme yapılmış ve bundan hareketle eserin ismi “*ed-Da'vetü fi'l-asri'l-hadiri'l-vak'i (el-Muavvıkât-el-Hulül)*” (Mevcut/Reel Çağda Davet) olarak yenilenmiştir.¹⁰⁷ Eser, birçok dile çevrildiği gibi dilimize de muhtelif isimlerce tercüme edilmiştir. Bunlara örnek olarak *İslam Davetçilerine*¹⁰⁸, *İslam'da Davet ve Tebliğ Esasları*¹⁰⁹, *İslam Davetinin Esasları*¹¹⁰ ve *İslam Davetinin Esasları Metot ve Vasıtaları*¹¹¹ kitaplarını kayda düşebiliriz. Bunlardan Ruhi Özcan'a ait olan *İslam'da Davet ve Tebliğ Esasları*, aslında Tebliğ isimli günlük bir gazetede parça parça yayınlanmış olup daha sonra bu şekilde basılmıştır.¹¹²

Bu kitap, alanına kaynaklık eden bir orijinallığe ve derinliğe sahip olup birçok yerde ders kitabı olarak okunmaktadır. Birçok hoca, davetçi ve eğitimci için başucu kitabı niteliğindedir.

4- *es-Sünenü'l-İlâhiyye fi'l-Ümem ve'l-Cemâ'at ve'l-Efrâd fi's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye (İslam Dininde Kişiler, Toplumlar ve Milletler Üzerindeki İlâhi Sünnetler)*

İlk basımı 1993 yılında yapılan bu eser 317 sayfadan oluşmaktadır. Bu kitap, Zeydan'ın davet ve tebliğ kapsamlı eserlerindendir. Muhteva olarak, Allah'ın yaratma ve yönetme bağlamında kâinat ve insanlar üzerinde ezelden beri gelen ve değişmeyen fiilleri, işleri manasında “sünnetullah” kavramı enine boyuna işlenmektedir. Bu meyanda, şu âlemde meydana gelen ve gelecek olan her şey Allah'ın belirlemiş ve tayin etmiş olduğu belli kaideler üzere (Allah'ın Kanunları) icra olmaktadır. Eser on yedi kısımdan oluşmakta olup salih ameller, günahlar, dünya sevgisi, rızık arayışı gibi fert ve toplum hayatına müteallık konular sünnetullah

¹⁰⁶ Abdülkerim Zeydan, *Usûlü'd-Da've* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2002), 3.

¹⁰⁷ AZ, “el-Muellefat”.

¹⁰⁸ Abdülkerim Zeydan, *İslam Davetçilerine*, çev. Nezir Demircan (Ankara: İkbal Yayınları, 1977).

¹⁰⁹ Abdülkerim Zeydan, *İslam'da Davet ve Tebliğ Esasları*, çev. Ruhi Özcan (İstanbul: Hisar Yayınları, 1979).

¹¹⁰ Abdülkerim Zeydan, *İslam Davetinin Esasları*, çev. Veli Ulutürk - Mehmet Karabulut (İstanbul: Risale Yayınları, 1988).

¹¹¹ Abdülkerim Zeydan, *İslam Davetinin Esasları Metod ve Vasıtaları*, çev. Faruk Aktaş (İstanbul: Çıra Yayınları, 2005).

¹¹² Ali Şafak, “Bir İslam Hukukçusu Olarak Ruhi Özcan”, *İslami Araştırmalar* (Ekim 1987), 27.

daresinde işlenmiştir.¹¹³ Eser İngilizce ve Kürtçe gibi muhtelif dillere çevrilmiş, *İlâhî Kanunların Hikmetleri*¹¹⁴ ve *Tarih ve Toplum Ekseninde Rabbani Gelenek*¹¹⁵ isimleriyle de dilimize tercümesi yapılmıştır.

5- *el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân li'd-Da'vâ ve'd-Du'ât (Davet ve Davetçiler için Kur'an Kıssalarından Alınacak Dersler)*

1988 yılında ilk basımı yapılan eser geniş çaplı iki ciltten müteşekkil olup birinci cildi 620, ikinci cildi ise 589 sahifedir. Zeydan'ın davet içerikli eserlerinden biri mahiyetinde olan eser, İslam daveti noktasında Kur'an kıssalarından faydalanmak, çıkarımlar yapmak ve davetçilerin bu hikmet dolu kıssalardan istifade etmesi gayesini gütmüştür.¹¹⁶

6- *et-Terbiyyetu'd-Dîniyye li'l-Merhaleti's-Sâneviyye (el-'İlmî ve'l-Edebî) (Lise Aşamasındakiler İçin Dini Eğitim -İlmi ve Edebî Olarak-)*

Bu eser, liselerde dinî eğitim ve öğretim amaçlı hazırlanmış olup 142 sayfadan oluşmaktadır. Bu kitabı Zeydan, 1970'lerde Dr. Numan es-Samarrî, Dr. İrfan Abdulhamid ve Dr. Abdurrahman Mahmud ile beraber hazırlamışlardır. Irak Eğitim Bakanlığı'nca Irak genelindeki okullar için ders kitabı olmuştur.¹¹⁷

7- *Mûcizu'l-Edyân fi'l-Kur'ân (Kur'anda Dinlerin Hûlasası)*

Zeydan'ın 1997 yılında kaleme almış olduğu bu eser, 170 sayfa olup yedi kısımdan müteşekkildir. Kitap muhteva olarak din ve insan fıtratının ayrılmaz ilişkisini, dinlerin doğuşu ve çeşitlerini ele almakla birlikte, İslam'ın diğer dinlere olan yüceliğini ve bu mükemmel dinin Müslümanlar için Allah'ın en kıymetli nimeti olduğundan bahsetmektedir.¹¹⁸

3.2. Makaleleri ve Tebliğleri

Bu bölüm, Zeydan'ın muhtelif konulara dair kaleme alınmış, ulaşabildiğimiz birçok makale ve tebliğlerini içermektedir. Bu kısımda hem tekrara düşmeden hem de Zeydan'ın eserlerinde bulunmayan diğer makale ve tebliğlerini kısaca ele alacağız.

¹¹³ Abdulkerim Zeydan, *es-Sünenü'l-İlâhiyye fi'l-Ümem ve'l-Cemâ'at ve'l-Efrâd fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993), 1-320.

¹¹⁴ Abdulkerim Zeydan, *İlâhî Kanunların Hikmetleri*, çev. Nizameddin Saltan (İstanbul: İhtar Yayıncılık, 1997).

¹¹⁵ Abdülkerim Zeydan, *Tarih ve Toplum Ekseninde Rabbani Gelenek*, çev. Nizameddin Saltan (İstanbul: Ekev Yayınları, 2001).

¹¹⁶ Abdulkerim Zeydan, *el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân li'd-Da'vâ ve'd-Du'ât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1998), 1-2.

¹¹⁷ AZ, "el-Muellefat".

¹¹⁸ Abdulkerim Zeydan, *Mûcizu'l-Edyân fi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1998).

1- *en-Niyetü'l-Mücerrede fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Fıkında Yalın Niyet)*

İslam fıkında niyet bahsini işleyen bu makale, Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye el-İrakiyye dergisinin 30 Nisan 1976 tarihine ait onuncu sayısında yayınlanmıştır. Ayrıca bu makale müstakil bir kitapçık olarak da basılmıştır.

2- *Ri'âyetü'l-Maslaha fi'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye (İslam Fıkında Maslahatı Gözetmek)*

İslam hukukunda maslahatı göz önünde bulundurmanın öneminden bahseden bu makale, 1965 Haziran ayında el-Va'yu'l-İslâmî dergisinin ikinci sayısında yer bulmuştur.

3- *Mu'ameletu'l-Ekalliyyât Ğayrê'l-Müslime ve'l-Ecânib fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Fıkında Müslüman Olmayan ve Yabancı Azınlıklarla Muameleler)*

Zeydan avukatlık yaptığı zamanlarda yazdığı bu makalesinde, İslam hukukunda müslüman olmayan/yabancı azınlıklarla muamele ve münasebetler konusunu ve buna dair ahkâmı kaleme almıştır. Kuveyt'te çıkan Hukuk dergisinin Eylül 1983 tarihli üçüncü sayısında neşredilmiştir.

4- *el-Hukûku's-Siyâsiyye li'z-Zimmiyyîn fi'd-Devleti'l-İslâmiyye (İslam Devletinde Zimmîlerin Siyasî Hakları)*

Bu makalede Zeydan, İslam devletinde bulunan gayr-i müslimlerin siyasî hakları ve imkânlarını işlemektedir. Makale, Kasım 1964 senesinde el-Ba'su'l-İslâmî dergisinin ikinci sayısında neşredilmiştir.

5- *Hükmü'l-Müşâreke fi Şuûni'l-Hükm me'a'l-Hâkimi'l-Câir (Zalim Yönetici ile İdarî İşlerde Birlikteliğin Hükmü)*

Bu makalede Zeydan, zalim bir hakimin olduğu bir devlette, devlet işlerine katılmanın hükümlerini ele almıştır. Kendisine ait sitede mevcut olan makalenin¹¹⁹ yayınına dair bir bilgiye ulaşamadık.

6- *Hükmü Akdi't-te'mîn fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Fıkında Sigorta Sözleşmesinin Hükmü)*

Zeydan'ın irticalen yaptığı bir konuşmayı, talebesi olan Dr. Ahmed el-Misbahî'nin deşifre etmesi ile oluşan bu makale, İslam fıkında “sigorta akdi” ve hükmünü işlemektedir. Bu makale 2011 yılında basılan *Mecmu'atu Buhus Fıkhiyye Muasıra* kitabında diğer yazılarla birlikte yayınlanmıştır.

¹¹⁹ AZ, “el-Muellefat”.

7- *el-Cinsiyye fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Fıkında Vatandaşlık)*

Zeydan bu makalesinde İslam hukukunda “vatandaşlık” mevzusunu ele almıştır. 1960’lı yıllarda kaleme aldığı bu makale, el-Ba’su’l-İlmî dergisinin 1 Aralık 1967 tarihli dördüncü sayısında yayınlanmıştır. Hindistan’ın Lakohta şehrinde çıkan bu dergiye, Şeyh Ebu’l Hasan en-Nedvî öncülük ediyor, birçok alim ve mütefekkir burada yazıyordu.

8- *Mevkıfu 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye mine'r-Rıkk (Kölelik Konusunda İslam Fıkının Konumu)*

İslam hukuna göre “kölelik” bahsinin ele alındığı bu makale, 30 Mayıs 1976 tarihli Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin on birinci sayısında neşrolunmuştur.

9- *Mesâil fi'r-Rad'a (Süt Emme/Emzirme Hakkındaki Meseleler)*

İslam fıkında “süt emme ve emzirme” konusunun yer aldığı bu makale, 1976 senesinde Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin üçüncü sayısında neşredilmiştir. 70’lerin sonuna doğrudan ayrı bir risale olarak basılmıştır.

10- *Tecârubu'l-Hayat em Te'âlîmu'l-İslâm (Hayat Tecrübeleri mi Yoksa İslam'ın İlkeleri mi)*

Zeydan bu makalede, hayat tecrübeleri ile İslam’ın ilkelerinin münasebetini ve mukayyesini değerlendirmiştir. Bu makale de, 1976’da Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin birinci sayısında yer almıştır.

11- *Hûzâlu'r-Rûh Arâzuhû, Esbâbuhû ve İlâcuhû (Ruhî Çöküntü, Emareleri, Sebepleri ve Tedavisi)*

Zeydan’ın 1960’larda Irak İhvân-ı Müslimîn’i için telif etmiş olduğu bir risaledir. Bu risale, ruhî çöküntü, emareleri ve tedavisi konusunu ilmî, kısa ve öz bir şekilde anlatmaktadır. Ayrıca bu risale, 1980 senelerinde Amerika’da bulunan Müslüman Gençlik Birliği’nce basılmış ve üyelerine dağıtılmıştır.¹²⁰

12- *el-Kanûnu'r-Rehîb (Dehşet Verici Kanun)*

Zeydan, 1963 senesinde Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde hoca iken yazdığı “dehşet verici kanun” başlıklı bu makalesinde, Allah’ın kâinat ve toplumlar üzerinde carî olan kanunlarını ele almıştır. Allah’ın bu yasalarındaki muhteşemlik ve hayret vericiliği nedeniyle

¹²⁰ İngilizce adı: Spiritual weakness, its symptoms, causes and treatment.

de bu ismi almıştır. Makale, aynı yıla ait Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin altıncı sayısında yayınlanmıştır.

13- *Rebiha Suheyb (Suheyb Kazandı)*

1950'li yıllarda kaleme alınan bu makalede, sahabe-i kiramdan olan Suheyb er-Rûmî ele alınmış ve onun hicrette yaşamış olduğu ibretlik bir olay üzerinden bazı önemli mesajlar verilmiştir. 13 Nisan 1954 tarihinde Mecelletü'l-Uhuvveti'l-İslâmiyye dergisinin sekizinci sayısında neşrolunmuştur.

14- *Rudûd a'le's-Şubehât (Şüphelere/İddialara Cevaplar)*

Birtakım meselelere, sorun ve iddialara cevapları içeren bu tebliğ, 1979 yılında Katar'da tertib edilen Uluslararası Sîret ve Sünnet-i Nebvî başlıklı konferansta Zeydan tarafından sunulmuştur. Daha sonra Ekim ayı 1980 yılında el-Ba'su'l-İslâmî dergisinin üçüncü sayısında neşredilmiştir. İslam hakkında ortaya atılan kimi soru ve şüphelere cevaplar sadedinde olan bu makale, dört kısımdır ve her kısımda bir konu/mesele ele alınmaktadır. Birinci kısım mes'eletü't-teaddüdi'z-zevcât (birden fazla kadınla evlenme), ikinci kısım Peygamberimiz'in (s.a.v) Beni Kurayza'ya karşı duruşu/tutumu, üçüncü kısım İslam'da savaşlar ve fetihler, dördüncü kısım ise İslam'da hadler/şer'î cezalar bahislerini işlemiştir.

15- *Ba'zu Hasâisi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye -el-halkatu'l ûla, sâniye ve sâlise- (İslam Dininin/Ahkâmının Bazı Özellikleri -Bölüm 1, 2, 3.-)*

İslam dininin/ahkâmının bazı özelliklerini içeren bu makale, 1963 yılında Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin sırasıyla dokuzuncu, onuncu ve on birinci sayılarında üç bölüm halinde yayınlanmıştır.

16- *el-Ferd ve'd-Devle fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Fert ve Devlet)*

Aslında fikhî bir araştırma makalesi olarak kaleme alınan bu çalışma, bir risale/kitapçık olarak da basılmıştır. Takriben 65 sayfadan müteşekkil bu çalışmanın ilk basımı 1965 yılında gerçekleşmiştir. Zeydan, bu makalesinde İslam'ın bir sistemi olduğunu açıklamış buna binâen de İslam'da devlet varlığının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Nitekim hadislerde geçen bazı siyasî tabirlerin de buna işaret ettiğini zikreder. Ayrıca ferdin genel ve siyasî hakları, eşitlik ve özgürlük ve fertlerin devletle münasebetleri gibi konular da çalışmanın kapsamındadır. Makale, Mecmû'atü Buhûs Fıkhiyye kitabında diğer çalışmalarla beraber yer almaktadır. Çeşitli dillere

tercüme edilen bu eserin, Türkçe'ye de "İslam Şeriatında Fert ve Devlet"¹²¹ gibi muhtelif isimlerle çevirileri olmuştur.

17- *Eseru Tatbiki 'ş-Şeri'ati'l-İslâmiyye fî Tathîri'l-Muctema min Şurûri'l-Muskirât ve'l-Muhaddirât (Uyuşturucu ve Alkollü İçkilerin Kötülüklerinden Toplumu Temizleme Hususunda İslam Hukukunun Uygulanmasının Etkisi)*

Bu çalışma, alkollü içkiler ve uyuşturucuların ifsadından toplumu kurtarma noktasında İslam hukukunun rolü konusunu işlemektedir. Zeydan burada, hem sorunu hem çözümünü, ilaveten İslam dışındaki girişimlerin başarısızlığını ve İslam'ın kesin başarısını ilmî, tarihî ve güncel verilerle delillendirmiştir.

18- *Şurût ve Âdâbu'd-Dâiye (Davetçinin Adabı ve Şartları)*

Aslında Zeydan'ın ilmî bir toplantıda irticalen yapmış olduğu bir konuşmanın yazıya dökülmüş hali olan bu çalışma, bir davetçinin davetini iyi bir şekilde yapabilmesi ve istenilen hedeflere ulaşabilmesi için gerekli olan şartları, adabı ve usulü ele almıştır. Bu çalışma, 15-17 Haziran 2005 tarihinde San'a'da bulunan İman Üniversitesi'nde düzenlenmiş olan "تقوية الإيمان وزيادته" "İmanın Güçlenmesi ve Artması- Tüm Müslümanlar için İlmi ve Ameli Yöntem" sempozyumunda "دور العلماء والدعاة وطلاب العلم في تقوية الإيمان وزيادته" "İmanın Güçlenmesi ve Artması Hususunda Alimler, Davetçiler ve İlim Talebelerinin Rolü" ekseninde sunmuş olduğu bir araştırmadır.

19- *Ahkâm ve Mutetallebâtü'd-Da've ilAllahi Teâlâ (Allah'a Davetin Gereklikleri ve Hükümleri)*

Bir önceki çalışmayla (*Şurût ve Âdâbu'd-Dâiye*) aynı zaman ve yerde (15-17 Haziran 2005 tarihinde San'a'da bulunan İman Üniversitesi'nde...) sunulan yani onun devamı niteliğindeki bu yazıda ise Zeydan, davet ameli ve çalışmasının bazı temel fikhî ahkâmı ve birtakım gereksinimlerini işlemiştir.

20- *Şerhu'l-Usûli'l-İşriîn li'l-İmam eş-Şehid Hasan el-Bennâ (Şehid İmam Hasan el-Benna'nın Yirmi Asıl'ının Şerhi)*

Bu makale de bir şerh mahiyetinde olup Hasan el-Bennâ'nın "Usûli'l-İşriîn" adlı eserine, ehemmiyetinden ve birçok temel konuya şamil olmasından dolayı daha çok istifadelî ve anlaşılır olsun diye Zeydan tarafından yapılan bir şerh çalışmasıdır.

¹²¹ Abdülkerim Zeydân, *İslâm Şer'i'atında Fert ve Devlet*, çev. O. Zeki Soyyiğit (İstanbul: Hikmet Gazetecilik, 1969).

21- Tashihu'l-Mefâhim ve Takvimu'l-Mevâzin (Kavramları Düzeltme ve Ölçüleri Doğrultma)

Zeydan bu mühim makalesinde, başarı ve kurtuluş gibi bazı kavramların doğru anlaşılması ve yine bazı ölçülerin düzeltilmesi konusunu ele almıştır. Yani tahrif ve tahrip olan bazı mefhumları/mikyasları İslamî açıdan tekrar ikame etmek istemiştir. Bu makale, 1950 ve 60'lı yılların en popüler dergilerinden olan Mecelletü'l-Müslimîn dergisinde yayınlanmıştır. Dergi o vakit Dr. Mustafa Sibaî öncülüğünde çıkarken daha sonra Cenif'te Dr. Said Ramazan danışmanlığında çıkmaya devam etti. Ayrıca Zeydan, tekraren bu makaleye bazı düzenleme ve eklemeler yapmış ve “*Mefâhimu'l-İslâmiyye*” başlığıyla Haziran 1976'da Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin -onsekizinci yılı- onikinci sayısında yayınlanmıştır.

22- Mîzânu'l-Müslim (Müslümanın Ölçüsü)

Bu makale, Müslümanın tabîî davranışlarında İslamî ölçüler ve bakışı ele almakta olup Zeydan'ın 1960'larda yazmış olduğu en eski makalesidir. Ekim ayı 1961 tarihinde Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin onuncu sayısında yayınlanmıştır.

23- Nasihatun li'l-Müslimîn ve Cema'atuhum fi'l-Irak (Irak'taki Müslümanlar ve Cemaatlerine Nasihatler)

Bu makale, Zeydan'dan Irak'taki Müslümanlar için nasihat isteyenler için ve özellikle farklı cemaatler arasındaki ihtilafların/ayrılıkların birliğe dönüşmesine yönelik tevcihlerde bulunmasının talep edilmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Yazı 29 Ocak 2006 tarihinde kaleme alınmıştır.

24- Da'vetu'n Müstecabe (Kabul Olunan Dua)

Duanın kabul olması ve kabulünün şartları gibi konuları içine alan bu makale, 1977 yılında Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin altıncı sayısında neşredilmiştir.

25- Min Âdâbi'l-İslâm fi'l-Kelam vel-Munâkaşe (Konuşma ve Münakaşada İslam Âdâbı)

Zeydan bu makalesinde, Kur'an ve sünnetten hareketle bir Müslümanın gerek konuşurken gerekse de tartışırken dikkat etmesi gereken hususları ve adabı ele almaktadır. Bu makale, Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin 25 Aralık 1973 tarihli sayısında neşrolunmuştur.

26- *Guslu'r-Rûh (Ruhun Yıkanması)*

Bu makalede Zeydan, ruh terbiyesini işlemiştir ve bu yazı, Zeydan'ın Mecelletü'l-Uhuvvetü'l-İslâmiyye dergisinde yazmış olduğu makale ve risalelerin en eskisidir. 24 Temmuz 1953 tarihinde, derginin onsekizinci sayısında yayınlanmıştır.

27- *Havatir fî Ramazan (Ramazan Hakkında Mütalaalar)*

Ramazan hakkında mütalaalar başlıklı bu makalede Zeydan, Ramazan ayı münasebetiyle dinî bir sohbet kıvamında satırlara ve bilgilere yer vermiştir. Mecelletü'l-Uhuvvetü'l-İslâmiyye dergisinin 14 Mayıs 1954 tarihli dokuzuncu sayısında okurlarla buluşmuştur.

28- *Min Felsefeti'l-Mendub fî Ş-Şeri'ati'l-İslâmiyye (İslam Fıkında Mendubun Felsefesi)*

İslam fıkında “mendub” kavramı hakkında bazı görüşlere yer verilen bu makale, Zeydan'ın Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde hoca iken 1963 yılında Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin onikinci sayısında neşrolmuştur.

29- *Tezkir ve Tahzir (Hatırlatma ve Uyarma)*

Yine eski bir makalesi olan bu yazıda Zeydan, davet yolundaki kardeşlere birtakım telkin ve tavsiyelerde bulunuyor. Makale, 17 Nisan 1953 yılında Mecelletü'l-Uhuvvetü'l-İslâmiyye dergisinin onbirinci sayısında neşredilmiştir.

30- *Münâcât (İçini Açma)*

Bu makalede Zeydan, İslami davet yolundaki kardeşleri için bazı nasihat ve yönlendirmeleri ele almıştır. Makale, 3 Nisan 1953 yılında Mecelletü'l-Uhuvvetü'l-İslâmiyye dergisinin onuncu sayısında yayınlanmıştır.

3.2.1. Takrizleri

31- *Takdim Dr. Abdülkerîm Zeydân li'Kitab “Nubûvveti Muhammed (s.a.v) mine'ş-Şekk ile'l-Yakîn (Dr. Abdulkerim Zeydan'ın “Şekten Yakîne Muhammed (s.a.v.)'in Nübüvveti” Kitabına Takdimi)*

Bir takdim yazısı olan bu makale, Dr. Fazıl Sâmerrâî'nin 1971 yılında telif etmiş olduğu mezkur kitaba dair Zeydan'ın bir takdimidir. Birçok defa baskısı yapılan bu eser, konusunda yazılanların en iyisi olarak değerlendirilmiştir. Zeydan takdiminde konuya dair açıklamalar yapmış ve ilgili mevzuya ve içeriğe dair görüşlerde bulunmuştur.

32- Takdim Dr. Abdülkerîm Zeydân li'Kitab "Nidâu'r-Rûh" (Dr. Abdulkerim Zeydan'ın "Ruha Çağrı" Kitabına Takdimi)

Bu da aynı şekilde Zeydan'ın Dr. Fazıl Sâmerrâî'nin 1958'de telif ettiği ismi geçen kitabına dair kaleme almış olduğu bir takdim yazısıdır. İhtiva etmiş olduğu konulardan bazıları şunlardır: Allah'a ve ahiret gününe iman, maddi alemimiz dışındaki ruhî alemin varlığının isbatı, insanın madde ve ruhtan müteşekkil oluşu vd...

33- Takdim Dr. Abdülkerîm Zeydân li'Kitab "el-Kavlu's-Sahih fî Tayini'z-Zebîh" (Dr. Abdulkerim Zeydan'ın "Kurbanı Belirlemede Doğru İfade" Kitabına Takdimi)

Bu da bir takdim yazısı olarak, Irak'lı Davetçi Üstad Muhammed Said el-Ânî'nin mezkur kitabına yapılmıştır. Zeydan bu takdimde, Kuran tefsirinde isrâiliyata başvurma konusunu ele almış ayrıca müellifin de belirttiği üzere, -bazılarının iddia ettiğinin aksine- meşhur kurban kıssasındaki kurban olan kişinin İshak (a.s) değil İsmail (a.s) olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur.

34- Takdim Dr. Abdülkerîm Zeydân li'Kitab "el-Ecvibetu'l-Muskite" (Dr. Abdulkerim Zeydan'ın "Susturucu Cevaplar" Kitabına Takdimi)

Bu da aynı şekilde bir takdim yazısı olup Muhammed Said el-Ânî'nin ilgili kitabı için yazılmış bir takrizdir. Kitap Arap dili ve edebiyatı kapsamında bir eser olup dilin belâğatının öneminden bahsediyor ve hazır, şaşırtıcı ve susturucu cevaplar içeren konuşmaları ihtiva ediyor.

35- Takdim Dr. Abdülkerîm Zeydân li'Kitab "Kıssatu's-Sireti'n-Nebeviyye -Sire ve Da've (el-Ahdu'l-Mekkî)" (Dr. Abdulkerim Zeydan'ın "Nebevi Hayat Hikayeleri -Siyer ve Davet- (Mekke Dönemi) Kitabına Takdimi)

Bu takdim yazısı, Üstad Abdurrahman Davud el-Ubeydî'nin sözü geçen eserine dair Zeydan'ın kaleme aldığı yazıdır. Ayrıca Munir el-Beyâtî de bu kitaba bir takdim yazmıştır. Bu kitap için takdim yazmalarının sebebi ise, kitabın muhtelif kültürel seviyelerde bulunan okuyucular için Siyer-i Nebî hakkında kolay anlaşılır, faydalı, teşvik edici ve cazip bir sunuma sahip olmasıdır. Bir de müellifin, kitabı hazırlarken muteber aslî kaynaklara dayanması ve sağlam bir ilmî yol izlemesidir. Kitap bu şekilde ilim erbabı ve uzmanlar tarafından kabul görüp övülmüştür.

36- Takdim Şeyh Abdülkerîm Zeydân li'l-Kâtib Dr. Salâh es-Sâvî (Şeyh Abdulkerim Zeydan'ın Yazar Dr. Salâh es-Sâvî İçin Takdimi)

Bu makale de bir takdim yazısı olup Yazar Dr. Salâh es-Sâvî için Zeydan tarafından 28 Mayıs 2010 tarihinde kaleme alınmıştır.

3.2.2. Reddiyeleri

37- *Ta`qûb alâ Fetva Havlel-İstimmâ bi'l-yed (El ile İstimmâ Hakkındaki Fetva Üzerine Bir Reddiye)*

Bu makale bir eleştiri/reddiye olup حكم الاستمناء باليد (El ile istimmâ (mastürbasyon)) konusuna dair sorulan bir soruya verilen fetvanın, konuyu tam bir şekilde ele almadığına binaen Zeydan'ın yazdığı bir reddiyedir. Makale, Kasım ayın 1986 tarihli Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye el-Irakiyye dergisinin üçüncü sayısında yayınlanmıştır.

38- *Ta`qûb Dr. Abdülkerîm Zeydân alâ Bahs (Beyne'l-İttibâ ve't-Taklid) li'l-Üstaz Salih Seriyye (Abdulkerim Zeydan Tarafından Üstad Salih Seriyye'nin "İttibâ ile Taklit Arasında" Başlıklı Çalışmasına Yapılan Reddiye)*

Bu da bir reddiye çalışması olup Üstad Salih Seriyye'nin بحث بين الاتباع والتقليد (İttibâ ile Taklid Arasında) başlıklı bir ilmî konuya dair yazmış olduğu araştırmaya Zeydan tarafından yapılan bir eleştiridir. Çalışma, Allah ve Rasulu'nun murad ettiği gerçek bilgiye ulaşmayı isteyenler için doyurucu ve çok önemli nasihatleri ihtiva etmektedir. Makale, Bağdat'ta bulunan Şirketu'l-İslâmiyye Yayınevi tarafından 1956'da neşredilmiştir.

39- *Ta`qûb ala Makâl li's-Şeyh Muhammed Mutevellî eş-Şa'râvî (Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şarâvî'nin Makalesi Üzerine Reddiye)*

Bir reddiye olan bu makale, Zeydan'ın Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî'nin الطريق الى الله (Allah'a Giden Yol) isimli bir makalesindeki görmüş olduğu ve yanlışlığına kanaat getirdiği itikadî bir meseleye taalluk eden konuya dair cevap/reddiye yazısıdır. Zeydan, Şa'râvî'yi sevip saydığını, birçok güzel ve derinlikli yazısından istifade ettiğini söylemiş lakin bu makaledeki mühim bir noktanın cevaplanması, vuzuha kavuşturulması gerektiğine binaen bu makaleyi kaleme almıştır. Makale, 1978 senesinde Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin ilk sayısında neşrolunmuştur.

40- *Red alâ Makâl (el-Avde ile's-Şeri'âtî'l-İslâmiyye Mes'eletun Teşgulu'l-Bâl. (Zihni Meşgul Eden Bir Mesele Olarak İslam Hukukuna Dönüş Makalesi Üzerine Reddiye)*

Bu da bir reddiye makalesidir. 1970'li yıllarda Dr. Muhammed Ahmed Halefullah (Edib Mısırî) isimli bir kişi, مقالاً بعنوان العودة الى الشريعة الاسلامية مسألة تشغل البال (Zihni Meşgul Eden Bir Mesele Olarak İslam Şeriatına Dönüş) başlıklı bir makale yazar ve bu yazıda Sünnet-i Nebeviyye'nin İslam hukukunun kaynaklarından biri olduğunu inkâr eder. Bununla beraber sünnetin, önde

gelen İslam'a dönüş davetçilerinin gereksinimlerinden ve ihtiyaçlarından biri olduğunu da reddeder. Makale, Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinde neşredilmiştir.

41- el-Cur'etu'l-Mezmume ve Mevkifu'l-Muslim mine'l-Ukûbatî's-Şer'iyye (Kötülenen Bir Cesaret ve İslam Ceza Hukuku Konusunda Müslümanın Tutumu)

Bu makale bir reddiye yazısı olup 1978 yılında Ra'yu'l-Âm el-Kuveytiyye gazetesinde yayınlanan ve bir yazarının, İslam'a göre zina edenin ve hırsıza gereken cezaları tenkit ettiği yazısına binaen Zeydan'ın kaleme aldığı bir reddiyedir. Makale, 27 Şubat 1979 tarihli Mecellet't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin dokuzuncu sayısında neşredilmiştir.

3.2.3. Gazete Röportajları

42- Hivar ma'a Cerideti'l-Besâir (1-2) (Besâir Gazetesi İle Röportaj 1-2)

Bu yazılar ise iki ayrı röportaj olup Ürdün'lü gazeteci Casim eş-Şemrî'nin 26 Eylül 2005 ve 15 Ekim 2007 tarihinde Zeydan'la yaptığı önemli diyaloglardan ibarettir. Muhteva olarak dinî, siyasî ve güncel bazı konularla alakalı olarak Zeydan'a yönetilen sorular ve cevaplardan oluşmaktadır.

43- Suâl ani'l-Merce'iyye fi'l-İslam (İslam'da Otorite Hakkında Bir Soru)

Bu röportaj yazısında Zeydan'a yöneltilen سؤال عن المرجعية في الإسلام (İslam'da Otorite) sorusu üzerine Zeydan'ın yazılı olarak verdiği cevaptan oluşmaktadır. Zeydan bu yazıda sorulan sorulara dair detaylı bir içerikle konuyu ele almıştır. Gazeteci Dr. Casim eş-Şemrî'nin yapmış olduğu bu röportaj, çalıştığı gazete olan Besâir'de 26 Eylül 2005 tarihinde yayınlanmıştır.

3.2.4. Siyasî/Politik Yazıları

44- Muzekkire ilâ Reisi'l-Vuzerai'l-Irak Abdülkerîm Kasım -1960- (Irak Başbakanı Abdülkerim Kasım'a Bildiri/Uyarı -1960-)

Zeydan'ın bu yazısı, dönemin Irak Başbakan'ına yönelik açık bir uyarı, nasihat yazısıdır. Irak'ta 1960'lı yıllarda İslamî davet üzerine çalışan İhvân'dan bir grup, İçişleri Bakanlığı'na Irak İslam Partisi isminde bir parti kurmak istediğini beyan eder fakat bu talep reddedilir. Daha sonra temyiz mahkemesinde bu karar yanlış bulunur ve tarih 26 Nisan 1960'ı gösterirken, partinin resmen kurulabilmesine izin verilir. Zeydan, bu dönemde yöneticilerden bazı olumsuz davranış ve uygulamalar görmüştür ve Irak İslam Partisi adına dönemin Irak Başbakanı Abdülkerim Kasım'a meramlarını anlatıcı ve nasihat edici bir uyarı ve tevcih yazısı kaleme alır. Bu yazı 15 Ekim 1960'ta yayınlanır. Metin, dönemin siyasî ve idarî tarihi açısından önemli bir belge özelliği taşımaktadır.

45- Mukâranât Havle Ahdâs Vaka'ât fî Mısır Beyne Âmey 1948-1953 (1948-1953 Yılları Arasında Mısır'da Olan Olaylar Etrafında Karşılaştırmalar)

1953 yılında Mısır'da cumhuriyet ilan edilmiş, cumhurbaşkanı olarak General Muhammet Necip seçilmiştir. Devrim mahkemesi, önceki kral döneminin önde gelenlerinden oluşan kimseleri yargılamıştır. İşbu makalede Zeydan, bir karşılaştırma yapmış ve bu mahkemenin icra edilişi ve ilgili şahıslar ile 1948 yılında İhvân-ı Müslimîn'in başına gelenleri ve Mısır'ın rütbeli askerler döneminde onlara yapılanları mukayese etmiştir. Makale, Cemiyetü'l-Uhuvveti'l-İslâmiyye el-İrakiyye'nin çıkarmış olduğu ve o vakitler editörlüğünü Muhammed Savvâf'ın yaptığı Uhuvvetü'l-İslâmiyye gazetesinde 9 Nisan 1954'te "Mukâranât" başlığıyla neşrolunmuştur.

46- Tavsiyyâtü's-Şeyh Limen Hum fi'l-Mevk'ı'l-Mes'ûliyye fi'l-Irak Ba'de'l-İhtilâl (İhtilal Sonrası Irak'ta Yetkili Konumda Bulunanlara Şeyh'in Tavsiyeleri)

Zeydan Irak işgali sonrasında resmî ve resmî olmayan muhtelif kişilerle görüşme halindeydi. Bu görüşmeler kimine nasihat, kimini yönlendirme, kimini de doğruya yöneltmek içindi. İşte bu yazı da, 2 Ağustos 2011'de neşredilmiş olup, Zeydan'ın Irak işgali sonrası Irak'ın yönetim kadrolarında bulunan bazı mesul kimselere değerli tavsiyelerini içeren bir mektuptur. Daha sonra kendisine ait sitesinde yayınlanmıştır.

3.2.4. Vefeyât Yazıları ve Kurumsal Beyanları

47- Risâu's-Şeyh Abdülkerîm Zeydân li'l-Âlim Emced ez-Zehâvî (Şeyh Abdülkerim Zeydan'ın Alim Emced ez-Zehavi'ye Anması)

Zeydan'ın değerli hocası hakkında *بقية السلف وزينة الخلف أستاذنا الشيخ امجد الزهاوي رحمه الله* (Selefin Devamı, Halefin Zineti Hocamız Emced ez-Zehâvî r.aleyh.) başlıklı 1967 tarihli makalesidir. Zeydan'ın hayatında Emced ez-Zehâvî dışında hiçbir kimse için ölümü sonrası övgü ve yâd etme yazısı kaleme aldığına rastlanmamıştır. Bu da, Zeydan'ın hocasından çok fazla etkilenmesini ve ona olan yakınlığını ifade etmektedir. Makale, 2 Aralık 1967 tarihinde Mecelletü't-Terbiyeti'l-İslâmiyye dergisinin ikinci sayısında yayımlanmıştır.

48- Mu'temeru's-Şeyh ez-Zehâvî el-Mun'akid fi's-Süleymaniyye (Süleymaniye'de Düzenlenen Şeyh ez-Zehavi Sempozyumu)

Merkez ez-Zehâvî li Dirasâti'l-Fikriyye, Irak'ın kuzeyinde bulunan Süleymaniyye'de 17-20 Mart 2013 tarihinde Allâme Emced ez-Zehâvî hakkında bir sempozyum düzenlemiştir. Zeydan'da bu sempozyuma davet edilmiş lakin kendisi iştirak edememesinden dolayı bir

konuşma yazısı kaleme almıştır. Bu yazıyı onun adına Dr. Mustafa Cabir el-Ulvanî okumuştur. Daha sonra kendisine ait sitesinde neşredilmiştir.

49- Kelimetu's-Şeyh Abdülkerîm Zeydân fî Hafli Te'sis Külliyyeti'l-Hukûk bi'Câmiati Bağdat (Şeyh Abdulkerim Zeydan'ın Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi Temel Atma Töreni Konuşması)

Bu yazı, 12 Eylül 2008 Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi kuruluş merasiminde Zeydan'ın yaptığı konuşmanın kâğıda dökülmesi ile oluşmuştur. Daha sonra kendisine ait sitesinde neşrolunmuştur.

50- Meşru' Merkez İ'dadi'r-Rabbaniyyîn (Rabbânî Davetçiler Yetiştirme Merkezi Projesi)

Zeydan, Irak'ta bulunan şeyh, alim ve davetçilerle daima irtibat ve görüşme halinde idi. Bunlardan biri de İslamî Terbiye Derneği Başkanı olan Şeyh İbrahim el-Müderri's'ti. O zamanlar inşa edilmesi planlan ve etrafında müzakereler yapılan bir Davet Merkezi Projesi hakkında Zeydan'ın da görüşünü talep ederler. Bunun üzerine Zeydan, proje hakkında 30 Haziran 2009 tarihinde çok değerli görüşleri içeren bir cevap yazar. İşte bu yazı da bu konuyu ihtiva etmektedir. Yazı daha sonra kendisine ait sitesinde yayınlanmıştır.

Şu kaydı da buraya düşmek isteriz ki; Yukarıda sözü geçen çalışmalardan birkaçının yayın bilgisi ya olmadığından ya da ulaşamadığımızdan ekleyemedik. Fakat bunların hepsinin kaydı ve yayını Zeydan'ın kendisine ait Arapça sitesinde bulunmaktadır. Dolayısıyla onlar için de böyle bir atıfta bulunmak istedik, binaenaleyh görüp okumak isteyenler oraya müracaat edebilirler.¹²²

Abdulkerim Zeydan'ın bulup ulaşabildiğimiz makale, tebliğ, takdim, reddiye, röportaj ve vefeyât türü yazı ve çalışmaları bunlardır. Bütün bunlara ilâveten kendisinin, güncel ve siyasî konulara yönelik sekiz adet beyan/demeç ve basın açıklaması vardır. Sitesinde mevcut olduğu üzere birçok özel konuda fetva içerikli yazıları da bulunmaktadır. Yine sitesinde kayıtlı olmak üzere, onlarca yüksek lisans ve doktora tez çalışmasına danışmanlık yapmıştır.¹²³

3.3. Teliflerindeki Yöntemi

Abdulkerim Zeydan, gerçek bir fakih ve usulcû, dile ve mantığa hakim bir alim, iyi bir araştırmacı ve akademisyen olarak temeyyüz etmiştir. Binaenaleyh onun eserlerinde, yazılarında, fikhî görüş ve usule dair tercihlerinde kendine has bir metodu vardır.

¹²² İlgili sitenin adresi: <http://www.drzedan.com>

¹²³ İlgili sitenin adresi: <http://www.drzedan.com>

Eserlerini inceleyen araştırmacılar onun teliflerindeki metodunu, konuların tertibindeki güzellik, kısımlandırma ve bablara ayırmadaki üst düzey ihtimamı görürler. Teliflerinde icmalden tafsile geçiş yönünü hususî bir dikkat ile nitelendirmektedirler. Tüm eserlerindeki izlediği yol ve metot hakkında ise özetle şu tespitlerde bulunmuşlardır:

- 1- Abdulkerim Zeydan ele aldığı konularda öncelikle, konunun ana noktalarını izah ile başlar, sonra araştırma metodunu açıklar, daha sonrasında ise ayrıntılara girer.
- 2- Bütün eserlerinde, kısımlara ve bablara ayırma, sınıflandırma, hedeflenenler, fer'î meseleler ve imla kuralları hususunda ilmî ve akademik bir üslûbun varlığı göze çarpar.
- 3- Fihristi ayrıntılı olarak ele alır, her bir bölümü numaralandırmakla beraber ana başlığını koyar.
- 4- İfadeleri, ilmî derinlikle birlikte, zor terimlerden ve anlaşılması güç ifadelerden uzak, kolay bir anlatım üslûbu üzeredir.
- 5- Hanefî mezhebine bağlı olsa da, eserlerinde genelde herhangi bir mezhebe bağlı kalmamış bilâkis karşılaştırmalı fıkıh yöntemine uymuş, fikhî görüşler arasındaki dengeyi gözetmiş ve bir mezheb taassubuna girmeksizin delillere göre bir tercihte bulunmuştur.
- 6- Herhangi bir mevzuu, onu bütün yönleriyle kavramadan ve ondan bahseden muhtelif kaynaklara vakıf olmadan yazmazdı. Mesela, bir fikhî mesele söz konusu olduğunda, onun sadece fikhî kaynaklardaki fikhî delilleri ile yetinmez o meseleyi tefsir, hadis, dil, züht vb. kitaplarındaki deliller ile desteklerdi.
- 7- Fürû meseleleri usûl üzerine tahrir edebilme noktasında gayet yetkindi. Bir meseleyi genel olarak beyan ettikten sonra onunla ilişkili olan aslı/usulü anlatmaya başlar, onunla bağlantılı fikhî kaideleri zikreder, eşbâh ve nezâirini irdeler ve böylece o meselenin esasına dair şer'î hükmünü tesis ederdi.
- 8- Kendisince tercih ettiği (râcih) olan görüşün delillerini anlatarak konuya başlar, sonrasında mercuh olan görüşün itirazlarını söyler, bazı zamanlarda da bunun zıttı yönde bir yöntem izlerdi.
- 9- Çoğunlukla ihtilafî bir mesele hususunda tüm delilleri tartıştıktan sonra râcih olan görüşü zikreder ve o meseleyi müstakil bir başlıkla ayırırdı. Tercihsiz bıraktığı çok az mesele hariç bu metoda tezat düşmezdi.

10-Bütün bunların başında ise ilmî güvenilirlik, her bir sözü sahibine nisbeti ve bunu kanıtlaması, zayıf olsun, şâz olsun alimlerin görüşlerine saygı duyması gelmektedir.¹²⁴

3.4. Eserlerinin Tasnifi

Zeydan'ın Eserleri çok çeşitli olması hasebiyle onları genel olarak üç bölümde sınıflandırabiliriz:

- 1- Araştırma: Bu eserlerinde daha çok fikhî konular bağlamında cüz'î meseleleri ele alır ve inceler; “*Ahkâmü'l-Lakât fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*”si bu yöntemle telif edilmiştir. Fıkıh usûlü açısından “*Eseru'l-Kusûd fi't-Tasarrufât ve'l-'Ukûd*”, nevâzil (yeni bazı fikhî meseleler) açısından “*Hükmü Akdi't-Te'mîn fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*” ve “*Hükmü'l-İdrâb fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*”, şer'î siyaset yönünden “*eş-Şerî'atü'l-İslâmiyye ve'l-Kânûnü'd-Devliyyü'l-'Âmm*” düşünce açısından da “*Nazariyyetü't-Tecdid fi'l Fikri'l-İslâmî*” adlı eserini telif etmiştir.
- 2- Muhtasar, Özetler: Bunlar da, ele almış olduğu konuları giriş mahiyetinde işlediği kitaplarıdır. Konuları detaya, cüzîyata ve bol örneklendirmeye girmeksizin özet ve kısa yollu bir metotla telif etmiştir. “*el-Medhal li Dirâseti's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*”, “*el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkıh*” ve “*el-Vecîz fi Şerhi'l-Kavâ'idi'l-Fıkhiyye fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*” bu tür eserlerindendir.
- 3- Kapsamlı Ansiklopedik Çalışmalar: Bunlar ise bir konunun tüm ince detaylarının ve cüzîyyatının derinlemesine işlendiği eserleridir ki; bunun başında “*el-Mufasssal fi Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*” adlı eseri gelmektedir. Bunun yanında “*Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fi Dâri'l-İslâm*” ve “*el-Müstefâd min Kasasi'l-Kur'ân li'd-Da'vâ ve'd-Du'ât*” diğer ansiklopedik eserlerindendir.

Bununla birlikte Abdülkerim Zeydan çok eser veren bir alim olarak, matbu olsun el yazması olsun birçok ilmî esere, araştırmaya ve makalelere imza atmış, insanların istifadesine sunmuştur. Bazı eserleri, sağlamlığı ve ibaresindeki kolaylığı hasebiyle birçok İslam ve Arap üniversitelerinde ders kitabı olarak kabul görmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır: “*el-Medhal*,

¹²⁴ el-Felâhî - er-Râvî, “*el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye*”, 187.

el-Vecîz fî Usûl, el-Vecîz fî Şerhi'l Kavâ'id ve Usûlü'd-Da've.” Bunlardan özellikle “*el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*” kitabı üzerine çok değerli alimlerce şerhler yapılmıştır.¹²⁵

¹²⁵ el-Felâhî - er-Râvî, “el-Cuhûdu'l-Fikhiyye”, 187.

4. FIKHÎ KİŞİLİĞİ

Çalışmamızın bu bölümünde Zeydan'ın fikhî kişiliğini inceleyeceğiz. Bu bağlamda önce onun fikhî ve usûlle alakalı eserlerini ele alacağız. Bu kısmı buraya alışımızın nedeni, konuyla alakalı olması ve bir bütünlük içerisinde mevzuyu işlememiz gerektiği içindir. Daha sonra fikhî yöntemine dair bilgilere yer vereceğiz. Son olarak da, tezimizin ana konularından biri olarak ve Zeydan'ın fikhîliğini ve görüşlerini yakından görmek için Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde Hanefî mezhebi dışına çıkılan bazı konulardaki fetvalara Zeydan'ın mutabık veya farklı olduğu noktaları tesbit etmeye çalışacağız.

4.1. Fıkha Dair Kitapları

Bu kısımda Zeydan'ın fıkha, usûle ve hukuka dair kitaplarını inceleyecek, böylece hem onun fikhî yetkinlik ve derinliğini görmüş olacak hem de ilmî usûl ve metodunu, bu ilme katkılarını tespit etmeğe çabalayacağız.

Abdulkirim Zeydan birçok ilimde uzman ve mahir biri olsa da, onun ilmî durumunu en çok öne çıkaran iki önemli ilmi ihtisas alanları, İslam fikhî ve hukuku'dur. Kendisi, yoğun fikhî çalışmalarının bir meyvesi olarak İslamî hizmet ve araştırmalar kapsamında uluslararası ödüle layık görülmüştür. Bu başarıyı getiren ve aile-kadın ahkâmı üzerine olan bu müstesna eseri¹²⁶ onun Fıkhü'l-Mukâran/Mukayeseli Fıkıh ilmindeki vukûfiyetini göstermekte olup 11 ciltten müteşekkildir. Yine İslam hukukuna çok ciddi katkıları olmuştur. Buna dair eserlerinden biri ise, “*Nizâmü 'Kadâ fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*” (*İslam Hukukunda Yargı Sistemi*) adlı eseridir. Ayrıca Zeydan'ı fikhî derinliği hususunda ayrıcalıklı kılan iki önemli ilim dalı daha vardır: “*Usûli'l-Fıkıh*” ve “*Kavâ'idü'l-Fıkhiyye*.” Bu ilimlerde de güvenilir ve muteber eserler yazmıştır. İlim talebeleri ve alimler bunlara güven duymuş, üzerine birçok şerhler yazılmıştır. Bunlar, “*el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*” ve “*el-Vecîz fî Şerhi'l-Kavâ'idü'l-Fıkhiyye fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*” eserleridir.¹²⁷

Yine siyâsetü'ş-şer'iyye ve yargı alanlarında da çok değerli eser ve makaleleri vardır. Bunlar, “*el-Ferd ve'd-Devle fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*”, “*eş-Şerî'atü'l-İslâmiyye ve'l-Kânûnü'd-Devliyyü'l-Âmm*”, “*Hukûku'l-Efrâd fî Dâri'l-İslâm*” ve “*Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fî Dâri'l-İslâm*” eserleridir.¹²⁸

¹²⁶ Abdulkirim Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993).

¹²⁷ el-Felâhî - er-Râvî, “*el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye*”, 176-181.

¹²⁸ el-Felâhî - er-Râvî, “*el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye*”, 176-181.

1- *el-Medhal li Dirâseti's-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Hukuku Derslerine Giriş)*

Daha önce de zikri geçtiği üzere bu kitap, Zeydan'ın Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi birinci sınıf talebeleri için kaleme almış olduğu ders kitabıdır.¹²⁹ Bu eser iki ana bölümden müteşekkil olup birinci bölümde şariat ve fıkıhın tarifi, kaynakları, başlıca mezhepleri, İslam öncesi Arapların sosyal ve hukukî yaşamları, İslam hukukunun genel özellikleri, önceki hukuklarla, sistemlerle ve Roma hukukuyla ilgisi, İslam hukukunda yer alan genel kurallardan bazıları, İslam hukukunun tarihçesi, devirleri, mezheplerin oluşumu, fıkıhın kaynakları ve icthad çalışmaları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, İslam'da mal ve mülkiyet nazariyesi, âkit (sözleşme teorisi) ve İslam'da suçlar ve cezaları konuları işlenmiştir.¹³⁰ Ayrıca bu eser, “İslam Hukukuna Giriş: Genel Hükümler ve Müesseseleri” ismiyle dilimize de tercüme edilmiştir.¹³¹

2- *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh (Usûl'i Fıkh Muhtasarı)*

Bu eser de aynı şekilde Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi dördüncü/son sınıf talebelerine verdiği derslerdeki notlardan derlenmiş olup Zeydan'ın kendisi bu derlemeyi 1962 senesinde müstakil bir kitap olarak hazırlamıştır. Ayrıca eserinin önsözünde, ilk basımdan o tarihe kadar bazı eklemeler yaptığını da söylemektedir.¹³²

Eser son devirlerde kaleme alınan muâsır usûl-i fıkıh kitaplarından farklı bir düzen ve sistemi içermektedir. Öncelikle hüküm konusuyla bir giriş yapılmış, usûl-i fıkıhın kaynakları daha sonraki kısımlarda işlenmiştir. Kitap dört kısımdan oluşmakta olup ilk kısımda hüküm bahsi, ikinci kısımda hükmün delilleri, üçüncü kısımda istinbat yöntemleri, dördüncü ve son kısımda ise icthad ve taklit mevzuları ele alınmıştır.¹³³ Kitap 435 sayfadan oluşmakta olup İslam aleminde muteber kabul edilmiştir. Türkçe, Farsça, Kürtçe ve Endonezce gibi muhtelif dillere tercüme edilmiştir.¹³⁴ *Fıkıh Usulü* adıyla Türkçe'ye de kazandırılmıştır.¹³⁵ Ayrıca ülkemizde de Zeydan'ın bu eserine, *el-Vecîz*'deki usûla dair tercihleri konulu Arapça bir kitap çalışması yapılmış olup İlahiyat Yayınları'na basılmıştır.¹³⁶

¹²⁹ AZ, “el-Muellefat”.

¹³⁰ Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal li Dirâseti's-Şerî'ati'l-İslâmiyye* (Kahire: Dâru'l Ömer b. Hattâb, 2001).

¹³¹ Abdülkerim Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş: Genel Hükümler ve Müesseseleri*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Sırdaş Yayınları, 1976).

¹³² Abdülkerim Zeydan, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh* (Bağdat: Mektebetü'l-Kuds, 1985), 5-6.

¹³³ Zeydan, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*.

¹³⁴ AZ, “el-Muellefat”.

¹³⁵ Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, çev. Ruhi Özcan (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993).

¹³⁶ Adnan Algül - Cemal Zenkâh, *ed-Doktor Abdülkerim Zeydan ve İhtiyârâtuhu'l-Usûliyye fî Kitâbihi el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021).

3- *el-Vecîz fî Şerhi'l-Kavâ'idî'l-Fıkhiyye fî's-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Ahkâmına Dair Fıkhi Kaidelerin Şerhinin Hûlasası)*

Takriben 230 sayfadan müteşekkil olan eser Zeydan'ın ders notlarından derlenmiş olup 1997 yılında yazılmıştır. Eserin genel konusu ise, isminden de anlaşılacağı üzere kavaidü'l-fıkhiyyedir. Yüz fikhî küllî kaide, misaller verilerek işlenmiştir.¹³⁷ Eser, “İslam Hukukundaki Fikhî Kaidelerin Şerhi”¹³⁸ ismiyle dilimize de tercüme edilmiş ve Asalet yayınları tarafından 2020’de yayınlanmıştır.

4- *el-Mufasssal fî Âhkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî's-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Kadına ve Müslüman Aileye Dair Tafsilatlı Hükümler)*

Abdulkerim Zeydan bu kıymetli ve ansiklopedik eseri ile 1997’de Uluslararası Kral Faysal Ödülü’nü (King Faisal International Prize) kazanmıştır.¹³⁹

Bu eser aslında on bir ciltten müteşekkildir. Fakat son dönemlerde bazı güncel fikhî konular da eklenerek on iki cilt olarak basılmıştır. Adı da değişerek, “*Cami’u fî'l-Fıkhi'l-İslâmî el-Mufasssal fî Âhkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*” ismini almıştır. Zeydan, bu eserin yazımına 1979 senesinde başlamış olup 1991’de nihayete erdirerek, 12 yılda 12 ciltlik bir eser telif etmiştir. Eserin başlıca özelliklerinden biri, adı gibi “el-Mufasssal (Detaylandırılmış)” olmasıdır. Diğer özelliği de fikhî konuları gayet detaylı bir biçimde işlemesi, mevzuları ele alırken dört mezhebin ve hatta zâhiriyye, ca’feriyye ve zeydiyye gibi muhtelif mezheplerin görüşlerine yer vermesidir. Bu eser, Zeydan’ın en önemli ve öne çıkan eserlerinden biri olup, bizim de çalışmamızın temelini oluşturduğu için bu kısmı biraz daha detaylı tutacağız. Şimdi bu eseri cilt cilt ele alarak daha yakından tanıyalım:

Eserin ilk iki cildinde ibadetler kısmı ele alınmıştır. Bu bölümde ibadet ve muamelât mevzuları kadınlara has olarak işlenmiş, kadın-erkek ortak konulara da yer verilmiştir. Eserin genel yapısına ve tanzimine baktığımızda şunu görürüz: İbadetler ana başlık olarak ele alınmış diğer fikhî konular ve meseleler bu başlık altında ayrı ayrı işlenmiştir. Meselâ; namaz ve zekât bahsine tahsis edilen birinci ciltte taharet, sular, temizlik (saç-sakal ve tırnaklar), abdest ve gusül, kadınların halleri gibi mevzular da ele alınmıştır.

¹³⁷ Abdulkerim Zeydan, *el-Vecîz fî Şerhi'l-Kavâ'idî'l-Fıkhiyye fî's-Şerî'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001).

¹³⁸ Abdulkerim Zeydan, *İslam Hukukundaki Fikhî Kaidelerin Şerhi*, çev. Recep Çetintaş (İstanbul: Asalet Yayınları, 2020).

¹³⁹ (Ödül dalı: İslam Araştırmaları, Konu: İslam’da kadının statüsü çalışmaları/Prize Branch: Islamic studies, Topic: Studies on the status women in Islam), <https://kingfaisalprize.org/professor-abd-alkarim-zedan-biej/> (Erişim: 15.6.2024).

Üçüncü cilt, yeme-içme, av bahsi, tedavi-sağlık, giyim-süslenme, dövme-hızma, kadın erkek ilişkilerinde dikkat edilmesi gereken meseleler, kadınların parfüm kullanımı gibi klasik ve güncel konuları ihtiva etmektedir. Bunlara ilaveten, Müslüman bir ailenin ev hayatı ve düzeni (evde resim, heykel gibi eşyaların bulunması, altın-gümüş kapacakların kullanımı gibi) konuları da işlenmiştir.

Dördüncü cilt komşuluk ilişkileri, oyun-eğlence, düğün merasimi ve kadın-erkek eşitliği gibi mevzuları içermektedir. Ayrıca bu ciltte, İslam beldesinde kadının hak ve sorumlulukları, bu bağlamda kadının eğitimi, çalışması, seçme-seçilme durumu gibi noktalara da yer verilmiştir.

Beşinci ciltte ise, genel olarak İslam ceza hukukuyla alakalı konular mevcuttur.

Altıncı cilde gelince, ailenin kurulması, süreçler ve buna dair bazı ahkâmı içermektedir. Başlıca olarak eş seçimi, nişanlılık, evlilik akdinin şartları-hükümleri, sıhhat ve nefâz durumları yine evliliğe muteallık olarak nikâh ve çeşitleri, mut'a ve muvakkat nikâh, evlenme engelleri ve teaddüd-i zevcât gibi konular zikredilebilir.

Yedinci cilt, aile hukuku ile alakalı olarak boşama, ehl-i kitap kadınlı evlilik ve çeyiz bahsi gibi konuları ele almıştır.

Sekizinci cilt, tamamıyla bir ana konuya yani “talâk” bahsine ayrılmıştır.

Dokuzuncu cilt de yine büyük oranda talâk-tefrik mevzularına hasredilmiş, ayrıca çocukların hak ve sorumlulukları da ayrı bir bölümde ele alınmıştır.

Onuncu ciltte, genel olarak çocuk bakımı-terbiyesi konusu işlenmiş olmakla beraber miras, vesâyet ve hacr gibi ferdin ölümüyle ilgili bahislere de yer verilmiştir.

On birinci ciltte, ölüm sonrası işlemler olarak yıkama, tekfin ve tedfin, tâziye usul ve erkânı, ölenin evi için yemek yapılması, kabir ziyareti ve mirasın/terekenin bölüştürülmesi gibi konular işlenmiştir. Eserde son olarak, örnek bir aile olarak Peygamberimiz (s.a.v) ve ailesinin yer aldığı bir bölüm bulunmaktadır.¹⁴⁰

Eserin dikkat çeken özelliklerinden birisi de, bazı konuların muhtelif adlarla hususî olarak basılmış olmasıdır. Örneğin; *es-Salâtü fi'l-İslâm*, Bağdat, 2004; *ez-Zekât ve Ahkâmüha*, Bağdat, 2004; *Ahkâmü't-Tahâre*, Bağdat, 2004; *el-Libâs ve'z-Zîne fi'l-İslâm*, Beyrut, 2004; *Hukuk ve Vâcibâtu'l-Mer'e fi'l-İslâm*, Bağdat, 2004; *el-İdde*, Bağdat, 2004.¹⁴¹

¹⁴⁰ Abdülkerim Zeydan, *el-Mufasssal fi Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi Ş-Şer'i'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993).

¹⁴¹ Kılıç, “Son Dönem”, 81.

Zeydan'ın bu eseri, ilmî bir heyet tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek Asalet yayınevi tarafından yayınlanmıştır.¹⁴²

5- *el-Ferd ve 'd-Devle fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Fert ve Devlet)*

Zeydan bu eserinde İslam'ın bir hayat nizamı olduğunu, bunun tatbikinin de büyük oranda devlete bağlı olduğunu dolayısıyla İslam'da devlet mefhumunun kesinlikle olması gerektiğini ifade eder. Zira hadislerde de sıkça geçen “emir, sultan, hükümdar ve imam” gibi tabirlerin İslam'da devlet mefkuresine işaret ettiğini vurgular. Allah ve Rasul'unun emir ve yasaklarının uygulanıp yaşanması için geldiğini, bunun tahakkuku için de bir devletin varlığının ve otoritesinin kaçınılmaz olduğunu izah eder. Yaklaşık 65 sayfadan oluşan bu eserin ilk baskısı 1965'te yapılmıştır.¹⁴³ Muhtelif dillere çevirisi yapılan eserin dilimize de çeşitli tercümeleri olmuştur. Bunları da sırasıyla zikredecek olursak; İslam Şeriatında Fert ve Devlet,¹⁴⁴ Fert ve Devlet,¹⁴⁵ İslâm'da Fert ve Devlet Münasebetleri,¹⁴⁶ İslam Hukukunda Fert ve Devlet: İslam Anayasa Hukuku,¹⁴⁷ İslam'da Fert ve Devlet Münasebetleri.¹⁴⁸

6- *Nazarâtun fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye ve 'l-Kavânîni 'l-Vaz'iyye (İslam Hukuku ile Beşerî Hukuka Dair Mülâhazalar)*

Zeydan bu eserin yazımını 2004 yılında tamamlamış olup kitap 500 sayfadan ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Kitap genel olarak İslam hukuku ile beşerî hukuk sistemlerini kıyaslamış, aralarındaki farkları göstermiştir. İlk bölüm, İslam hukuku ve beşerî/modern hukukun tanımlarını, kanunların özelliklerini, hukuk kuralları ile diğer toplumsal kurallar arasındaki farkları ve hukuk kurallarının müeyyide gücünü ele almaktadır. Buna ilaveten, İslam hukuku ve modern hukukta bulunan anayasa, ceza ve uluslararası hukuk gibi hukuk dallarından söz edilmiştir. İkinci bölümde, İslam hukuku ve modern hukukun kaynakları/dayanakları

¹⁴² Abdülkerim Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle Kadın ve Aile Fıkı Ansiklopedisi*, editör. Faruk Beşer (İstanbul: Asalet Yayınları, 2019), 1/15.

¹⁴³ Abdülkerim Zeydan, *el-Ferd ve 'd-Devle fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye* (Bağdat: Matbaatu Selman el-Azamî, 1965), 5-7.

¹⁴⁴ Abdülkerim Zeydan, *İslam Şeriatında Fert ve Devlet* çev. O. Zeki Soyyiğit (İstanbul: Hikmet Gazetecilik, 1969).

¹⁴⁵ Abdülkerim Zeydan, *Ferd ve Devlet* çev. Cemal Arzu (İstanbul: Kalem Kitapevi, 1969).

¹⁴⁶ Abdülkerim Zeydan, *İslam'da Fert ve Devlet Münasebetleri* çev. Cemal Arzu (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1978).

¹⁴⁷ Abdülkerim Zeydan, *İslam Hukukunda Fert ve Devlet: İslâm Anayasa Hukuku* çev. Aksay Öncel (İstanbul: Nizam Yayınevi, ts.).

¹⁴⁸ Abdülkerim Zeydan, *İslam'da Fert ve Devlet Münasebetleri*, çev. Mehmet Akif Ersoy, (İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1995).

anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise, İslam hukuku ve modern hukukta, hukuk tarafından muhafaza edilen menfaatleri ifade eden “hak” kavramı detaylı bir şekilde işlenmiştir.¹⁴⁹

7- *Ahkâmü’z-Zimmiyyîn ve’l-Müste’menîn fi Dâri’l-İslâm (İslam Ülkesinde Yaşayan ve Güvence Verilen Gayr-ı Müslimlerin Hükümleri)*

Zeydan’ın Kahire Üniversitesi’nde doktora tezi olarak hazırlayıp sunduğu ve daha sonra basılan eseridir. İlk baskısı 1962’de yapılmıştır. Kitap, adından da anlaşılacağı üzere, İslam ülkelerinde yaşayan gayr-ı müslimlerin hukukî durumlarını işlemiş olup bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan mürekkeptir. Takriben 700 sayfadan oluşan bu eser, çağdaş dönemde bu konuya dair yazılmış en detaylı ve etraflı eserlerdendir.¹⁵⁰

8- *el-Kefâletü ve’l-Havâletü fi’l-Fıkhî’l-Mukâran me’a Mukaddime fi’l-Hilâf ve Esbâbih (İhtilaf ve Sebepleri Hakkında Bir Giriş ile Karşılaştırmalı Fıkıh Alanında Kefale ve Havâle)*

Zeydan’ın 1975 senesinde telif etmiş olduğu bu eseri 260 sayfa olup iki ana bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde fıkıhın ve karşılaştırmalı fıkıhın tarifi, tarih boyunca insanlar arasında ihtilafın çıkışı, sebepleri, ihtilaf nevîleri, Kur’an ve sünnetin naslarının farklı değerlendirilmesinden dolayı oluşan ihtilaflar ve icmâ, kıyas, maslahat gibi diğer deliller nedeniyle ortaya çıkan ihtilaflar mukaddime sadedinde detaylıca ele alınmıştır. İkinci bölümde ise kefalet ve havâle akitleri/sözleşmeleri, meşruiyet ve şartları gibi mevzular işlenmiştir. Fakat kitabın mukayeseli fıkıh yönü ise, sadece havâle bahsi için yapılmıştır. Eserin son kısmı olan altıncı fasılda, İslam fıkıhının havâle konusu ile Irak medeni hukukunda bulunan havâle konusu karşılaştırılmıştır.¹⁵¹

Bu eser de, Zeydan’ın önemli fikhî eserlerinden olup son kısmında İslam hukuku ile beşeri hukuk kıyaslanmıştır. Bahsi geçtiği üzere bu yöntem, Zeydan’ın sık sık kullandığı bir durumdur.

9- *Nizâmü’Kadâ fi’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Yargı Sistemi)*

Zeydan’ın bu eseri 1983 yılında basılmış olup 400 sayfadan oluşmaktadır. Bir mukaddime ve altı ana bölümden ibaret olan kitapta İslam yargı sistemi derinlemesine incelenmiştir. Bu

¹⁴⁹ Abdulkerim Zeydan, *Nazarâtun fi’ş-Şerî’ati’l-İslâmiyye ve’l-Kavânîni’l-Vaz’iyye* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2011).

¹⁵⁰ Abdulkerim Zeydan, *Ahkâmü’z-Zimmiyyîn ve’l-Müste’menîn fi Dâri’l-İslâm* (Bağdat: Mektebetü Kudus, 1982).

¹⁵¹ Abdulkerim Zeydan, *el-Kefâletü ve’l-Havâletü fi’l-Fıkhî’l-Mukâran me’a Mukaddime fi’l-Hilâf ve Esbâbih* (Bağdat: Mektebetü’l Kudus, 1975).

bağlamda kadılık müessesesi, dava ve ispat yolları, hüküm, tahkim teşkilatı, velâyetü'l-mezâlim ile hisbe kurumları tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁵²

10- el-Kısâs ve 'd-Diyât fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Kisas ve Diyetler)

Zeydan'ın 1997'de telif etmiş olduğu bu eser, 300 sayfadan müteşekkil olup beş bölümden oluşmaktadır. Kitapta kisas ve diyet mevzuları -Zeydan'ın birçok eserinde yapmış olduğu gibi dört mezheb ve dışındaki görüşleri de zikrederek- detaylı bir biçimde işlenmiştir. Zeydan, kitabın giriş kısmında -bazı eserlerinde olduğu gibi- eseri aslında San'a Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslamî Araştırmalar Bölümü yüksek lisans talebeleri için hazırladığını ve mukayeseli fıkıh ders notlarından derlenerek kaleme alındığını söylemektedir.¹⁵³

11- el-Kuyûdu 'l-Vâride 'ale 'l-Milkiyyeti 'l-Ferdiyye (Ferdî Mülkiyet Üzerine Getirilen Sınırlamalar)

Bu eser de Zeydan'ın fıkhu'l-mukâran kapsamındaki eserlerinden olup, İslam hukunun ferdî mülkiyete getirmiş olduğu sınırlamalar ile modern hukukun bakışı mukayese edilmiştir. Bu kitap, 1977'de Riyad'da icra edilen fıkıh haftası etkinliklerinde Zeydan'ın sunmuş olduğu bildiridir.¹⁵⁴

12- Mecmû'atü Buhûs Fıkhiyye (Fıkhi Araştırmalar Derlemesi)

1975 yılında ilk basımı yapılan bu eser, 1960 ve 1970'li yıllarda Zeydan tarafından yazılan muhtelif alan ve konularla alakalı dokuz makaleden ve 464 sayfadan oluşmaktadır. İlk baskılarda küçük kitapçıklar olarak basılmış bu yazılar, daha sonra üstteki başlık altında toplanarak bir araya getirilmiştir. Dolayısıyla, müstakil bir eser olmaktan çok Zeydan'ın çeşitli mevzulara dair kaleme almış olduğu kıymetli makaleler ve sempozyum bildirimlerinin derlenmesinden oluşmuştur. 1975'te ilk basımı yapılan eser, Müessesetü'r-Risale/Beyrut tarafından defalarca basılmıştır.¹⁵⁵ Şimdi her bir makaleyi daha yakından inceleyelim.

1- eş-Şerî'atü 'l-İslâmiyye ve 'l-Kânûnü 'd-Devliyyü 'l-Âmm (İslam Hukuku ve Genel Uluslararası Hukuk)

Bu tebliğ, İslam hukuku ile genel uluslararası hukuktan bahsetmektedir. Zeydan burada önce İslam hukukundaki uluslararası kanunları oluşturan kaideleri, onun yapısı, özellikleri ve ilkelerini ele alıyor sonra şuan mevcut olan uluslararası hukuk ve kanunlara karşı İslam

¹⁵² Abdulkerim Zeydan, *Nizâmü 'Kadâ fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye* (Amman: Mektebetü'l-Beşair, 1989).

¹⁵³ Abdulkerim Zeydan, *el-Kısâs ve 'd-Diyât fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2013).

¹⁵⁴ Abdulkerim Zeydan, *el-Kuyûdu 'l-Vâride 'ale 'l-Milkiyyeti 'l-Ferdiyye* (Amman: Cemiyetu Ummali'l-Matabi't-Teavüniyye, 1986).

¹⁵⁵ Abdulkerim Zeydan, *Mecmû'atü Buhûs Fıkhiyye* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 1-464.

hukukunun bu noktadaki tutumu ve duruşunu işliyor. Zeydan, bu tebliği ilk olarak 1969 senesinde Bağdat'ta tertib edilmiş olan Hukuk ve Siyaset Sempozyumu'nda sunmuş daha sonra Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye dergisi 1970 tarihli üçüncü sayısında neşredilmiştir. Ayrıca bir kitapçık olarak da basılmıştır. Sonrasında, Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye eserinin 9-85. sayfalarında yayınlanmıştır.

2- *Hukûku'l-Efrâd fî Dari'l-İslâm (İslam Devletinde Kişilerin Hakları)*

Bu araştırma yazısı da, İslam beldelerinde kişilerin hak ve hukuklarından bahsetmekte olup 1960'lı yıllarda yazılmış, ilk etapta Zeydan'ın kaleminden müstakil bir risale çalışması olarak yayınlanmıştır. Genel haklar ve siyasî haklar olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Risale halindeyken Müessesetü'r-Risale/Beyrut tarafından 1988 yılında basılmıştır. Daha sonra Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye kitabının 89-138. sayfalarında neşrolunmuştur.

3- *Hâletü'z-Zarûre fî Ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye (İslam Fıkında Zaruret Hali)*

Bu makalede ise, İslam fıkında zaruret durumu ve ahkâmına ilişkin meseleler ele alınmıştır. İlk önce 1970 senesinde Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye dergisi üçüncü sayısında daha sonra Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye'nin 139-214. sayfalarında neşredilmiştir. Ayrıca bu makale, Hayreddin Karaman tarafından “İslam Hukukunda Zaruret Hali” adıyla Türkçe'ye de çevrilmiştir.¹⁵⁶

4- *el-Îmân bi'l-Kazâ' ve'l-Kader ve Eseruhâ fî Sülûki'l-Ferd (Kazâ ve Kadere İman ve Bunun Kişinin Davranışlarındaki Etkisi)*

Bu yazısında Zeydan, kaza ve kadere iman ne olduğunu, önemini ve kişinin hayatına/davranışlarına bıraktığı izleri işlemektedir. 1974 yılında kaleme alınan çalışma, Mart ayı 1974 tarihli Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye dergisinin sekizinci sayısında neşrolunmuş daha sonra müstakil bir risale olarak basılmıştır. Bu yazı da aynı şekilde Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye eserinin 215-246. sayfalarında yer almıştır. Makale, Farsça ve Malayca'ya çevrilmiş, dünya çapındaki birçok İslâmî dergilerde de neşredilmiştir.

5- *Eseru'l-Kusûd fî t-Tasarrufât ve'l-'Ukûd (Niyetlerin Akit ve Tasarruflara Etkisi)*

Bu makale, akitlerde ve hukuki işlerde “niyetin/kastın” yerinden ve işlevinden bahsetmektedir. Daha önce de zikri geçtiği üzere bu makale, Zeydan'ın 1958'de Kahire Üniversitesi'nden İslam hukuku dalında yüksek lisans derecesini elde etmek için yazmış olduğu bir tez çalışmasıdır. Bu

¹⁵⁶ Abdülkerim Zeydan, “İslam Hukukunda Zaruret Hali”, çev. Hayreddin Karaman, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 13/3 (Mayıs-Haziran 1974), 162-175; 13/4 (Temmuz-Ağustos 1974), 209-214; 13/5 (Eylül-Ekim 1974), 289-301.

makale de, ilk önce 1968 yılında Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye dergisi ikinci sayısında akabindeyse Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye kitabının 247-270. sahifelerinde yayınlanmıştır. Yine bu makale, Ali Bardakoğlu'nun kalemıyla, “*Akitlerde ve Hukuki İşlemlerde Kastın Rolü*” ismini alarak Türkçe'ye kazandırılmıştır.¹⁵⁷

6- *el-İhtilâf fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda İhtilaf)*

Bu makale de İslam fikhında “ihtilaf”, ihtilaf nedenleri ve ihtilaf ile ilgili birçok konuyu ve soruyu ele almakta olup ilk yayınlanması 1972 senesinde Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye dergisi dördüncü sayısında olmuştur. Aynı şekilde Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye'nin 271-302. Sahifelerinde neşredilmiştir. Bu makale de Abdullah Kahraman tarafından, “*Hilaf İlmi ve İslam Hukukçularının İhtilaflarının Sebepleri*” adıyla dilimize de çevrilmiştir.¹⁵⁸

7- *el-Lukata ve Ahkâmühâ fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Buluntu Mal ve Ahkâmı)*

Bu makale, İslam fikhında buluntu mal, eşya ve ona dair farklı mezheplerin hükümlerini ihtiva etmektedir. Zeydan bu makaleyi 1968'de yazmış olup 1974 yılında Mecelletü Külliyyeti'l-Kanûni'l-Mukâren el-İrakıyye dergisinin ikinci sayısında yayınlanmıştır. Müstakil bir kitapçık olarak da basılmıştır. Yine Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye eserinin 303-347. sayfalarında neşrolunmuştur.

8- *Ahkâmü 'l-Lakîti fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Bulunan Çocuğun Ahkâmı)*

Bu makale ise, İslam fikhında atılmış veya kaybolmuş olup da bulunan çocuk hakkında, muhtelif mezheplere göre hükümlerinden bahseder. 1970'lerde yazılan çalışma, ayrı bir risale olarak basılmıştır. Aynı şekilde Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye kitabının 349-374. sayfasında yayınlanmıştır.

9- *el- 'Ukûbe fi 'ş-Şerî'ati 'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Cezalar)*

Bu makalede de, İslam hukukunda cezalar ve yaptırımlar konusuna dair meseleler ele alınmıştır. Cezaların dünyevî-uhrevî çeşitleri, asılları ve özellikleri işlenmiştir. 1960'lı yıllarda kaleme alınan makale, müstakil bir kitapçık olarak basılmıştır. Yine bu makale de Mecmû'atu Buhûs Fıkhiyye'nin 375-424. sayfalarında yer almıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Abdulkerim Zeydan, “Akitlerde ve Hukuki İşlemlerde Kastın Rolü”, çev. Ali Bardakoğlu, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3. (1986), 353-373.

¹⁵⁸ Abdulkerim Zeydan, “Hilaf İlmi ve İslam Hukukçularının Hukuki İhtilaflarının Sebepleri”, çev. Abdullah Kahraman, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3. (1999), 273-290.

¹⁵⁹ Zeydan, *Mecmû'atü Buhûs Fıkhiyye*, 1-464; Kılıç, “Son Dönem”, 78-79.

13- *Mecmû'atü Buhûs Fıkhiyye Mu'âsıra (Çağdaş Fıkhi Araştırmalar Derlemesi)*

Bu eser, 439 sayfadan oluşup çağdaş fıkhi ve fikri konulara muteallık on bir ayrı makaleyi ihtiva etmektedir. Bu eser de diğer derleme eser gibi Zeydan'ın muhtelif zamanlarda yazmış olduğu makalelerden ve ilmi meclislerde, sempozyumlarda yapmış olduğu tebliğlerden derlenerek hazırlanmıştır. Birçok defa basılan bu eserin her baskısında yeni bir çalışma kitaba eklenmiştir.¹⁶⁰ Şimdi bu çalışmaları yakından inceleyelim.

1- *İsbâtü'l-Ehille ve'l-Merâsidi'l-Felekiyye (Hilâlleri Tesbit Etme ve Astronomik Gözlemeleri)*

Bu çalışma, Ramazan hilâlini tesbit etmeyi ve bu bağlamda gökyüzünü gözlemlemeyi ele almaktadır. Zeydan bu tebliği, San'a'da Vakıflar Bakanlığı'nda düzenlenen bir sempozyumda 15 Ocak 1996 senesinde *İsbâtu Hilâl-i Ramazân ve Hükmü'l-İsti'âneti bi'l-Merâsidi'l-Felekiyye / Ramazân Hilâlini Tesbit Etme ve Astronomik Gözlemelerinden Yardım Almanın Hükmü* adıyla sunmuştur.

2- *ed-Da'vetü fi'l-Asri'l-Hâzır (el-Vâk'ü, el-Mu'avvıkât, el-Hulûl) (Mevcut Çağda Davet (Gerçeklik, Engellemeler, Çözümler))*

Bu tebliğ de, içinde bulunduğumuz asırda ve günümüzde davet konusunu işlemektedir. Zeydan bu tebliği, 17-19 Nisan 2001'de Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunan Şârîka Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu sempozyumda sunmuştur.

3- *ed-Dımuokrâtiyye ve Müşâreketü'l-Müslim fi'l-İntihâbât ve 'Âlâkatü'l-Müslim bi'd-Devleti Gayre'l-İslâmî (Demokrasi, Müslümanın Seçimlere Katılması ve Müslümanın İslam Devleti Olmayan Bir Devletle İlişkisi)*

Bu tebliğ ise, demokrasi, Müslüman birinin seçimleri katılması ve Müslümanın İslam devleti olmayan bir devletle ilişkileri gibi güncel ve siyasi bir mevzuyu ihtiva etmektedir. Zeydan bu tebliği, 3-8 Ekim 2007 tarihlerinde İslam Fıkıh Akademisi'nin Mekke'de tertib etmiş olduğu ilmi bir mecliste sunmuştur.

¹⁶⁰ Abdulkarim Zeydan, *Mecmû'atü Buhûs Fıkhiyye Mu'âsıra* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 1-439.

4- *Duhûlu'l-Müslim ilâ Devletiñ Gayri İslâmîyyetin ve'l-İkâmeti Fihâ (Müslümanın İslâmî Olmayan Bir Devlete Girmesi ve Orada Yaşaması)*

Bu makale, Müslüman bir kimsenin İslâmî olmayan bir devlete girmesi, orada yaşaması ve orada ikamesinin boyutlarıyla alakalı meselelerden bahsetmektedir. Güncel bir mesele olan bu konuda Zeydan, Müslüman bireyin takınması gereken tavrı ve işlerini ele almıştır.

5- *Darbiyyetü't-Dahli ve Medâ Meşru'iyetihâ fî'd-Düveli'l-İslâmîyyeti'l-Mu'âsıra (Çağdaş İslam Devletlerinde Gelir Vergisi ve Bunun Meşruiyetinin Boyutları)*

Bu tebliğde, çağdaş İslam devletlerinde vergi ve bunun meşruiyetinin boyutları işlenmiştir. Bu tebliğ de, İslam Fıkıh Akademisi'nin Mekke'de 13-17 Aralık 2003 tarihlerinde düzenlemiş olduğu bir ilmî oturumda sunulmuştur.

6- *Medâ Meşru'iyeti'd-Darâib Elletî Tefriduha'd-Düvelu 'ale'l-Efrâd (Devletlerin Halklarına Zorunlu Kılmış Olduğu Vergilerin Meşruiyetinin Boyutları)*

Bu makale, devletlerin halklarına zorunlu kılmış olduğu verginin meşruluk ölçü ve sınırlarını içermektedir. Bu makale aslında Zeydan tarafından değil de, onun bahsi geçen konuya dair irticalen yaptığı bir konuşmasını talebesi Muhammed el-Misbâhî'nin yazıya dökmesi ile oluşmuştur.

7- *Medâ Hakku'z-Zevciyye fî İnâi 'Akdi'n-Nikâhi bi'l-Hul'i (Hul ile Nikah Akdinin Bitmesinde Eşlerin Haklarının Sınırları)*

Bu tebliğ, hul'/muhâlea boşanması ile sona eren bir nikâh konusunda eşlerin haklarının kapsamını ihtiva etmektedir. Hul'/muhâlea ise, karı-kocanın anlaşmasıyla, kadının belli bir bedelle boşanma isteğinde bulunarak bir evliliğe son verilmesi anlamındaki bir fıkıh terimidir.¹⁶¹ Zeydan bu tebliği, 8-11 Nisan 2006 tarihinde İslam Fıkıh Akademisi'nin Mekke-i Mükەرreme'de tertip etmiş olduğu bir ilmî mecliste sunmuştur.

8- *Nazariyyetü't-Tecdîd fî'l-Fikri'l-İslâmî (İslami Düşüncede Yenilik Teorisi)*

Bu tebliğ, İslam fıkıhında “yenilik teorisi” gibi ilmî, önemli ve hassas bir konuyu ele almaktadır. 2009 yılında İslam Üniversiteleri Birliği'nin sekizinci ilmî ictimâsında sunulmuştur.

9- *Hudûdu Sultati Veliyyi'l-Emri fîmâ Ye'murû bihî ve Yenâ 'anhu fî Kadâya'n-Nikâh ve'l-Fırkati fî's-Şer'i'ati'l-İslâmîyye (İslam Hukukunda Nikâh ve Ayrılık Meselelerinde İyiliği Emretme Kötülükten Nehyetme Noktasında Hükümdarın Otoritesinin Sınırları)*

¹⁶¹ Fahrettin Atar, "Muhâlea", TDV İslam Ansiklopedisi, (erişim 10.8.2024).

Bu yazı da, İslam hukukunda devlet başkanının konumu, ona dair konular ve otoritesinin -nikâh ve ayrılıkla alakalı meselelerde iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma noktasındaki- sınırlarını içermektedir.

10- Hükmü'l-İdrâb fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Grevin Hükmü)

Bu çalışmada, İslam fıkında “grev/iş bırakma” gibi güncel ve pek ele alınmayan bir konu kaleme alınmıştır. Aslında bu makale, Zeydan’ın irticalen yaptığı bir konuşmayı, 10 Mart 2003 tarihinde talebesi olan Dr. Ahmed el-Misbâhî’nin deşifre etmesiyle meydana gelmiştir.

11- el-Kitâl ve'l-Mukâtilûn fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye (İslam Hukukunda Savaş ve Savaşanlar)

Bu makalede, İslam hukukunda “savaş ve savaşanlara” dair mevzular işlenmiştir. Yemen’de neşredilen el-Mukâtil dergisinin 2007 yılında çıkan 43. ve 44. sayılarında, iki ayrı kısım şeklinde yayınlanmıştır.¹⁶²

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; buraya kadar Zeydan’ın bulabildiğimiz bütün eserlerine ve makalelerine yer vermeye çalıştık. Tüm bunları özetleyecek ve toparlayacak bir şekilde, onun eserlerine dair netice olarak şunları ifade edebiliriz:

Zeydan İslam fıkı ve hukukunun neredeyse bütün alanlarına dair eser yazmış, bir şekilde temas etmiş ve kalem oynatmış bir âlimdir. Bu yeküne baktığımızda, Zeydan’ın hem klasik hem güncel konulara ciddiyetle eğildiğini ve çözüme ulaştığını, meseleleri çok defa tüm mezheplere göre ele alıp sonunda racih görüşü beyan ettiğini, köklü bir ilmî ve usulî temele dayanarak mevzuları işleyip hallettiğini görebiliriz. Yine o, eserlerinde sadece ferdî hayata dair değil ailevî, sosyal, siyasal ve ekonomik alanların hepsinde fakihliğini ortaya koymuş, davet ve eğitim sahasında da kıymetli yazılar kaleme almıştır.

¹⁶² Zeydan, *Mecmu'atu Buhus Fıkhiyye Muasıra*, 1-439; Kılıç, “Son Dönem”, 82-83.

4.2. Görüşleri ve Fıkıhî Metodu

Zeydan, fıkıh ve usul alanlarında özetle şöyle bir metot izlemiştir.

- 1- Kur'an ve sünneti, bunlar ve diğer ahkâm kaynaklarından çıkarılmış olan hükümleri temel merci/kaynak olarak ele almıştır.
- 2- Konuyu anlamada okuyucuya kolaylık sağlaması ve konunun rahat bir şekilde anlaşılması için bazı konulara giriş eklemiştir.
- 3- Mevzuya dair tarifler, izahat ve örneklendirmeye daha bir itina göstermiştir.
- 4- Meseleleri derinlemesine tetkik etmiş ve asıl ile fûrû arasındaki bağı ortaya koymuştur.
- 5- İşlemiş olduğu bir meselenin -varsa- faydalı ve zararları yönlerini ifade etmiştir.
- 6- İhtilaflı konuları ve aynı meselede alimlerin ihtilaf noktalarını izah etmiştir.
- 7- Ele aldığı konularda tefsir ve te'vil, sebep ve illet gibi ayrımları gözetmiştir.
- 8- Fıkıhî hüküm ve meselelerde usulcülerin görüşlerini zikretmiş, delilleriyle bunları tartışmıştır.
- 9- Fıkıhî mevzularda tercihte bulunmuş ve tercih nedenini delilleri ile beyan etmiştir.
- 10- İlmî kesimin değinmemiş olduğu güncel bahisleri özet olarak sunmuştur.
- 11- Fıkıhî konuları ele alırken birtakım nefsi, fikrî kaymalara ve duygularına pay vermeyip hakkaniyeti göz önünde bulundurmıştır.
- 12- Fıkıh usulü mevzularını açık ve sade bir üslupla ele alarak, şer'î ilim talebeleri için fıkıh usulünü kolaylaştırmıştır.¹⁶³

Ayrıca bu çerçevede ekleyebileceğimiz bir diğer husus, onun İslam'ın ana kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerime ahkâm açısından genel bakışıdır. Abdülkerim Zeydan'a göre Kur'an-ı Kerimin içermiş olduğu çok sayıdaki hükümleri üç ana başlıkta özetlemek mümkündür:

1. Tevhid veya bir diğer ifadeyle, akaid ile ilgili olan hükümler. Bunlar da, Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve ahiret gününe iman ile ilgili ahkâmdır.
2. Fıkıha dair hükümlerdir. Bu bölüm mükelleflerin söz ve davranışları ile ilgili hükümleri içerir. Böylece Kur'an-ı Kerim tüm şer'î hükümlerin açıklamasını ihtiva eder.

¹⁶³ Muhammed Gazi Davud, "Menhec Abdülkerim Zeydan fi'l-Veciz fi Usuli'l-Fıkıh", 2017, *el-Ulumu'l-İslâmiyye Dergisi*, 17, el-İmam el-Azam Fakültesi, (2017), 735.

3. Ahlak veya diğerk bir söylemle, nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesi ile ilgili hükümlerdir. Bu kısım, nefsin terbiye ve tezkiyesi ile ilgili hükümleri içermektedir.¹⁶⁴

Nitekim Allah'ı Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: “Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler.”¹⁶⁵

4.3. Fıkıhî Kişiliği

Bu bölümde, tezimizin can alıcı kısımlarından olan Zeydan'ın fıkıhî kişiliğini, fıkıhçılığını ve bu daldaki konumunu inceleyip ortaya koymaya çalışacağız. Bu bağlamda seçtiğimiz alan ise, Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde Hanefî mezhebi dışına çıkılan birtakım konulardaki fetvalara, Zeydan'ın mutabık veya farklı görüşte olduğu noktalardır. Nikâh ve talak bahisleri çerçevesinde bu durumları tesbit edip amacımıza varmış olacağız.

Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, Osmanlı'nın son dönemlerinde yapılan hukukî çalışmalar ve kanunlaştırma hareketlerinin Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'den sonra ikinci büyük örneğidir. Osmanlı'nın son dönmlerindeki sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel değişimler ile batılılaşma temayülleri, bu Kararnâme'nin doğuşunu hazırlamıştır. Dönemin şartları ve özellikle kadın ve aile mefhumları hakkındaki bazı yeni gelişmeler sebebiyle bu Kararnâme oluşturulmuştur. Âile Kararnâmesi'nin oluşumu sebebinde, her ne kadar İslam fıkıhı dışındaki bazı âmiller etken olsa da sonuçta İslam hukuku kapsamında bir yol izlenmiş, ona göre değişikliklere gidilmiş ve uzman bir heyet tarafından bu Kararnâme meydana gelmiştir.

Bu açıklamadan sonra, burada asıl meramımız başka olduğundan Âile Kararnâmesi'nin doğuşu, içeriği ve dönemin manzarası hakkında bu kadarla iktifa edeceğiz. Osmanlı dönemi genelinde İslam hukuku, daha çok Hanefî mezhebinin görüşleri doğrultusunda icra edilmiştir. Âile Kararnâmesi'nde ise -yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden ötürü- sadece Hanefî mezhebiyle yetinmemiş diğerk mezheplerin görüşlerinden de istifade edip hükme varılmış, birçok yerde Hanefî mezhebi dışına çıkılarak fetva verilmiştir.

İşte biz de bu çalışmamızda, Âile Kararnâmesi'nin nikâh ve talak konuları özelinde Hanefî mezhebi dışında tercih edilen fetvaları tesbit ederek, Zeydan'ın tercihleri ile mukayese edip neticeye ulaşacağız. Bu bağlamda izleyeceğimiz yol şöyle olacaktır: Sekiz madde nikâh, sekiz madde talaka dair olan fetvaların her birinde, kısa ve özet olmak kaydıyla önce Kararnâmedeki ilgili kanun sayısını ve hükmünü belirtip sonra konuyla alakalı mezheplerin görüşlerini zikrederek Hanefî mezhebi dışında tercih edilen fetvayı ortaya koyacağız. Daha sonra bu fetva

¹⁶⁴ Zeydan, Abdülkerim, *Nazaratun fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye ve'l-Kavanini'l-Vaziyye*, 227.

¹⁶⁵ el-En'âm 6/38.

ile Zeydan'ın meseleye dair fetvasını ve çıkarımını karşılaştırıp mutabık olup olmadığına bakacağız. Böylece Zeydan'ın fıkıhçılığını bu çerçevede tahlil edip incelemiş olacağız.

4.3.1. Nikâh Akdiyle İlgili Düzenlemelere Dair

Hanefî mezhebi haricindeki mezheplerin görüşlerinden yararlanılarak Âile Kararnâmesi'nde yapılan düzenlemelerin bazısı, nikâh akdi ile alakalıdır. Nikâhla ilgili birazdan ele alacağımız meseleler kaynağı verilen Kararnâme'de yer almaktadır.¹⁶⁶

1- Zina Yapmanın Nikâh Engeli Sayılmaması Meselesi

Hanefî fakihleri, bir kişi için ister meşru nikâh akdi ile olsun ister zinayla olsun gerçekleşen cinsel ilişki sonucunda o kadının usûl ve furuyla evlilik engeli olacağı görüşündedirler. Yani bir kimse, her iki sebepten biriyle olsun bir kadınla bulunduğu cinsel münasebet sonrası o kadının usûl ve furuyla (meselâ annesiyle ve kızıyla) o kişi arasında artık evlilik engeli oluşmuştur.¹⁶⁷ Şafilere ve İmam Malik ise Hanefîlerin aksine zinanın evlilik engeli sebebi olmadığı, sadece sahih bir nikâhın akabindeki birleşmeyle engelin meydana gelebileceği görüşündedirler.¹⁶⁸ Âile Kararnâmesi bu meselede, Şafilere ve İmam Malik'in görüşünü yani zina ile olan cinsel ilişkinin sıhriyet/evlenme engeli oluşturmayacağını tercih etmiştir. Buna gerekçe olarak, bir nimet olan akrabalığın zina gibi gayr-ı meşru, haram ve kötü olan bir eylemle oluşmayacağına dair bir görüş öne sürülür. Dolayısıyla hem bu açıdan hem maslahat açısından bu fetva tercih edilmiştir.¹⁶⁹

Zeydan'ın bu konudaki görüşü ise şudur: O önce mezheplerin görüşlerini ve delillerini ortaya koymuş, ihtilafın kaynağını da kendisine göre değerlendirdikten sonra tercihe şayan olarak Hanefîlerin görüşünü yani zina ile de olsa hısımlığın/evlilik engelinin oluşacağını kabul etmiştir. Buna gerekçe olarak da, nikâhla olan cinsel ilişki gibi bunda da ikisinin bir parçası olan çocuk doğabileceği, dolayısıyla neseblilik hukukunun yani evlilik engelinin tahakkuk edeceğini söyler. Bu vesileyle şunu görmüş olduk ki; bu konuda Zeydan Kararnâme'nin tercihiyle farklılaşmakta Hanefîlerin görüşüne uymaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁶ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, Hazırlayan Orhan Çeker, Editör, Ali Öge, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017), 24, 30, 33.

¹⁶⁷ Şemsuddîn es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife), 4/199; Burhânüddin Ebû Bekr b. Abdulcelîl el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, (Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1997), 3/15; Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li Ta'lîl-l-muhtâr*, (Beyrut: Dâru Fikri'l-'Arabiyye), 3/88.

¹⁶⁸ Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, thk. Muhammed Zuhaylî, (Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1996), 4/146.

¹⁶⁹ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 81.

¹⁷⁰ Abdülkerim Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle Kadın ve Aile Fıkı Ansiklopedisi*, editör. Faruk Beşer (İstanbul: Asalet Yayınları, 2019), 1/15, 412-418.

2- Ergen Olmayan Kimselerin Evlendirilmesinin Yasaklanması

Öncelikle belirtelim ki; Âile Kararnâmesi'nin 7. maddesinde ergen olmayan erkek ve kız çocuklarının evlendirilemeyeceği tanzim edilmiştir. Maddeye göre 12 yaşını tamamlamayan erkek ile 9 yaşını doldurmamış kız çocuklarının hiç kimse tarafından evlendirilemeyeceği düzenlenmiştir.¹⁷¹ Bu meselede dört mezhep dışından bir görüş, yani döneminin iki meşhur ekolünden biri olan ehl-i rey'in önde gelen fakihlerinden İbn-i Şübrüme ve Basra mutezilesine bağlı olsa da fıkıh alanında kendine has görüşleriyle dikkat çeken Ebu Bekir Esam'ın, ergen olmayan küçük çocukların evlendirilemeyeceği görüşü tercih edilmiştir.¹⁷²

Hanefiler de dahil olmak üzere çoğunluk fakihlerce, bazı rivayetlerden de hareketle ergen olmayan erkek ve kız çocuklar velileri tarafından evlendirilebilirler.¹⁷³ İbn-i Şübrüme ve Ebu Bekir Esam'ı bu görüşe iten neden ise, evlilik ile amaçlan maksatların böyle çocukların evlendirilmesiyle oluşmadığından evlendirilmemesinin daha yararlı olacağıdır.¹⁷⁴

Âile Kararnâmesi'nin bu tercihinin izahı ise, böyle küçük çocukların daha hayata tam olarak hazır olmaması, eğitim-öğretim durumları ve zaten kendine mahsus zor şartları bulunan günümüzde, iyice yetişmeden aile olmanın problemlerinin varlığıdır. Ayrıca bu şekilde yapılan evliliklerin sağlıklı olmadığı ve ciddi oranda bir boşanmaya sebebiyet verdiği ifade edilir ki; bu durum hem toplumsal hem de yargı yönünden ayrı bir sorun oluşturur.¹⁷⁵

Zeydan ise bu konuda önce üç görüşü zikretmiştir: Birincisi İbn-i Şübrüme ve Ebu Bekir Esam'ın görüşü olan, kimsenin küçükleri evlendirme yetkisinin olmadığı ikincisi, İbn-i Hazm'ın görüşü olan küçük kız evlendirilebilir, erkek ise evlendirilemez üçüncüsü ise, cumhurun görüşü olan kız olsun erkek olsun küçükler evlendirilebilir. Zeydan, üçünün de görüş ve delillerini ortaya koyduktan sonra cumhurun görüşünü tercih etmiştir. Buna gerekçe olarak da, kızlara uygun denk birini bulma faydasını söylemiş, erkekler için de sahabenin de bunu yaptığını ve bir yadırgama olmadığını artı kıza kıyasla erkeğin de böyle olabilirliği ve erkeğin de bu durumda olması sayesinde velilerin gözettiği meşru bir fayda ve ihtiyaç ile birbirleri ile evlendirilebilirliği hususlarını kaydetmiştir. Lakin sonuç olarak bu görüşün bir icbar değil caizlik olduğunu ve evlâ olanın küçüklerin herhangi bir yarar olmadan evlendirilmemesi

¹⁷¹ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 24.

¹⁷² Alauddin Ebû Bekr b. Mesud el-Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, (Beyrut: Daru Kütubi'l-İlmiyye, 1986).

¹⁷³ Sahnûn b. Said et-Tennûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dâru Kütubi'l-İlmiyye, 1994), 2/100; Şirâzî, *Mühezzeb* 4/134-135; Serahsî, *Mebsût*, 4/212; Merğînânî, *Hidâye*, 3/33; Mevsilî, *İhtiyâr*, 3/94.

¹⁷⁴ Serahsî, *Mebsût*, 4/212; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1-243.

¹⁷⁵ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 76-77.

gerektiği görüşünde karar kılmıştır. Çünkü evliliğin bazı hak ve sorumluluklar doğurduğunu artı böyle bir evliliğin ergenlik sonrası nasıl bir noktaya geleceğinin belirsizliğini ifade etmiştir.¹⁷⁶

Burada da yine Zeydan'ın tercihinin Kararnâme'deki ile aynı olmadığını görüyoruz. Fakat nihaî karar olarak tercihte bulunup evlâ olan görüşü belirtmiştir ki; bu da Kararnâme'deki görüşle takriben örtüşmektedir.

3- Akıl Hastalarının Evlendirilmesi Konusu

Âile Kararnâmesi'nin konuyla ilgili 9. maddesinde, bir zaruret olmadıkça akıl hastası olan erkek ve kadının evlendirilemeyeceği görüşü tercih edilmiş, gerek duyulursa hâkimin izni ile velileri tarafından akit yapılabileceği de beyan edilmiştir.¹⁷⁷ Bu düzenlemede Şafîlerin görüşü yani evliliğe bir ihtiyaç olması ve evlendiğinde iyileşebileceğinin umulması gibi bir zaruret olmadıkça akıl hastasının evlendirilemeyeceği tercih edilmiştir.¹⁷⁸ Gerekçe olarak da, böyle kişilerin evlenmesinde şehvet ihtiyacı haricinde evliliğin mühim amaçlarının yerine gelmemesi, çocuklarının zihinsel ve biyolojik sorunlarla zorluklar yaşayacak olması ve yetişecekleri ortamın iyi bir şekilde yetişmeleri için uygun olmadığı ileriye sürülmüştür.¹⁷⁹

Zeydan bu bahiste, mezheplerin görüşlerini ele almış ve Şafî mezhebi dışındakilerin, akıl hastalarının evlendirilebileceği görüşünde olduğunu ortaya koymuştur. Tercihe şayan görüş olarak da, zinayı engellemek, akıl hastasının bakıcı ihtiyacı veya bilirkişilerin onların evlenmesiyle iyileşeceklerini söylemesi gibi evliliği gerektiren hallerde evlendirilmesinin zorunlu olduğu görüşünü zikretmiştir.¹⁸⁰

Görüldüğü üzere burada da Zeydan Kararnâme ile yaklaşık bir görüşte bulunmuştur.

4- Nikâh Akdinde Kullanılacak İcab ve Kabul Lafızları Bahsi

Âile Kararnâmesi bahisle alakalı 36. maddesinde, nikâh akdinde tarafların icab ve kabulün gerçekleşmesi için yalnız tenkîh ve tezvic gibi lafızları kullanabileceğini beyan etmektedir.¹⁸¹ Bu meselede Hanefiler, nikâh akdinde sarîh lafızlar olabileceği gibi farklı bir konu olan mülkiyet naklindeki satış, temlik, hibe ve sadaka gibi durumlarda da sarîh olmayan üstü kapalı

¹⁷⁶ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 8/137-143.

¹⁷⁷ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 76-77.

¹⁷⁸ Şîrâzî, *Mühezzeb* 4/135; Şemsuddin muhammed b. Hâtib eş-Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), 3/225-226.

¹⁷⁹ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 79.

¹⁸⁰ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 8/173-180.

¹⁸¹ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 30.

kinayeli lafızlarla da akdin gerçekleşebileceği görüşünü ifade etmişlerdir.¹⁸² Şafi ve Hanbelîlere göre ise, delil olarak Kur'ân ve sünnette nikâh akdinin bu lafızlarla ifade edildiği dolayısıyla bir nikâh akdinin yerine gelmesi için ya sarîh olan tenkîh ve tezvic lafızlarıyla ya da tarafların kendi dillerindeki karşılıklarıyla beyan edilmesi ile olabileceği görüşünü savunmuşlardır.¹⁸³ Aslında kinayeli lafızların hükmü tevakkuftur ve kastedilen manaya delaletleri sadece niyet ve karinelerle anlaşılabilir. Bu sebeple akidlerde ve hukukî işlemlerde meydana gelebilecek anlaşmazlık ve problemlere mahal vermemek için böyle işlemlerin sarîh ifadelerle yapılması daha uygundur. Bu nedenden dolayı Kararnâme, Şafi ve Ahmed bin Hanbel'in görüşünü uygun bulmuştur.¹⁸⁴ Bu şekilde icra edilen akitteki irade beyanları gayet açık ve net olacağından muhtemel sorunların da önüne geçilmiş olunacaktır.

Zeydan ise bu bahiste, öncelikle tüm görüşlere delilleriyle beraber yer verdikten sonra şu değerlendirmeyi yapmış ve tercih edilen görüşü ifade etmiştir: Nikâh akdinde icab ve kabul olarak “nikâh ve tezvic” lafızları kullanılmalıdır. Çünkü böyle bir irade beyanı, meramı göstermesi açısından diğer şekildeki ifadelerden çok daha kuvvetlidir. Ayrıca bu işlemin sahîh olduğunda ve bu lafızlarla nikâhın olacağına herhangi bir ihtilaf yoktur. Diğerlerinin görüşleri hakkında da, kısaca kabul edilebilir bir durum göremiyoruz demiştir.¹⁸⁵

Burada da görüldüğü üzere Zeydan, Şafi ve Hanbelîlerin görüşüne uymuş ve Kararnâme'nin bu meseledeki tercihiyle mutabık kalmıştır.

5- Kadının Kendisi Üstüne İkinci Bir Eş Alınmamasına Dair Şart Koşması

Âile Kararnâmesi bu hususla ilgili 38. maddede, bir kadının nikâh akdinde kendisinin üzerine evlenilmemesini eğer evlenilirse kendisinin veya diğer kadının boş olacağını şart olarak koşarak evlenirse, hem bu akid sahîh hem de bu şart geçerlidir tercihinde bulunmuştur.¹⁸⁶ Hanefîler bu konuda, nikâh akdinin mahiyeti ve amacıyla çelişen ve taraflardan birine yarar sağlayan şartların geçersiz olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁸⁷ Bu duruma delil olarak da Berîre isimli cariye'nin azad edilmesi işleminde velâ hakkının üçüncü bir şahsa şart koşulmasına binaen

¹⁸² Serahsî, *Mebsût*, 5/59; Merğînânî, *Hidâye*, 3/4; Mevslî, *İhtiyâr*, 3/83.

¹⁸³ Ebû Muhammed Muvaffâkuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kûdâme, *el-Muğnî*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Riyad; (Dâru 'Âlemi'l-Kütub, 1997), 9/459-460; Şirbinî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 3/188-190; Mehmet Selim Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 83-84.

¹⁸⁴ İbn Kûdâme, *Muğnî*, 9/459-460; Şirbinî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 3/188-190; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 83.

¹⁸⁵ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 7/194-202.

¹⁸⁶ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 30.

¹⁸⁷ Muhammed Emin b. Âbidin, *Reddû'l-Muhtâr 'ala'd-Durri'l-Muhtâr*, (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütub, 2003), 4/151; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/271-272.

Peygamberimiz'in (s.a.v.) "Allah'ın kitabında bulunmayan hiçbir şart geçerli değildir"¹⁸⁸ diye buyurması ve yine "Rasulullah şartlı satışı yasakladı"¹⁸⁹ rivayeti öne sürülmüştür. Buna binaen eğer bir kadın nikâh akdi esnasında yukardaki gibi bir şart ileri sürdüğünde Hanefilerce bu akid sahih fakat şart geçersizdir.¹⁹⁰

Hanbelîlere göre ise, akdin mahiyetiyle uyumlu ve taraflardan birine bir yarar veren şartlar nasslarla çelişmediği sürece geçerlidir. Delil olarak da, Rasullullah'tan rivayet edilen "Helali haram, haramı helal kılma müddetçe Müslümanlar şartlarına uyarlar"¹⁹¹ hadisini göstermişlerdir. Yani Kur'an ve sünnete ters olmadıkça şartlara uyulması gerektiğini söylerler. Böylece bu şekildeki şartları kabul edenler, buna uymak durumundadırlar derler.¹⁹² Kararnâme bu konuda Hanbelîlerin görüşünü tercih etmiş ve bu minvalde düzenleme yapmıştır.

Zeydan ise, konuyu etraflıca ele aldıktan sonra tercih olarak Hanbelîlerin görüşünü paylaşmıştır. Dolayısıyla, şart yerine getirilmediğinde kadının nikâh akdini feshetme hakkının olduğuna kanaat etmiştir. Bu bağlamda ilgili hadisleri, Sahabe amelini delil olarak göstermiş artı burada helali haram kılma değil sadece fesih muhayyerliği olduğunu söylemiş, nikâhın kapsamındaki faydalarla örtüşmüyor diyenler için de, hayır, kadın için bir fayda temin ediyor demiştir. İbn-i Teymiyye'nin de bu görüşü üstüne basarak paylaştığını ve "alışveriş akdinde şart koşma bağlayıcı oluyor da nikâh akdinde nasıl olmasın, orada mal burada namus söz konusuyken" dediğini belirtmiştir."¹⁹³

Böylece bu konuda da Zeydan, Hanefî mezhebi dışına çıkarak Kararnâme ile aynı görüş üzerinde ittifak etmiştir.

6- Mükreh Kimsenin Nikâhı

Âile Kararnâmesi 57. maddede ikrah¹⁹⁴/tehdit yoluyla akdolan bir nikâhın geçersiz olduğu belirtilmiş, bu bağlamda Hanefîlerin değil de cumhurun görüşünü tercih edip düzenlemeyi buna

¹⁸⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahih*, nşr. Mustafa Dîb el-Büğâ, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987), "Büyû", 73, (No. 2060); Serahsî, *Mebûsât*, 8/98-99, 13/13-14.

¹⁸⁹ Ebû Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nşr. Târık b. Avazullah - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, (Kahire: Dâru'l-Heremeyn, 1995), 4/335.

¹⁹⁰ İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, 4/151; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/271-272.

¹⁹¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi 'u's-Sahih*, nşr. Muhammed Fuad Abdulkaki, (yy: 1968), "Ahkâm" 17 (No. 1352).

¹⁹² İbn Küdâme, Muğnî, 9/483; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 83.

¹⁹³ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 7/268-278.

¹⁹⁴ Sözlükte kişiyi istemediği, razı olmadığı bir işi yapmaya zorlamak anlamına gelen "ikrah" terim olarak ise "Bir kimsenin serbest kaldığında razı olmayacağı ve istemeyeceği bir işi yapmaya zorlanması" veya "bir kimseyi korkutarak ve yapılan tehdidin icra edileceğine inandırarak istemediği bir işe zorlamak" şeklinde ifade edilmiştir. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), "krh", 13/534-535; Geniş bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, "İkrah", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/30.

göre yapmışlardır.¹⁹⁵ Hanefilere göre bir kişi ikrah altında olsa da iki durumdan birini kast ettiğinde bile nikâh akdi olmuş olur. Nitekim onlara göre rıza, -nikâh konusuyla kayıtlı olarak- akdin vazgeçilmez bir şartı değildir ve bu şekilde zorla kabul ettirilerek icra edilen bir akit geçerlidir.¹⁹⁶ Hanefiler haricindeki Şafilere ve cumhura göre ise, mükrehin nikâh akdinin geçerli olmayacağı savunulmuştur. Buna delil olarak “Muhakkak ki Allah ümmetinden hata, unutma ve kendisine zorlanıldıkları şeyi kaldırdı”¹⁹⁷ hadisini ve maslahat delilini öne sürmüşlerdir.¹⁹⁸ İzahında ise, can ve mal konusunda ikrah altındaki bir kimse razı olmadığı halde zorunlu olarak bir akdi onaylamaktadır. Lakin zikrettiğimiz hadis ve İslam’ın genel ilkelerinden hareketle, ikrah durumundaki bir kimse böyle bir tasarrufta mükellef değildir. Çünkü gayr-i iradî ve gayr-i ihtiyarî bir durum söz konusudur ve bu yüzden mükrehin akdi de geçersizdir.

Bu görüşün tercihinine gerekçe olarak da, Hanefilerin görüşünün istismar edilerek güçsüz ve kimsesiz kızların zorla evlendirilmesi ve böylece onurlarının rencide edilmesi ile farklı sosyal problemlerin doğması gösterilmiştir. Bu düzenleme ile bunların önüne geçilebileceği ve daha sağlıklı işlerin olacağı umulmuştur.¹⁹⁹

Zeydan’ın bu husustaki görüşüne dair ilgili kaynağı taramamıza rağmen bu konunun işlendiğini göremedik. Fakat benzeri bir konu olan evlilik ikrarı meselesinde, zorlama altında olan birinin ikrarının sahih olmadığına dair fikhî görüşü beyan etmiş.²⁰⁰ Yine daha uygun bir örnek olarak, mükrehin talakı bahsinde cumhura uyup zorlama altındaki boşanmayı kabul etmeyerek delilleriyle sunmuştur. Zorlamada kişinin iradesinin işlevsel olmadığı dolayısıyla böyle bir durum altındaki iradenin bir şey ifade etmediğini belirtmiştir.²⁰¹ Buna kıyasla mükrehin nikâhı konusunda da geçerli olmadığı görüşünde olacaktır. Böylece Zeydan bu meselede Kararnâme ile aynı görüşü paylaşmış oluyor.

7- Nikâh Akdinin İlan Edilmesi

Âile Kararnâmesi’nin 33. maddesinde nikâh akdinin yapılmasından önce evliliğin düğün ve benzeri bir şekilde ilanının gerektiği ifade edilmiş, bu görüş tercih edilmiştir.²⁰² Hanefiler ve

¹⁹⁵ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 34.

¹⁹⁶ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi*, 2/310; İbn Âbidin, *Reddû’l-muhtâr*, 4/151.

¹⁹⁷ Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, (Kahire: Dâru İhyai’l-Kütubi’l- ‘Arabiyye, 1918), Kitâbu’t-talâk, 16 (No. 2043); Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü’l-d-Dârekutnî*, thk. Şuayb Arnautî, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2004), 5/301.

¹⁹⁸ Sahnûn, *Müdevvene*, 2/436; Nevevî, *el-Mecmu’ Şerhu’l-Mühezzeb*, Dâru’l-Fikr, 9/159; Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatu’t-Tâlibîn*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, (Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l- ‘İlmiyye, 2003), 6/53-54; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 127-128.

¹⁹⁹ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 89.

²⁰⁰ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 9/267.

²⁰¹ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 9/327-332.

²⁰² *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 30.

cumhura göre bazı hak ve sorumlulukları ispat etmek için ve zina töhmetinde kalmamak için iki şahit şarttır.²⁰³ Onlara göre ilan etmek sünnettir.²⁰⁴ Malikîlere göre akid uygulamasından önce evliliğin düğün ve benzeri bir yolla ilanı şarttır. Onlara göre akdin şahitlerinden bu durumun gizli olması istenirse akid fesholur ve taraflar birbirinden ayrılırlar.²⁰⁵ Kararnâme'nin ilgili maddesi gerekçe olarak da, sadece iki şahitli işlemlerde bazı sorunların doğduğu ve ilan şartının olabilecek pek çok probleme engel teşkil edeceğini ifade etmiştir.

Zeydan'ın bu konudaki görüşü ise, Hanefiler ve cumhurla mutabıktır. O, konuyla ilgili üç hadisi değerlendirdikten sonra, önce nikâhın yapılması daha sonra duyurunun icra edilmesini söyler ve bunun müstehab olduğunu ekler. Dolayısıyla bu noktada Zeydan, Kararnâme'nin görüşü ile ihtilaf etmektedir.²⁰⁶

8- Ergen Olan Kızların Evliliğe Başvurmalarında Durumu Veliye Bildirme

Âile Kararnâmesi bu konuya ait 8. maddede, 17 yaşını doldurmuş kızların evlenme talebiyle başvuruda bulunduklarında durumun veliye bildirilmesi şartını düzenlemiştir.²⁰⁷ Hanefilere göre henüz ergen olmamış bir kız ancak velisinin izniyle evlenebilir lakin akıllı ve ergen olan bir kızın evlenebilmesi için velinin izni gerekli değildir. Onlara göre ergen bir kız kendi iradesiyle evlenebilir, velisinin iznini alması ise güzel bir iştir. İmam Muhammed ise, nikâh akdi için hem kızın hem de velisinin ortak izni olması gerektiğini ifade eder.²⁰⁸ Cumhur fukahaya göre ise, Müslüman bir kız evlenmek isterse velisinden izin alması gereklidir. Buna ilaveten, kız kendisi akde taraf olamadığı için akdi velisinin ya da vekilinin icra etmesi lazımdır.²⁰⁹ Kararnâme'nin cumhur ve İmam Muhammed'e yakınlığı bu görüşün gerekçesinde ise, evlilik gibi hayatî ve çok mühim bir konuda aile ile istişare edilmesinin gerekliliği ve olası sıkıntıları engelleme amacı vardır.

Zeydan'ın bu meseleye bakışı şöyledir: Tercih olunan görüşü beyan etmiş devamında bu tercihin de delillerini anlatmıştır. Sonuç olarak onun bu konudaki tercihi dört madde ile ifade edilmiştir. Ergen bir kızı kimse zorla evlendiremez, velisi iznini almadan evlendirir ve kız onay vermezse nikâh feshedilir, kız ancak velisinin izni/bilgisi olursa kendi başına evlenebilir, izin vermediği halde nikâh akdi yaparsa bu batıl olur ve son olarak da veli kızın kendi başına

²⁰³ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, thk. Muhammed Subhi Hasan Hallak, (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1994), 3/35; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 2/255; İbn Küdâme, *Muğnî*, 9/347.

²⁰⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/35; 9/347; Şirbinî, *Muğnî'l-muhtâc*, 3/194-197.

²⁰⁵ Sahnûn, *Müdevvene*, 2/128-129; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/35.

²⁰⁶ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 7/245-247.

²⁰⁷ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 24.

²⁰⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 2/247; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, 4/154-155.

²⁰⁹ İbn Küdâme, *Muğnî*, 9/344-345; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 5/401.

evliliğine izin vermez, engel olur ve denk biri ile evlendirmezse kız hâkime başvurur. Görüldüğü üzere Zeydan, ergen bir kızın evlenebilmesi için velisinin iznini/bilgisini şart koşturmuştur.²¹⁰ Dolayısıyla, cumhurun görüşünü tercih etmiş ve Kararnâme'nin bu maddesiyle mutabık olmuştur.

4.3.2. Talak ile İlgili Düzenlemelere Dair

Hanefî mezhebi haricindeki mezheplerin görüşlerinden yararlanılarak Âile Kararnâmesi'nde yapılan düzenlemelerin bazıları da talak bahsi ile ilgilidir. Talakla alakalı aşağıda ele alacağımız meseleler, kaynağı verilen Kararnâme'de bulunmaktadır. Bu alanda da yine Hanefî mezhebi dışına çıkılarak diğer mezheplerin görüşlerinden veya mezhep içi tercih edilmeyen görüşten tercihte bulunulmuştur.

1- Sarhoşun Talakı Konusu

Âile Kararnâmesi'nin 104. maddesinde, sarhoş bir kimsenin talakının geçersiz olacağı görüşü tercih edilmiştir.²¹¹ Hanefî mezhebinde tercih edile görüşe binaen, haram yollu bir şekilde sarhoş olan kimsenin talakı geçerlidir.²¹² Delil olarak ise, boşanmaya dair nassların âmm ifadeleri sunulmaktadır. Yine, sarhoşken akıl/bilinç gitse de, kişi bunu akıllı ve uyanıkken yapmış dolayısıyla neticesine katlanacaktır. İki yolla oluşan sarhoşlukta, mübah olan yanlışlıkla veya tedavi amaçlı sarhoşlukta talakın olmayacağına fakihler müttefiktir fakat haram olan bilerek sarhoş olan kimsenin boşamasının gerçekleşeceği noktasında cumhur hem fikirdir.²¹³ İmam Şafi'nin bir görüşü, aynı mezhepten Müzenî ve İbn-i Süreyc, Hanefî olan Tahavî ve Kerhî'nin görüşü ise, sarhoşun akıllı yerinde değildir ve bilinçli davranamaz, bu sarhoşluğun mübah ve haram yolla olması ise farketmez, dolayısıyla sarhoşun talakı geçerli değildir, yönündedir.²¹⁴ Kararnâme, tercihinin gerekçe olarak, maslahata binaen ailenin muhafazası gayesinin güdüldüğünü belirtmiştir.²¹⁵

Zeydan ise bu konuda, öncelikle yasak olmayan şekildeki sarhoş olmada boşamanın olmayacağı hususunda cumhurun ittifak ettiğini söylemiş, yasak olan bir yolla sarhoşlukta ise ihtilaf olduğunu zikrederek önce bu sarhoşluğun sınırını ele almıştır. Daha sonra hem

²¹⁰ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 8/195-237.

²¹¹ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 49.

²¹² Serahsî, *Mebsût*, 6/176; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, 4/444-445.

²¹³ Sahnûn, *Müdevvene*, 2/310; Serahsî, *Mebsût*, 6/176; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru Kütubi'l-İlmiyye, 1994), 10/116; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/283-284; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, 4/444-445.

²¹⁴ Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail el-Müzenî, *Muhtasarü'l-Müzenî*, (Beyrut: Dâru Kütubi'l-İlmiyye, 1998), 268-269; Serahsî, *Mebsût*, 6/176; Zeynüddin b. İbrahim b. en-Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (Beyrut: Dâru Kütubi'l-İlmiyye, 1997), 3/431.

²¹⁵ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 93-94.

boşamanın olacağı hem olmayacağı görüşündekilerin delillerini ortaya koyduktan sonra kendince tercih edilen şu görüşü beyan etmiştir: Sarhoş olan bir kimsenin yaptığı talakın geçerli olmadığını söyleyenlerin delilleri daha kuvvetlidir. Bu ise ister yasak ister yasak olmayan bir yolla olsun fark etmez. Çünkü ikisinde de ortak nokta “akıl kaybıdır” dolayısıyla hükümde bu minvalde olmalıdır. Ayrıca böyle bir fiille boşamayı kabul etmek, sarhoşluk suçuna ek bir ceza olmuş olur ki; bu da eşini zor duruma sokmaktır ve bu caiz değildir, demiştir.²¹⁶ Sonuç olarak, Hanefî mezhebi dışına çıkılarak tercih edilen bu görüşte de Zeydan ile Kararnâme ittifak etmişlerdir.

2- Mükreh Kimsenin Talakı

Âile Kararnamesi, konuyla ilgili 105. maddede cumhurun görüşünü tercih etmiş, ikrah/zorlama altındaki bir kimsenin boşanmasının geçerli olmadığını belirtmiştir.²¹⁷ İhtilafı olan bu hususta Hanefiler mükrehin talakının geçerli olduğunu ileri sürerken,²¹⁸ cumhur ise aksine böyle bir kimsenin boşanmasının geçerli olmadığını ifade etmişlerdir.²¹⁹ Bilindiği üzere Hanefilerde nikâh ve talak meselesinde yerleşik olan görüş, rızanın (illaki isteyerek, ihtiyari bir şekilde olması) bir şart olmayıp kastın (zorla da olan bir beyanın) yeterli olduğudur. Yani böyle bir irade boşamayı doğurur.²²⁰ Delil olarak da, “Küçük çocuk ve ma’ tühun²²¹ boşaması dışında her boşama gerçekleşir” gibi rivayetler öne sürülmüştür.²²² İmam-ı Malikî’nin de içinde bulunduğu cumhurun delili ise, “Muhakkak ki Allah ümmetimden hata, unutma ve kendisine zorlanıldıkları şeyi kaldırdı” ve “İğlak (zorakılık) halinde talak ve köle azat etmek yoktur” hadisleri²²³ olmuştur. Bu düzenlemenin gerekçesi, dönemin şartlarındaki kötü örnekler ve böyle bir boşamanın maslahata ters olduğuyla izah edilmiştir.²²⁴ Cumhur ise bu durumu, sosyal hayatta güçlülerin zayıfları zorlayarak iş yaptırabileceği ve bu halde kargaşalar çıkıp toplumsal sorunları doğuracağıyla açıklamışlardır.²²⁵

Zeydan bu meselede, görüş sahibi iki tarafın fetvalarını ve delillerini gösterdikten sonra tercihe şayan görüş olarak cumhurun görüşünü yani böyle bir durumda talakın/boşanmanın

²¹⁶ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 9/317-327.

²¹⁷ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 49.

²¹⁸ Serahsî, *Mebsût*, 6/176; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 2/310.

²¹⁹ Sahnûn, *Müdevvene*, 2/436; İbn Küdâme, *Muğnî*, 10/350; Şirbinî, *Muğnî’l-muhtâc*, 3/381.

²²⁰ Serahsî, *Mebsût*, 6/176; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 2/310.

²²¹ Sözlükte “aklı zayıflamak, eksilmek, bunamak, bir şeye düşkün olmak” anlamlarına gelen ateh, İslam hukukunda kişinin hukukî tasarruflarına belirli sınırlamalar getiren bir ehliyet ârzası kabul edilmiştir. Bu durumda olan kimseye ma’ tüh denir. Bkn. Beşir Gözübenli, “Ateh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/51.

²²² Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 173.

²²³ İbn Mâce, *Kitâbu’t-talak*, 16 (No. 2043, 2046).

²²⁴ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 95.

²²⁵ Sahnûn, *Müdevvene*, 2/436; İbn Küdâme, *Muğnî*, 10/350; Şirbinî, *Muğnî’l-muhtâc*, 3/381.

gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir. Buna açıklama olarak da, cumhurun delillerine ilaveten dinimizde boşama zaten teşvik edilmeyen bir şeydir ve böyle bir zorlama zulümdür, sınırı aşmaktır ve böyle bir işe kapı aralamak zorlayanın amacına yardımcı olmaktır ki; bu caiz değildir. Koca boşamayı istemezken ve normal boşamada bile ric'î talak uygulaması varken, evlilik düzeni ile bağdaşmayan bu şekildeki zorlamayla olan boşama kabul edilemez.²²⁶ Netice itibarıyla Zeydan, bu konuda da Kararnâme ile aynı görüşü tercih etmiş ve mutabık olmuştur.

3- Bir Hastalık veya Kusur Nedeniyle Kadının Boşama İçin Mahkemeye Başvurabilmesi

Hanefilere göre bir kadın, eğer eşi cinsel açıdan iktidarsız veya cinsel organında bir kusur sahibiyse, boşanmak için mahkemeye müracaat edebilir. Bu durumun haricinde akıl hastalığı ya da bulaşıcı hastalık benzeri kusurlar sebebiyle kadının mahkemeye başvuramayacağı tercih edilen görüştür. Buna gerekçe olarak, evlilikte amaçlanan temel nedenlerden biri cinsel ihtiyacın giderilmesidir, bu yerine geldiği takdirde kadın diğer kusurlar yüzünden mahkemeye başvuramaz denmiştir.²²⁷ Cumhur fukaha ise, ister cinsel kusur ister bulaşıcı bir hastalıkta, kadının zarar görmesine mani olmak amacıyla kadının mahkemeye başvurabileceği görüşünü savunmuşlardır.²²⁸

4- Bulaşıcı Hastalık Nedeniyle Boşanma Davası Açabilme Durumu

Âile Kararnâmesi bir üstteki meseleye ve bu konuya dair 122. maddede, “kadın cüzzam, alaca ve zührevî benzeri bulaşıcı hastalıklar sebebiyle kocasıyla beraber yaşayamıyorsa hakime müracaat edebilir” görüşü tercih edilmiştir. Eğer iyileşme durumu varsa hakim ayrılmayı 1 yıl tehir eder lakin iyileşme imkanı yoksa tarafları ayırır.²²⁹ Hanefilerde müftâ bih'e (fetvaya şayan görüş) göre kadın, bulaşıcı hastalıklar sebebiyle boşanmak için mahkemeye başvuramaz. Dolayısıyla Kararnâme, cumhurun ve İmam-ı Muhammed'in görüşüne²³⁰ göre düzenlenmiştir. Bu tercihin izahında ise, kadının zarar görmesini engellemek için olduğu belirtilmiştir. Ek olarak, körlük ve topallık gibi kadına zarar vermeyen kusurlar nedeniyle hakime başvuruda bulunulamayacağı zikredilmiştir.²³¹

Zeydan bu iki hususta (3. ve 4. madde) öncelikle kusurun tanımını yapıp evliliği sonlandırmayı gerekli kılan kusurun ne olduğunu açıklamıştır. Sonra bu durumu caiz gören ve görmeyen iki tarafın görüş ve delillerini paylaştıktan sonra cumhurun görüşünü tercihe uygun bulmuştur. Bu

²²⁶ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 9/327-332.

²²⁷ Serahsî, *Mebsût*, 5/95-100; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, 4/220, 5/172-176.

²²⁸ İbn Küdâme, *Muğnî*, 10/56; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 5/510-511.

²²⁹ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 54.

²³⁰ İbn Küdâme, *Muğnî*, 10/56; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 5/510-511.

²³¹ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 54.

durumu, prensip olarak diğer tarafın zararını izale etmekle ve bu meselede sahâbeden gelen sahih haberlerin varlığıyla açıklamıştır.²³² Netice olarak da, Zeydan'ın bu iki konuda da Kararnâme ile mutabık kaldığını görmüş oluyoruz.

5- Akıl Hastalığı Sebebiyle Boşanma Davası Açabilme Durumu

Âile Kararnâmesi'nde bu konu 123. maddede şöyle tercih edilip düzenlenmiştir: Nikâh sonrası kocanın akıl hastalığına yakalanması ve bu durumun iyileşmemesi halinde kadın boşanmak amacıyla hakime başvurabilir. Bir önceki konuda olduğu gibi, hakim iyileşebilir ümidiyle davayı 1 yıl tehir eder. Eğer hasta olan koca iyileşmez ve kadın yine de boşanmak isterse hakim tarafları ayırır.²³³ Son iki konuda da görüldüğü üzere, Hanefi imamlarından Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf, kadının cinsel hastalık ve kusur haricinde mahkemeye başvuramayacağı görüşündedirler.²³⁴ Lakin aynı şekilde İmam Muhammed ve cumhura göre, akıl hastalığı halinde de kadın boşanma başvurusu yapabilir.²³⁵ Bu konuda cumhurun ve Kararnâme'nin, kadının zarar görmemesi maslahatını gözettiği ve ona talak başvurusu hakkı vererek çıkmaza girmesine engel olduğu açıktır.

Zeydan bu konuda 3. ve 4. maddede olduğu üzere, öncelikle kusurun tanımını yapıp evliliği sonlandırmayı gerekli kılan kusurun ne olduğunu açıklamıştır. Sonra bu durumu caiz gören ve görmeyen iki tarafın görüş ve delillerini paylaştıktan sonra cumhurun görüşünü tercihe uygun bulmuştur. Bu durumu, prensip olarak diğer tarafın zararını izale etmekle ve bu meselede sahâbeden gelen sahih haberlerin varlığıyla açıklamıştır.²³⁶ Sonuç itibariyle, Zeydan'ın bu son üç konuda Kararnâme ile mutabık kaldığını görmüş oluyoruz.

6- Kocanın Kaybolması Halinde Boşanma Davası Açabilme Durumu

Âile Kararnâmesi bu bahse ait 127. maddede, karısına yetecek kadar mal bırakıp ortadan kaybolan kimsenin karısının, boşanmak için mahkemeye başvurabileceği görüşünü tercih etmiştir. Kadının başvurusuyla hakim kocanın halini araştırır, yaşadığıyla ilgili bir bilgi alamazsa ve artık onun yaşamına dair ümitsiz olursa, kadın bu vakitten itibaren dört yıl bekler. Eğer bu dört yılın akabinde de kocadan bir haber alınamazsa ve kadın yine de boşanmak isterse hakim tarafları ayırır. Ayrıca koca savaşta olması hasebiyle kayıpsa, esirlerin dönmelerinden bir sene sonra hakim aralarını ayırır. Bu iki halde de, hakim kararının akabinde kadın vefât

²³² Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 11/199-207.

²³³ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 54.

²³⁴ İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, 4/220, 5/166-176.

²³⁵ Mâverîdî, *Hâvi'l-kebir*, 9/338; Sahnûn, *Müdevvene*, 2/144-145; İbn Kûdâme, *Muğni*, 10/56; Şirbinî, *Muğni'l muhtâc*, 3/221; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, 4/220, 5/172-176.

²³⁶ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 11/199-207.

iddetini bekler.²³⁷ Hanefiler de dahil olmak üzere çoğunluk fukahaya göre kocanın kaybı hususunda, kadının boşanma davası açabilmesi için kocanın akranlarının yaşayabileceği kadar bir müddet beklemek durumundadır. Bu müddet geçtikten sonra ancak kadın boşanma talebiyle mahkemeye başvurabilir.²³⁸ İmam Malik ise, konuyu farklı açılardan ele alıp birkaç halin olduğunu belirtmektedir. Savaş dışında dârülharpte²³⁹ kaybolmuş kocanın karısının boşanma başvurusu yapabilmesi için eşinin akranlarının ortalama yaşayabileceği yetmiş yaşına kadar beklemesinin icab ettiğini savunur.²⁴⁰ Savaş durumunda dârülharpte ve İslam beldesinde çok kişinin öldüğü olağanüstü hallerde kocası kaybolan kadın ise, dört yıl sonra mahkemeye boşanma talebinde bulunabilir.²⁴¹ Ayrıca İmam-ı Şafi'nin de böyle bir görüşü bulunmaktadır.²⁴² Kararnâme bu meseledeki tercihinde maslahatı göz önünde bulundurmuş, Osmanlı'nın son dönemleri gibi savaşların olduğu bir zamanda kocası cepheden uzun müddet dönmeyen kadınların mağdur olmamasını istemiştir.

Zeydan ise bu konuda öncelikle tüm görüşleri tek tek ve detaylı bir şekilde ortaya koyduktan sonra tercih ettiği görüşü ve sebeplerini beyan etmiştir. O bu konuda ilk olarak, kadının kocasının kaybolması sebebiyle boşanmada bulunabileceğini sebep ve delilleri ile açıklamış, bu boşanmanın da mahkemeye başvurarak yapılması gerektiğini ve bekleme süresiyle alakalı da, mahkemeye başvurduktan sonra dört yıl beklemesi gerektiğini tercih etmiştir. Gerekçelerini uzunca ifade etmiştir.²⁴³ Görüldüğü gibi Zeydan'ın bu meseledeki tercihiyle Kararnâme'nin tercihi örtüşmektedir.

7- Geçimsizlik Halinde Boşanma Davası Açabilme

Âile Kararnâmesi bu meseleye dair 130. maddesinde, karı ve kocanın geçimsizliği vakı olduğunda ikisinden biri mahkemeye başvurur, hakim de tarafların ailesinden birer hakem belirler. Bu hakemler karı ve kocanın arasını ıslah yoluna giderler. Yine de araları düzelmezse ve kusur kocada ise taraflar ayrılırlar. Eğer kusur kadındaysa muhâlaa uygulanır. Tayin edilen hakemler anlaşamazlar ise aile meclisi haricinden bir heyet kurulur ve vereceği karar kesindir,

²³⁷ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 55.

²³⁸ Serahsî, *Mebûsât*, 11/34-35; Muhyiddin en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzebe*, Cidde; Mektebtü'l-İrşâd, 19/442; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, 5/187, 6/460.

²³⁹ Dâr kavramı “İslamî veya İslam dışı bir yönetimin hakimiyeti altındaki ülke” anlamında kullanılmaktadır. Binaenaleyh, bir ülkenin İslam veya küfre nisbet bakımından niteliğinin tayin ve tesbitinde temel ölçü yönetim ve hakimiyettir. Dârülharp, “küfür yönetiminin hakim olduğu ülke” veya “kâfir liderin emir ve idaresinin yürürlükte olduğu ülke” şeklinde tarif edilmiştir. Bk. Ahmet Özel, “Dârülharp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/536.

²⁴⁰ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 97-98.

²⁴¹ Sahnûn, *Müdevvene*, 2/28-30.

²⁴² Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 6/377-378; *Mecmu'*, 19/442.

²⁴³ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 11/97-117.

bağlayıcıdır.²⁴⁴ Hanefîler dahil olmak üzere cumhura göre, geçimsizlik sebebiyle bir kadın boşanmak için hakime başvuramaz. Onlara göre kadına şiddet ve benzeri muameleler varsa, kadın kocasının bu halinden dönmesi için hakime müracaat eder o da duruma göre yaptırımında bulunur.²⁴⁵ Malikîler ise, geçimsizlik halinde iki tarafın ailesinden birer hakem seçilir ve bu hakemler gerektiğinde taraf olduğu kişinin vekili gibi davranarak boşama veya hul'a karar verebilir görüşündedirler.²⁴⁶ Kararnâme Malikî mezhebinin görüşüne göre düzenlenmiştir.

Zeydan, bu hususta önce iki ana görüşü ele almış sonra kendisi Malikîlerin görüşünü tercih etmiştir ve bu durumu kadının zarar görmesiyle açıklamıştır.²⁴⁷ Görüldüğü üzere Zeydan bu husustaki görüşte de Kararnâme ile mutabık kalmıştır.

8- Hayız Görmeyen Kadının İddet Müddeti

Âile Kararnamesi konuyla ilgili 140. maddede, hayız görmeyen kadınlar boşama iddeti olarak dokuz ay sonunda üç ay iddet beklemelidirler görüşünü tercih etmiştir.²⁴⁸ Hiç hayız görmeyen ya da bir iki defa görüp hayızdan kesilen kadının boşama iddeti, Hanefîlerin de dahil olduğu cumhura göre, hayız döneminin üst sınırı olarak kabul edilen yaşa geldikten sonra üç kur' beklemektir. Bu yaşın üst sınırı ise, Hanefîlerde 50-60, Şafilere 62, ve Hanbelîlerde 50'dir.²⁴⁹ Malikîlerin görüşü ise, Kararnâme'nin tercih ettiği görüştür.

Zeydan ise, yine öncelikle mezheplerin görüşünü açıkladıktan sonra Malikîlerin görüşünü tercihe şayan görmüştür. Gerekçe olarak da iddetten güdülen gayenin -yani rahmin temiz olduğunun ve hamileliğin bilinmesinin- gerçekleşmesini göstermiş ve diğer tercih nedenlerini zikretmiştir.²⁵⁰ Bu bahiste de Zeydan Kararnâme'nin tercih ettiği görüşle mutabık olmuştur.

Genel Değerlendirme

Bu bölümü genel olarak değerlendirecek olursak; Zeydan'ın fikhî kişiliğini ortaya koyduğumuz bu kısımda, Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nin nikâh ve talak konularında Hanefî mezhebi dışına çıkarak tercih ettiği görüşlerle, onun bu noktalardaki tercihlerini karşılaştırdık. Ortada Kararnâme gibi yeni bir dönem, yeni şartlar ve farklı sosyal etkenler altında, kritik konulara dair fetvalar ve görüşler tercih edilerek hazırlanmış bir kanunnâme mevcut. İşte Zeydan'ın,

²⁴⁴ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 55.

²⁴⁵ İbn Küdâme, *Muğnî*, 10/263-264; Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, 5/677; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 7/527.

²⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/185.

²⁴⁷ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 11/54-55.

²⁴⁸ *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, 60; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/330; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 267-268.

²⁴⁹ Serahsî, *Mebsût*, 6/27; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/508; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/330; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 267.

²⁵⁰ Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle*, 11/401-407.

kimi geleneksel kimi yenilikçi bir bakışla tercih edilen bu görüşler hakkındaki görüşlerini tesbit ettik. Birçoğunda mutabık kalıp birkaçında ihtilaf ettiğini gördük. Böylece onun fikhî yönden tercih ehli olduğu, geleneğe olan bağlılığıyla beraber yeri geldiğinde yeniliğe açık biri olduğu sonucuna varmış olduk. Görüşlerinde ve fetvalarında, ictihad ve maslahat anlayışını da ortaya koyduk. Daha önce de bahsettiğimiz üzere kendisi Hanefî mezhebinden olup tercihleri daha çok bu minvalde olmasına rağmen yerine göre bir konuda tüm mezheplere bakıp daha uygun olanını tercih ettiğini görüyoruz. Böylece onun fıkıh alanında, tabakat-ı fukahada tercih erbâbı derecesinde bir fakih olduğunu neticesini elde etmiş olduk. Ayrıca ele almış olduğumuz bu nikâh ve talak konuları bağlamında şuna da varmış olduk ki; Zeydan meşhur aile kitabında²⁵¹ sadece Irak şartları ve örfünü değil, evrenseli de dikkate almıştır. Yeni ve farklı coğrafyaların meselelerini de göz önünde bulundurmıştır. Bu da onun yerel kapsamda kalan bir fakih değil, evrensele açık bir alim olduğunu göstermektedir.

²⁵¹ Abdülkerim Zeydan, *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle Kadın ve Aile Fıkıhı Ansiklopedisi*.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu tezimizin sonucu olarak üç önemli neticeye vardık:

1- Zeydan, hayatı ve kişiliği ile son dönemde yaşamış hususî bir alimdir. İlmî, fikhî kişiliği ve eserleriyle, ilim dünyasına ciddi bir müktesebat ortaya koymuştur. Ayrıca modern dönemin büyük problemlerinden olan fikhî hayata ve meselelere ifrat ve tefritten uzak bakmak, sahih ve tam isabet çözüm ve çareler ortaya koymak gibi çok mühim bir konuda nadir bulunan bir duruş sergilemiştir. O hem muteber bir alim hem düzeyli bir akademisyen hem de çok yönlü bir kişiliktir.

Şunu da ekleyelim ki; Zeydan ilmiyle amil rabbanî bir alim olup, her daim İslam fikhini ve hukukunu muhafaza ve müdafaa etmiş, beşerî hükümlerden onun ahkâmına karışanları temizlemiş, kitaplarında o ahkam kaidelerini delillendirerek hakkı batıldan ayırıp ortaya koymuş ve insanları sadece Allah'ın hükümleri ve kanunları ile yaşamaya ve hükmetmeye davet etmiştir. Ayrıca onun, sadece ferdî hayata dair değil ailevî, sosyal, siyasal ve ekonomik alanların tümünde fakihliğini ortaya koyarak, davet ve eğitim sahasında da kıymetli yazılar kaleme aldığı, eserlerinin tanıtılmasıyla tesbit edilmiştir.

2- Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde Hanefî mezhebi dışına çıkılan bazı konulardaki fetvalarla Zeydan'ın mutabık veya farklı olduğu noktalar tesbit edildiğinde, onun bu bahislerdeki fikhî çıkarımları ve görüşleri vesilesiyle, hem özelde bu nikâh ve talak kapsamından hem de tezimizin genelinden hareketle onun fikhî kişiliğinde/fıkıhçılığında şu sonuçlara varmış olduk:

Zeydan Hanefî mezhebinden olup, tabakatu'l-fukaha'dan tercih ve tahrir ehl-i bir fakihdir. Bir ilmî meselede tüm mezheplerin görüşlerini göz önünde bulundurup bunlar içinden tercihe şayan olan hükmü delilleriyle göstermektedir. Ayrıca, Âile Kararnâmesi gibi yeni dönem bir kanunnâmenin ilgili kritik konularındaki tercih edilen birçok görüşte mutabık olup, birkaçında ihtilaf etmiştir. Bunun yanı sıra Zeydan, hem klasik müktesebata hakim hem de çağdaş konuları teşhis ve tahlil edip bir hükme varabilmektedir. Bu bağlamda kendisi köklere bağlı gelenekçi bir alim olmakla beraber modern konularla da yüzleşen, yenilikçi yönü olan biri. Tabi bu “yenilik” gibi hassas, kaygan ve çetrefelli bir kavramda ve birçok kimsenin ifrat ve tefrite düştüğü güncel bir sorunda o, köklü ilmî ve usulî temellere dayanmış, onu merkeze almış bir fakih olarak ifrat ve tefrite düşmeden istikamet üzere bir yol izlemiştir. Yine sık sık İslam fikhî ve hukuku ile mevcut realiteyi ve modern hukuku kıyaslayıp İslam fikhî ve hukukunun ne kadar daha hak, uygun, halledici ve yegane yol olduğu sonucuna delilleriyle temellendirerek

varmıştır. Çağdaş meseleleri ve sorunları iyi bir şekilde işleyip sadra şifâ olan isabetli çareler ve çözümler sunduğu, görüşlerinde ve fetvalarında, ictihad ve maslahat anlayışına riayet ettiği tesbit edilmiştir.

3- Ele almış olduğumuz bölümler ve bu nikâh-talak konuları bağlamında şuna da varmış olduk ki; Zeydan eserlerinde olsun meşhur “kadın ve aile fikhı” kitabında olsun, sadece Irak şartları ve örfünü değil, evrenseli dikkate almıştır. Yeniliklerin olduğu muhtelif coğrafyaların meselelerini de göz önünde bulundurmuştur. Bu da onun sadece yerelde kalan bir fakih değil, evrensele hitap eden bir alim olduğunu göstermektedir.

Gerçek bir muasır fıkıh alimini ve onun çağa yönelik doğru/hakkaniyetli rehberlik edebilen ilmî duruşunu ve usulî yöntemini tahsil ettik. Yukarıda zikrettiğimiz üzere, aile hukuku (nikâh-talak) çerçevesinde fikhî kişiliğini inceleyip fıkıhçılığına dair tesbitler edindik.

Öneriler sadedinde de şunları zikretmek yerinde ve faydalı olacaktır; Abdulkerim Zeydan gibi bir alimin üzerine Türkiye’de daha derinlemesine çalışmalar yapılmalıdır: Sempozyum ve paneller düzenlenmelidir. Bununla birlikte, bazısı çevrilmiş olsa da çok kıymetli tüm eserleri dilimize kazandırılmalı. Makale ve tebliğlerinin hepsi bir kitapta toplanmalı ve tercüme edilmeli. İlmî, fikhî kişiliğinin ve akademisyen kimliğinin başta fıkıhçılar olmak üzere akademik sahadakilere, hukukçulara, davetçilere ve eğitimcilere çok güzel bir numune teşkil etmesine yönelik tanıtımlar, etkinlikler ve işler yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abdurrauf, Abdulkadir Seyyid. *Cuhûd ed-Doktor Abdulkerim Zeydân fî Hidmeti't-Da 'veti'l-İslâmiyye*. Kahire: el-Ezher Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Âkil, Abdullah. *Min Alami'd-Da 'veti ve'l-Hareketi'l-İslâmiyyeti'l-Muasira*. Daru'l-Beşir, 2008.
- Alkurd, Kamal Hashim Ameen. *Abdülkerim Zeydan'ın Tefsir Alanındaki Çalışmaları*. Kastamonu Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Alavne, Ahmed. (1998). *Zeylu'l-Âlam*. Cidde: Daru'l-Menar, 1998.
- Algül, Adnan - Zenkah, Cemal. *ed-Doktor Abdülkerim Zeydân ve İhtiyârâtuhu'l-Usûliyye fî kitâbihi el-Vecîz fî Usûli'l-fıkıh*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Aslan, Mehmet Selim. *İslam Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı, 2010.
- Bedr, Enes Galib Musa. *ed-Doktor Abdulkerim Zeydân ve İhtiyârâtuhu'l-Fıkhiyye el-Mu'âsıra*. Kudüs: Câmi'atü Kuds, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî. *el-Câmi 'u's-Sahîh*, nşr. Mustafa Dîb el-Büğâ, 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- Çantay, Hasan Basrî. *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*. İstanbul: Risale Yayınları, 2005.
- Çiftçi, Hüseyin. “Vefeyât: Prof. Dr. Abdülkerim Zeydân (1921-2014)”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 23 (2014), 471-476.
- Dârekutnî, Ali bin Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb Arnautî, 6 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 2004.
- Davud, Muhammed Gazi. “Menhec Abdulkerim Zeydan fî'l-Veciz fî Usuli'l-Fıkıh”. *el-Ulumu'l-İslâmiyye Dergisi* 17 (2017), 735.
- Dîb, Kemal. *Mu'cez Tarihu'l-Irak*. Lübnan: Daru'l-Fârâbî, 2013.
- el-Felâhî, İsa Ahmed Mahal - er-Râvî, Ahmed Muhyiddin. “el-Cuhûdu'l-Fıkhiyye ve'l-Usûliyye li'l 'Allâme ed-Doktor Abdulkerim Zeydân”. *Irak Üniversitesi Külliyyetü't-Terbiyyetü lil-Benat, el-Buhûsu'l-Muhakkeme*, 3/2, (2016), 167-216.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Gazzâlî. *el-Mustasfâ*. Bulak, 1917.
- Hulyânî, Nişvân Ali Abdullah. *Cuhûdu'd-Doktor Abdulkerim Zeydân fî's-Siyâseti's-Şer'iyye*. Yemen: Câmi'atü Endülüs, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- İbn Âbidin, Muhammed Emin. *Reddû'l-Muhtâr 'ala'd-Durri'l-Muhtâr*. 14 Cilt. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütub, 2003.
- İbn Küdâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*, thk. Abdullah et-Türkî. 15 Cilt. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütub, 1997.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Kahire: Dâru İhyai'l-Kütubi'l-'Arabiyye, 1918.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim. *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Kütubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, thk. Muhammed Subhi Hasan Hallak. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1. Basım, 1994.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Kâsânî, Alauddin Ebû Bekr b. Mesud. *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Daru Kütubi'l-'İlmiyye, 1986.
- Kılıç, Muhammed Tayyib. "Son Dönem İslam Hukukçularından Prof. Dr. Abdülkerim Zeydân (1921-2014), Hayatı ve Eserleri". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 59. (2022), 69-86.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-Kebîr*. 18. Cilt. Beyrut: Dâru Kütubi'l-'İlmiyye, 1994.
- MAZ, Kişisel Görüşme, 4 Mart 2024.
- Meczip, Muhammed. *Ulemâ ve Müfekkiri'n Araftuhum*. Daru's-Şevvaf, 1992.
- Medkur, Muhammed Selam. *Mebahisu'l-Hükm inde'l-Usuliyîn*. Kahire, 1964.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Fikri'l-'Arabî.
- Merğînânî, Burhânüddin Ebû Bekr b. Abdulcelil. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. 8 Cilt. Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1997.
- Misbâhî, Ahmed. "el-Lu'lu ve'l-Mercan fî Mesiret Sahibi'l-Fadile el-Allame el-Irakî Abdülkerim Zeydân". *Makale*, (Ağustos 2015).
- Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail. *Muhtasaru'l-Müzenî*. Beyrut: Dâru Kütubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref. *Ravdatu't-Tâlibîn*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Nevevî, Muhyiddin. *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*. 23. Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd.

Onuş, Muhammed Usame. “Zeydân, Abdülkerim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK 2/691-693. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi. Hazırlayan Orhan Çeker. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017.

Sâmîrrâî, Yunus. *Tarihu Ulema Bağdat fi'l-Karnî'r-Rabî Aşar el-Hicrî*. Irak Vakıflar ve Dinî İşler Matbaası, no: (56). 1982.

Serahsî, Şemsuddîn. *el-Mebsût*. 30. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

Şafak, Ali. *Bir İslam Hukukçusu Olarak Ruhi Özcan*. İslamî Araştırmalar 5, 1987.

Şîrâzî, Ebû İşhak. *el-Mühezzebe*, thk. Muhammed Zuhaylî. 6 Cilt. Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1996.

eş-Şîrbînî, Şemsuddin Muhammed b. Hâtib. *Muğnî'l-muhtâc*. 4. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.

Taberânî, Ebû Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Evsat*, nşr. Târik b. Avazullah - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn 1995.

Taftâzânî, Sa'duddin Mesud bin Ömer bin Abdullah el-Taftâzânî. *et-Telvîh şerhu't-Tavzih*. Mısır, 1909.

Tennûhî, Sahnûn b. Said et-Tennûhî. *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 4. Cilt. Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdalbaki, 5 Cilt. yy: 1968.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları. 2019.

“Vefât Allameti'l-Irak Abdülkerim Zeydan Makalesi”. Akt: Ameen Alkurd, (2022), s. 20.

Zehâvi, Emced. “Abdülkerim Zeydan anma töreni”. *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye Dergisi*, 2. (1967).

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1985.

Zeydan, Abdülkerim. *Muhtasar şerhi Akideti't-Tahâviyye*. Bağdat: Mektebetü Dari'n-Nezir. ts.

Zeydan, Abdülkerim. *Ulumu'l-Hadis*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2002.

Zeydan, Abdülkerim. *Usulu'd-Da've*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2002.

Zeydan, Abdülkerim. *es-Sünenu'l-İlâhiyye fil-Ümem ve'l-Cemaât ve'l-Efrad fi's-Şeriati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1993.

Zeydan, Abdülkerim. *el-Müstefad min Kısasi'l-Kur'an li'd-Davâ ve'd-Duat*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1998.

Zeydan, Abdülkerim. *Mucizu'l-Edyan fi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1998.

- Zeydan, Abdulkerim. *el-Medhal li Dirâseti 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. Kahire: Dâru'l Ömer b. Hattâb, 2001.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*. Bağdat: Mektebetü'l-Kuds, 1985.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Vecîz fî Şerhi'l-Kavaidi'l-Fıkhiyye fî 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1993.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Ferd ve'd-Devle fî 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. Bağdat: Matbaat'u Selman el-Azamî, 1965.
- Zeydan, Abdulkerim. *Hukûku'l-efrâd fî Dâri'l-İslâm*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1988.
- Zeydan, Abdulkerim. *Nazaratun fî 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye ve'l-Kavanini'l-Vaziyye*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2011.
- Zeydan, Abdulkerim. *Ahkâmü'z-Zimmiyyîn ve'l-Müste'menîn fî Dâri'l-İslâm*. Bağdat: Mektebetü'l Kuds, 1982.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Kefâletü ve'l-Havâletü fî'l-Fıkhi'l-Mukâran me'a Mukaddime fî'l-Hilâf ve Esbâbih*. Bağdat: Mektebetü'l Kuds, 1975.
- Zeydan, Abdulkerim. *Nizamü'l-Kadâ fî 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. Amman: Mektebetü'l-Beşair, 1989.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Kısas ve'd-Diyat fî 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2013.
- Zeydan, Abdulkerim. *el-Kuyûdu'l-Vâride 'ale'l-Milkiyyeti'l-Ferdiyye*. Amman: Cemiyetü Ummali'l-Matabi't-Teavüniyye, 1986.
- Zeydan, Abdulkerim. *Mecmû'atü Buhûs Fıkhiyye*. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1988.
- Zeydan, Abdulkerim. *Mecmu'atu Buhus Fıkhiyye Muasıra*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2003.
- Zeydan, Abdulkerim. *Mezheplere Göre Bütün Yönleriyle Kadın ve Aile Fıkhi Ansiklopedisi*. 15 Cilt. editör. Faruk Beşer, İstanbul: Asalet Yayınları, 2019.
- Zeydan, Abdulkerim. *Fıkıh Usulü*. çev. Ruhi Özcan. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.
- Zeydan, Abdulkerim. *İslam Hukukuna Giriş: Genel Hükümler ve Müesseseleri*. çev. Ali Şafak İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985.
- Zeydan, Abdulkerim. *İslam'da Ferd ve Devlet Münasebetleri*, çev. Mehmet Akif Ersoy, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1995.
- Zeydan, Abdulkerim. *İslam Şerî'atında Fert ve Devlet* çev. O. Zeki Soyyiğit, İstanbul: Hikmet Gazetecilik, 1969.

- Zeydan, Abdulkerim. *İslam Hukukundaki Fıkhî Kaidelerin Şerhi*, çev. Recep Çetintaş, İstanbul: Asalet Yayınları, 2020.
- Zeydan, Abdulkerim. *İslam'da Davet ve Tebliğ Esasları*, çev. Ruhi Özcan, İstanbul: Hisar Yayınları, 1979.
- Zeydan, Abdulkerim. *Tarih ve Toplum Ekseninde Rabbani Gelenek*, çev. Nizameddin Saltan, İstanbul: Ekev Yayınları, 2001.
- Zeydan, Abdulkerim. “Akitlerde ve Hukuki İşlemlerde Kastın Rolü”, çev: Ali Bardakoğlu. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3. (1986), 353-373.
- Zeydan, Abdulkerim. “Hilaf İlmi ve İslam Hukukçularının Hukukî İhtilaflarının Sebepleri”, çev: Abdullah Kahraman. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3. (1999), 273-290.
- Zeydan, Abdulkerim. “İslam Hukukunda Zaruret Hali”, çev: Hayreddin Karaman. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* sayı: 13/3. (1974), (Mayıs-Haziran 162-175), 13/4 (Temmuz-Ağustos 209-214), 13/5 (Eylül-Ekim 289-301).
- AZ, Abdulkerim Zeydan. “Ani’ş-şeyh”. Erişim 20 Nisan 2024. <http://www.drzedan.com>
- AZ, Abdulkerim Zeydan. “el-Muellefat” Erişim 1 Haziran 2024 <http://www.drzedan.com>
- (U), el-Ukah, “Abdulkerim Zeydan”. Erişim 25 Nisan 2024. <https://www.alukah.net/culture>
- El-Ukah, “Alimu Ehli’l-Irak Abdulkerim Zeydân Biyografisi”. Cenâbi, Sami Erişim 25 Mayıs 2024. <https://www.alukah.net/culture>
- Alqaradavi, “Abdulkerim Zeydan anma töreni” Karadavî Yusuf, 9 Şubat 2014, Erişim 20 Mayıs 2024. <https://www.alqaradawi.net>
- Hunaaden, “Alimu Ehli’l-Irak Abdulkerim Zeydân Biyografisi”. Cenâbi, Sami, Erişim 20 Mayıs 2024. www.hunaaden.com
- Zeydan, Erişim 15 Haziran 2024. <https://kingfaisalprize.org>
- Zeydan, Erişim 20 Mayıs 2024. <https://ar.wikipedia.org/wiki>
- <https://www.islamweb.net> (akt.)
- <https://alfiqhi.org/ahmedaltaha> (akt.)
- www.amalmesbahy@nu.edu.sa (akt.)

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Düzce’de tamamladı. İstanbul ve Konya’da medrese tahsili ile beraber Şam’da İslam Üniversitesi’nde beş yıl okudu. Ayrıca Sakarya İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Muhtelif kurumlarda (vakıf-dernek, stk) eğitimcilik yaptı. İyi derecede Arapça, başlangıç düzeyinde İngilizce bilmektedir.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

8TH INTERNATIONAL ARTEMIS SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
PROCEEDINGS BOOK

BİR FAKİH, HUKUKÇU VE EĞİTİMCİ OLARAK ABDULKERİM ZEYDAN

ISBN: 978-625-6879-63-8DOI: 10.5281/zenodo.11394789

DOI: 10.5281/zenodo.12580602